Anonymitet och tvångsmedel

Betänkande av
utredningen om anonymitetsskydd
vid beslag och husrannsakan

SOU
1976:36

Anonymitet och tvångsmedel

Betänkande av
utredningen om anonymitetsskydd
vid beslag och husrannsakan

SOU
1976:36

Statens offentliga utredningar
1976:36
Justitiedepartementet

Anonymitet och tvångsmedel

Betänkande av utredningen om anonymitetsskydd vid beslag och husrannrakan

Stockholm 1976

ISBN 91-38-02680-5
ISSN 9375-250x
Gotab Stockholm 1976

Till Statsrådet och chefen för justitiedepartementet

Den 4 januari 1974 bemyndigade Kungl. Maj:t chefen för justitiedepartementet att tillkalla högst tre sakkunniga för att utreda frågan om skydd för meddelares anonymitet vid beslag och husrannsakan. Med stöd av detta bemyndigande tillkallade departementschefen samma dag såsom sakkunniga justitierådet Erik Nyman samt riksdagsledamöterna Ola Nyquist och Olle Svensson.

De sakkunniga har antagit namnet utredningen om anonymitetsskydd vid beslag och husrannsakan.

Att såsom expert biträda utredningen förordnades den 10 januari 1974 ombudsmannen Lars E. Rabenius.

Den 15 januari 1974 förordnades revisionssekreteraren Lennart Grobgeld att vara sekreterare åt de sakkunniga.

Utredningen får härmed överlämna betänkande med förslag till ändringar i rättegångsbalken m. m. I arbetet härmed har utredningens samtliga ledamöter och experten deltagit. Betänkandet är enhälligt. Experten har anslutit sig till betänkandet.

Uppdraget är därmed slutfört.

Stockholm i juni 1976

Erik Nyman

Ola Nyquist *Olle Svensson* /*Lennart Grobgeld*

Innehåll

Förkortningar

FUK	Förundersökningskungörelsen (1947:948)
Gärde	Gärde m. fl. Nya rättegångsbalken (1949)
MGL	Förslaget till massmediegrundlag
MMU	Massmedieutredningen
OSK	Offentlighets- och sekretesslagstiftningskommittén
PO	Allmänhetens Pressombudsman
Prop.	Proposition
RAL	Radioansvarighetslagen
RB	Rättegångsbalken
RF	Regeringsformen
Sekretesslagen	Lagen (1937:249) om inskränkningar i rätten att utbekomma allmänna handlingar
SOU	Statens offentliga utredningar
Särskilda tvångsmedelslagen	Lagen (1952:98) med särskilda bestämmelser om tvångsmedel i vissa brottmål
TF	Tryckfrihetsförordningen

Sammanfattning

Allmänt

Enligt bestämmelser i tryckfrihetsförordningen (TF) och radioansvarighetslagen (RAL) har bl. a. författare och meddelare rätt till anonymitet. Anonymitetsrätten får sitt främsta uttryck i en skyldighet för personer inom massmedierna att inte röja upphovsmans eller meddelares identitet.

Skyddet för anonymiteten är av stor betydelse från tryckfrihetssynpunkt. Det utgör en av förutsättningarna för en fri åsiktsbildning och en fri förmedling av nyheter och information.

Intresset av en bevarad anonymitet kan emellertid komma i konflikt med andra intressen bl. a. samhällets intresse att bekämpa brott.

Enligt gällande rätt ges i en konflikt mellan intresset av brottsbekämpning och anonymitetsintresset principiellt företräde åt förstnämnda intresse.

Beslag och husrannsakan har fått en noggrann reglering i 27 och 28 kap. rättegångsbalken (RB). Bestämmelser som tar sikte på konflikten mellan tvångsmedlen och skyddet för anonymiteten saknas dock.

Uppdraget

Utredningen har fått i uppdrag att undersöka hur förekommande intressekonflikter vid beslag och husrannsakan löses enligt nuvarande ordning. Utredningen har därvid haft att överväga vilka möjligheter som finns att utan frångående av huvuddragen i RB:s tvångsmedelsreglering skapa ytterligare skydd för författares och meddelares anonymitet. Det har förutsatts att skyddet måste bygga på en avvägning mellan motstående intressen. Bland de åtgärder som kunde tänkas har särskilt angetts möjligheten att i princip lägga beslutanderätten beträffande beslag och husrannsakan i hithörande fall till domstol. Vidare har utredningen haft att pröva om det går att begränsa rätten att beslagta handlingar som kan röja skyddad identitet till fall då misstanken avser särskilt grovt brott. Ytterligare har det ålegat utredningen att pröva formerna för verkställighet av beslag och husrannsakan i hithörande fall.

Behovet av lagstiftning

Utredningen har undersökt i vilken utsträckning användningen av de nämnda tvångsmedlen lett till en slutlig konflikt med anonymitetsskyddet. Utredningen har därvid funnit att detta sällan förekommer. Detta kan bl. a. förklaras av att insikten om tryckfrihetens betydelse och vikten av att de rättigheter som den innefattar respekteras är allmän inom svenskt samhällsliv.

Det kan emellertid hända att en konflikt mellan de båda samhällsintressena inte kan undvikas. Det är då enligt utredningens uppfattning inte självklart att det ena intresset generellt skall ges företräde framför det andra. Tvärt om talar starka skäl för att en intresseavvägning bör ske. Denna bör enligt utredningen så långt det är möjligt grundas på bestämmelser i lag.

Utgångspunkter

Utredningen utgår i sina överväganden från det tryckfrihetsrättsliga anonymitetsskyddet. Utredningen förutsätter härvid att reglerna i proposition (1975/76:204) om ändringar i grundlagsregleringen av tryckfriheten blir gällande och kompletteras med regler i RAL. Med en sådan reglering kommer personer som har tagit befattning med tillkomsten eller offentliggörandet av framställning avsedd att införas i tryckt skrift eller radioprogram eller som har varit verksamma inom medie- eller nyhetsförmedlingsföretag (nyhetsbyrå) att vara förbjudna att röja vad de i sin verksamhet har erfarit om bl. a. författares eller meddelares identitet. Från detta förbud gäller vissa närmare angivna undantag.

Nämnda reglering avser skydd mot muntligt utlämnande av uppgift om vem som är upphovsman eller meddelare. Enligt utredningen bör skydd även gälla för sådan uppgift om den finns i en skriftlig handling. Det bör därför inte vara möjligt att genom beslag eller husrannsakan få tillgång till handlingen, om den finns hos någon som inte kan avkrävas den aktuella uppgiften vid muntligt förhör. När det gäller en handling som finns hos ett medieföretag kan man inte utgå från en viss innehavare som har skyldighet att inte röja uppgift som finns i handlingen. Enligt utredningen bör man dock generellt kunna förutsätta att sådan skyldighet finns för någon med anknytning till företaget. Vad som har angetts böra gälla för beslag och husrannsakan hos enskild person bör därför enligt utredningen gälla också vid åtgärd som företas mot ett medieföretag.

Det måste slutligen beaktas att det inte alltid är möjligt att i förväg avgöra om en åtgärd kommer att medföra att uppgift om upphovsman eller meddelare röjs. Rätten att tillgripa åtgärden bör därför bedömas på grundval av ett antagnade om risken för att detta kommer att ske.

Anonymitetsfallen

Från ovannämnda utgångspunkter föreslår utredningen att särskilda regler skall gälla vid beslag och husrannsakan hos nämnda personer och företag

om det kan antas att genom åtgärden kommer att röjas vad sådan person i sin verksamhet erfarit om vem som är upphovsman eller meddelare. Dessa fall betecknas av utredningen såsom anonymitetsfall.

Huvudpunkter i förslaget

Utredningens förslag till reglering innebär att reglerna i 27 kap. RB om beslag och i 28 kap. om husrannsakan kompletteras med bestämmelser som tar sikte på behovet av skydd för anonymitetsintresset. Bestämmelserna innebär

1. att särskilda förutsättningar skall gälla för beslag och husrannsakan i anonymitetsfallen,
2. att åtgärden i dessa fall som regel skall prövas av domstol,
3. att anonymitetsintresset skall bevakas av en särskild företrädare (anonymitetsombud) och
4. att vissa regler skall gälla för förfarandet.

1 *De särskilda förutsättningarna*

I fråga om de särskilda förutsättningarna för åtgärderna i anonymitetsfallen innebär utredningens förslag att undantagen från det tryckfrihetsrättsliga anonymitetsskyddet görs tillämpliga även vid beslag och husrannsakan. Hinder mot att företa åtgärden skall således inte föreligga, om upphovsmannen eller meddelaren lämnat samtycke, om han enligt de tryckfrihetsrättsliga reglerna kan göras ansvarig för framställningen eller meddelandet eller om fråga är om vissa angivna brott, bl. a. brott mot rikets säkerhet. Enligt nämnda regler gäller också undantag från anonymitetsskyddet om rätten vid vittnesförhör eller förhör under sanningsförsäkran av hänsyn till allmänt eller enskilt intresse finner det vara av synnerlig vikt att uppgift lämnas. Också detta fall ges en motsvarighet vid beslag och husrannsakan. Reglerna beträffande vittnesförhör har emellertid inte utan vidare kunnat göras tillämpliga beträffande beslag och husrannsakan. Detta sammanhänger med att skriftlig handling i utredningshänseende skiljer sig från muntligt förhör. Den som hörs som vittne, exempelvis en tidningsman, kan lämna olika sakuppgifter utan att röja sin källa. En intressekonflikt uppkommer vid förhöret endast om just uppgifternas ursprung är av betydelse. När det gäller skriftlig handling kan däremot sakuppgifterna vanligen inte särskiljas från uppgifterna om vem som lämnat dessa. Den som får tillgång till handlingen får del av samtliga uppgifter i denna. Detta påverkar den intresseavvägning som skall ske. Mot anonymitetsintresset bör ställas inte endast åklagarens behov av att få del av uppgift om vem som är upphovsman eller meddelare utan också hans behov av att få del av handlingens innehåll i övrigt, dvs. intresset av att åtgärden över huvud taget kan företas. Detta har i utredningens förslag lett till en regel att beslag och husrannsakan endast får företas om det med hänsyn till brott varom är fråga och övriga omständigheter finnes vara av synnerlig vikt att åtgärden vidtas.

2 *Domstolsprövning*

Enligt utredningen bör beslag och husrannsakan i anonymitetsfallen grundas på beslut av domstol. Utredningen har dock kommit till att det i vissa fall måste medges att åtgärd företas utan föregående domstolsbeslut. Detta gäller i fall då beslut av rätten inte kan avvaktas utan att ändamålet med åtgärden äventyras. Utredningen föreslår dock att i sådana fall anmälan skall göras till rätten, som omedelbart skall pröva om åtgärden skall bestå.

När det gäller husrannsakan får denna enligt förslaget i dessa fall endast påbörjas. Den som påbörjar husrannsakan får i avvaktan på rättens beslut inte vidta annan åtgärd än som oundgängligen erfordras för att tillgodose syftet med åtgärden. Vid husrannsakan exempelvis på en redaktion innebär detta att det omedelbara ingripandet inskränks till kontroll av att ingenting av betydelse för utredningen förs bort från det utrymme som skall undersökas. Genomgång av handlingar och annat material bör således inte ske innan beslut meddelats av rätten.

3 *Anonymitetsombudet*

Vad som föreslås beträffande förutsättningarna för åtgärderna och beslutanderätten innebär en förstärkning av skyddet för upphovsmans och meddelares anonymitet. Då skyddet görs beroende av en intresseavvägning är det emellertid angeläget att anonymitetsintresset i olika fall bevakas på ett tillfredsställande sätt. De personer och företag mot vilka åtgärderna riktas i anonymitetsfallen kan regelmässigt antas slå vakt om anonymitetsintresset. Intressets betydelse från yttrandefrihetssynpunkt bör emellertid markeras. Särskilda situationer kan vidare uppstå, exempelvis vid husrannsakan på en redaktion. Utredningen föreslår därför att anonymitetsintresset skall bevakas av en särskild företrädare.

Anonymitetsfallen kan antas bli sällan förekommande. Utredningen har därför sökt finna en så enkel organisatorisk lösning som möjligt. Den går ut på att en företrädare skall finnas för hela landet. Han skall dock, om han så finner lämpligt, i enskilda ärenden kunna låta sig företrädas av annan, exempelvis advokat på den ort, där ärendet skall handläggas. Enligt utredningens förslag skall företrädaren, som i lagtext betecknas såsom offentligt ombud men eljest kallas för anonymitetsombudet, förordnas av regeringen.

För utredningens överväganden beträffande bevakningen av anonymitetsintresset genom en särskild företrädare har möjligheterna att finna personer med erforderliga kvalifikationer spelat en stor roll. Utredningen har i denna del funnit en lösning som den vill förorda. Denna innebär att uppdraget att vara anonymitetsombud anförtros åt den som är Allmänhetens Pressombudsman, PO. Förslagets genomförande förutsätter att en sådan ordning accepteras av Pressens samarbetsnämnd, som är huvudman för PO, och av den som är PO. Utredningen har på ett tidigt stadium redovisat sina överväganden vid kontakter med samarbetsnämnden och PO. Dessa har därvid ställt sig positiva till att medverka vid ett genomförande av den förordade ordningen.

4 *Förfarandet m. m.*

När det gäller regler för förfarandet vid beslag och husrannsakan utgår utredningen från att endast mindre tillägg skall behöva göras till nuvarande bestämmelser i 27 och 28 kap. RB. Enligt utredningen bör emellertid bl. a. särskilt föreskrivas att offentligt ombud som företräder anonymitetsintresset skall beredas tillfälle att yttra sig över ansökan om beslag eller husrannsakan i anonymitetsfall. Utredningen förutsätter att ombudet i vissa fall skall kunna medverka även på verkställighetsstadiet. Om husrannsakan sker på en tidningsredaktion, bör ombudet exempelvis kunna medverka till att skyddsvärt material, som inte är av betydelse för åtgärden, i görligaste mån kan undantas från denna.

När det gäller husrannsakan har utredningen vidare föreslagit att åtgärden i anonymitetsfallen som regel skall verkställas av undersökningsledaren eller åklagaren.

Frågor om förordnande om offentligt ombud m. m. upptas i förslag till särskild lag därom.

Författningsförslag

Förslag till
Lag om ändring i rättegångsbalken

Härigenom föreskrives att 27 kap. 1, 2, 4, 5, 9 och 13 §§ samt 28 kap. 1, 4, 5, 7 och 9 §§ rättegångsbalken skall ha nedan angivna lydelse.

Nuvarande lydelse	*Föreslagen lydelse*
27 kap.	
1 §	
Föremål, som skäligen kan antagas äga betydelse för utredning om brott eller vara genom brott någon avhänt eller på grund av brott förverkat, må tagas i beslag.	
Vad i detta kapitel stadgas om föremål gälle ock, i den mån ej annat är föreskrivet, om skriftlig handling.	Vad i detta kapitel stadgas om föremål gälle ock, i den mån ej annat är föreskrivet, om skriftlig handling. *Med skriftlig handling jämställes upptagning, som kan läsas eller avlyssnas endast med tekniskt hjälpmedel.*
2 §	
Beslag må ej läggas å skriftlig handling, om dess innehåll kan antagas vara sådant, att befattningshavare eller annan, som avses i 36 kap. 5 §, ej må höras som vittne därom, och handlingen innehaves av honom eller av den, till förmån för vilken tystnadsplikten gäller. Ej heller må, med mindre fråga är om brott, för vilket ej är stadgat lindrigare straff än fängelse i två år, hos den misstänkte eller honom närstående, som avses i 36 kap. 3 §, beslag läggas å skriftligt meddelande mellan den misstänkte och någon honom närstående eller mellan sådana närstående inbördes.	*Uppkommer fråga om beslag av föremål som finnes hos person eller företag som avses i 3 kap. 3 § tryckfrihetsförordningen och kan det antagas att genom åtgärden kommer att röjas vad sådan person erfarit i*

Nuvarande lydelse

Föreslagen lydelse

sin verksamhet om vem som är författare eller har lämnat meddelande enligt 1 kap. 1 § tredje stycket samma förordning eller är utgivare av skrift som ej är periodisk, må åtgärden ej vidtagas med mindre

1. denne har samtyckt därtill;
2. fråga därom får väckas enligt 3 kap. 2 § första stycket tryckfrihetsförordningen;
3. fråga är om brott som angives i 7 kap. 3 § första stycket 1 samma förordning;
4. fråga är om brott enligt 7 kap. 2 § eller 3 § första stycket 2 eller 3 samma förordning och det finnes erforderligt att uppgift erhålles, huruvida den som är tilltalad eller skäligen misstänkt för brottet har lämnat meddelandet eller medverkat till den framställning varom är fråga; eller
5. det av hänsyn till brott varom är fråga och övriga omständigheter finnes vara av synnerlig vikt att åtgärden vidtages.

4 §

Den som med laga rätt griper eller anhåller misstänkt eller verkställer häktning, husrannsakan eller kroppsvisitation må lägga beslag å föremål, som därvid påträffas.

Föremål, som eljest påträffas, må efter beslut av undersökningsledaren eller åklagaren tagas i beslag. Är fara i dröjsmål, må även utan sådant beslut åtgärden vidtagas av polisman, dock ej i fråga om försändelse i post- eller telegrafverkets vård.

Verkställes beslag av annan än undersökningsledaren eller åklagaren och har denne ej beslutat beslaget, skall anmälan skyndsamt göras hos honom, som har att omedelbart pröva, om beslaget skall bestå.

Rätten förordnar om beslag i fall som avses i 2 § andra stycket 2–5. Föremål som påträffas må dock i fall som avses i 2 § andra stycket 2, 3 och 5 tagas i beslag enligt första stycket eller, om fara är i dröjsmål, enligt andra stycket. Har undersökningsledaren eller åklagaren verkställt beslag eller fin-

Nuvarande lydelse	*Föreslagen lydelse*
	ner han eljest verkställt beslag böra bestå, skall anmälan skyndsamt göras hos rätten, som har att omedelbart pröva frågan om beslag.

5 §

Rätten må förordna om beslag å föremål, som företes vid rätten eller eljest är tillgängligt för beslag.

Fråga om beslag må av rätten upptagas på yrkande av undersökningsledaren eller åklagaren. Efter åtalet äge rätten även på yrkande av målsäganden så ock självmant upptaga fråga därom.

Väckes vid rätten fråga om beslag, skall, så snart ske kan, förhandling därom äga rum inför rätten. Om sådan förhandling gälle i tillämpliga delar vad i 24 kap. 17 § är stadgat. Är fara i dröjsmål, må rätten omedelbart förordna om beslag att gälla, till dess annorlunda förordnas.	Väckes vid rätten fråga om beslag, skall, så snart ske kan, förhandling därom äga rum inför rätten. Om sådan förhandling gälle i tillämpliga delar vad i 24 kap. 17 § är stadgat. *I fall som avses i 2 § andra stycket 2–5 skall i särskild ordning utsett offentligt ombud beredas tillfälle att yttra sig.* Är fara i dröjsmål, må rätten omedelbart förordna om beslag att gälla, till dess annorlunda förordnas.

9 §

Är anledning, att försändelse, som må tagas i beslag, skall inkomma till post-, telegraf-, järnvägs- eller annan befordringsanstalt, äge rätten förordna, att försändelsen, när den inkommer, skall kvarhållas, till dess frågan om beslag blivit avgjord. Fråga därom må upptagas allenast på yrkande av undersökningsledaren eller åklagaren.

Förordnande skall meddelas att gälla viss tid, högst en månad, från den dag, då förordnandet delgavs anstaltens föreståndare. I förordnandet skall intagas underrättelse, att meddelande om åtgärden icke må utan tillstånd av undersökningsledaren eller åklagaren lämnas avsändaren, mottagaren eller annan.

När försändelse på grund av förordnande kvarhållits, skall föreståndaren utan dröjsmål göra anmälan hos den som begärt förordnandet; denne har att omedelbart pröva, om beslag *skall* äga rum.	När försändelse på grund av förordnande kvarhållits, skall föreståndaren utan dröjsmål göra anmälan hos den som begärt förordnandet; denne har att omedelbart pröva, om beslag *bör* äga rum.

13 §

Över beslag skall föras protokoll, vari *ändamålet med beslaget och vad*	Över beslag skall föras protokoll, vari *angives vem som fattat beslut om*

Nuvarande lydelse	*Föreslagen lydelse*
därvid förekommit angives samt beslagtaget föremål noga beskrives.	*åtgärden, ändamålet med denna, vilka som varit närvarande och vad därvid förekommit* samt beslagtaget föremål noga beskrives.

Den som drabbats av beslag äge på begäran erhålla bevis om beslaget, innehållande även uppgift å det brott misstanken avser.

28 kap.

1 §

Förekommer anledning, att brott förövats, varå fängelse kan följa, må i hus, rum eller slutet förvaringsställe husrannsakan företagas för eftersökande av föremål, som är underkastat beslag, eller eljest till utrönande av omständighet, som kan äga betydelse för utredning om brottet.

Hos annan än den som skäligen kan misstänkas för brottet må husrannsakan dock företagas, allenast om brottet förövats hos honom eller den misstänkte gripits där eller eljest synnerlig anledning förekommer, att genom rannsakningen föremål, som är underkastat beslag, skall anträffas eller annan utredning om brottet vinnas.

Vad i 27 kap. 2 § andra stycket är stadgat om beslag äge motsvarande tillämpning beträffande husrannsakan.

Ej må för husrannsakan hos den misstänkte i något fall åberopas hans samtycke, med mindre han själv begärt åtgärden.

4 §

Förordnande om husrannsakan meddelas av undersökningsledaren, åklagaren eller rätten. Kan husrannsakan antagas bliva av stor omfattning eller medföra synnerlig olägenhet för den, hos vilken åtgärden företages, bör, om ej fara är i dröjsmål, åtgärden icke vidtagas utan rättens förordnande.

Fråga om husrannsakan må av rätten upptagas på yrkande av undersökningsledaren eller åklagaren. Efter åtalet äge rätten även på yrkande av målsäganden så ock självmant upptaga fråga därom.

Rätten förordnar om husrannsakan i fall motsvarande dem som avses i 27 kap. 2 § andra stycket 2–5. I särskild ordning utsett offentligt ombud skall beredas tillfälle att yttra sig. Husrannsakan som nu sagts verkställes av undersökningsledaren eller åklagaren.

5 §

Utan förordnande, som sägs i 4 §, må polisman företaga husrannsakan,	Utan förordnande, som sägs i 4 § *första stycket,* må polisman företaga

Nuvarande lydelse

om åtgärden har till syfte att eftersöka den som skall gripas, anhållas eller häktas eller hämtas till förhör eller till inställelse vid rätten eller att verkställa beslag å föremål, som å färsk gärning följts eller spårats, så ock eljest, då fara är i dröjsmål.

Föreslagen lydelse

husrannsakan, om åtgärden har till syfte att eftersöka den som skall gripas, anhållas eller häktas eller hämtas till förhör eller till inställelse vid rätten eller att verkställa beslag å föremål, som å färsk gärning följts eller spårats, så ock eljest, då fara är i dröjsmål.

I syfte som angives i första stycket må polisman, undersökningsledaren eller åklagaren, utan förordnande som sägs i 4 § tredje stycket, företaga husrannsakan i fall motsvarande dem som avses i 27 kap. 2 § andra stycket 2, 3 och 5. Annan åtgärd må dock ej vidtagas än som oundgängligen erfordras för att tillgodose syftet med husrannsakan. Anmälan skall skyndsamt göras hos rätten som har att omedelbart pröva frågan om husrannsakan.

7 §

Vid husrannsakan skall såvitt möjligt ett av förrättningsmannen anmodat trovärdigt vittne närvara. Förrättningsmannen äge anlita erforderligt biträde av sakkunnig eller annan.

Den, hos vilken husrannsakan företages, eller, om han ej är tillstädes, hans hemmavarande husfolk skall erhålla tillfälle att övervaka förrättningen så ock att tillkalla vittne, dock utan att undersökningen därigenom uppehålles. Har varken han eller någon av hans husfolk eller av dem tillkallat vittne närvarit, skall han, så snart det kan ske utan men för utredningen, underrättas om den vidtagna åtgärden.

Vid husrannsakan, varom rätten förordnat enligt 4 § tredje stycket eller 5 § andra stycket, skall offentligt ombud beredas tillfälle att närvara.

Vid förrättningen må målsägande eller hans ombud tillåtas att närvara för att tillhandagå med nödiga upplysningar; dock skall tillses, att målsäganden eller ombudet icke i vidare mån än för ändamålet erfordras vinner kännedom om förhållande, som därvid yppas.

9 §

Över husrannsakan skall föras protokoll, vari angives *ändamålet med förrättningen och vad därvid förekommit.*

Över husrannsakan skall föras protokoll, vari angives *vem som fattat beslut om förrättningen, ändamålet med denna, vilka som varit närvaran-*

Nuvarande lydelse	*Föreslagen lydelse*
	de, vilka utrymmen som omfattats av förrättningen samt vad som förekommit vid denna.

Den, hos vilken husrannsakan företagits, äge på begäran erhålla bevis därom, innehållande även uppgift å det brott misstanken avser.

Denna lag träder i kraft den

Förslag till
Lag om offentligt ombud vid beslag och husrannsakan

Härigenom förordnas som följer.

1 §. För att taga tillvara rätt till anonymitet som tillkommer författare, meddelare och annan enligt 3 kap. 3 § tryckfrihetsförordningen vid beslag och husrannsakan skall finnas offentligt ombud.

2 §. Offentligt ombud bör vara lagfaren och ha erfarenhet av publicistisk verksamhet.

3 §. Offentligt ombud och ersättare för denne utses av regeringen för viss tid. För uppdraget utgår ersättning enligt bestämmelser som meddelas av regeringen.

Denna lag träder i kraft den

1 Inledning

1.1 Utredningens uppdrag

Utredningsuppdraget innefattas i yttrande till statsrådsprotokollet den 4 januari 1974 av chefen för justitiedepartementet, statsrådet Geijer. Efter en redogörelse för reglerna i tryckfrihetsförordningen (TF) om skydd för meddelare och rätt att vara anonym anförde departementschefen:

I speciella situationer kan det uppstå en konflikt mellan kravet på skydd för meddelares anonymitet och samhällets intresse av effektiva möjligheter att utreda brott. I samband med brottsutredning kan åklagar- och polismyndigheter under vissa förutsättningar ingripa med tvångsmedel av olika slag bl. a. beslag och husrannsakan. Bestämmelserna härom har generell räckvidd. Detta innebär att det i och för sig är möjligt att företa sådant ingripande exempelvis på en tidningsredaktion eller hos en nyhetsbyrå. Härvid finns givetvis risk för att den som företar tvångsåtgärden kommer i besittning av ett anonymitetsskyddat meddelande.

Vikten av att upprätthålla TF:s principer om skydd för meddelares anonymitet talar för att myndigheterna bör visa återhållsamhet när det gäller att förordna om beslag eller husrannsakan i fall där konflikt med anonymitetsskyddet kan uppkomma och att sådana åtgärder bör genomföras med särskild försiktighet. Om man vill fullständigt undvika risker för att meddelares identitet uppdagas i samband med beslag eller husrannsakan hos den som har tagit emot meddelandet torde man emellertid vara tvungen att helt frita vissa personer och lokaler från sådana ingripanden. En sådan ordning kan enligt min mening inte accepteras. Det räcker med att peka på den situationen att en tidningsmedarbetare misstänks för ett allvarligt brott som inte har samband med hans publicistiska verksamhet och att det finns grundad anledning anta att viktiga bevis förvaras på hans arbetsplats. De brottsbekämpande myndigheterna måste då kunna tillgripa tvångsmedel för att få tillgång till dessa bevis.

Departementschefen lämnade härefter en redogörelse för reglerna i 27 och 28 kap. rättegångsbalken om förutsättningarna för och förfarandet vid beslag och husrannsakan.

Departementschefen fortsatte:

De nu berörda reglerna i RB innefattar i och för sig starka rättssäkerhetsgarantier. Ytterligare skydd för meddelares anonymitet ligger i att tjänsteman som tar befattning med förundersökningsmaterial är underkastad tystnadsplikt och att materialet är sekretessbelagt enligt 10 § lagen (1937:249) om inskränkningar i rätten att utbekomma allmänna handlingar.

Frågan om den nuvarande regleringen innefattar en riktig avvägning mellan intresset av skydd för meddelares anonymitet och intresset av verksamma tvångsmedel i brotts-

bekämpningen har fått särskild aktualitet under senare tid. Frågan har bl. a. tagits upp i en framställning den 31 oktober 1973 från Pressens samarbetsnämnd. Framställningen innehåller en rad olika förslag till ökande garantier för anonymitetsskyddet. Vad gäller husrannsakan på en redaktion anför samarbetsnämnden att avsaknaden av särskilda regler om hur en sådan åtgärd skall beslutas och genomföras innebär allvarliga risker för att anonymitetsskyddet mer eller mindre raseras. Nämnden hemställer att det snarast föreskrivs att endast överrätt på begäran av riksåklagaren får besluta om husrannsakan på redaktion samt om omfattningen och formerna härför. I framställningen föreslås vidare att sådan husrannsakan skall få företas bara av polispersonal i högre tjänsteställning och att protokoll skall upprättas på platsen.

Hithörande frågor har varit föremål för en förberedande undersökning inom justitiedepartementet. Undersökningen har visat att den intressekonflikt som uppkommer i fall av det nu aktuella slaget rymmer flera grannlaga avvägningsproblem. Det får visserligen förutsättas att de rättsvårdande organen iakttar särskild varsamhet vid ingripande hos någon som enligt TF inte får röja uppgiftslämnares identitet. Med tanke på den vikt grundlagen tillmäter anonymitetsskyddet framstår dock avsaknaden av såväl särskilda regler som vägledande uttalanden om hur de straffprocessuella tvångsmedlen skall användas i nu berörda situationer som mindre tillfredsställande. Eftersom en översyn av regleringen på området förutsätter en avvägning mellan olika slag av viktiga samhällsintressen bör frågorna lämpligen utredas särskilt under parlamentarisk medverkan. Jag förordar att sakkunniga nu tillkallas för detta ändamål.

De sakkunniga bör undersöka hur nuvarande ordning fungerar i den praktiska tillämpningen och skaffa sig en bild av hur man i praxis sökt lösa intressekonflikter av det slag som kan uppkomma. Mot bakgrund av en avvägning mellan behovet av skydd för pressens informationskällor och samhällets intresse av att ha tillgång till effektiva medel för brottsbekämpningen bör de sakkunniga överväga vilka möjligheter som finns att utan frångående av huvuddragen i RB:s tvångsmedelsreglering skapa ytterligare garantier för att meddelares rätt till anonymitet skyddas i sådana sammanhang. Bland åtgärder som kan komma i fråga för att stärka anonymitetsskyddet vill jag peka på möjligheten att i princip tillägga domstol beslutanderätt beträffande beslag och husrannsakan hos någon som enligt TF inte får röja den som lämnat meddelande för offentliggörande i tryckt skrift. De sakkunniga bör också överväga om man kan begränsa rätten att beslagta handlingar som kan röja meddelares identitet till fall då misstanken avser särskilt grovt brott. En sådan regel finns, som framgår av det tidigare anförda, redan nu i fråga om vissa slag av handlingar. Vidare bör givetvis reglerna om formerna för verkställande av beslag och husrannsakan granskas för att utröna behovet av särskilda garantier för anonymitetsskyddets upprätthållande under själva tvångsmedelsanvändningen. Hit hör bestämmelserna om vittnen, protokoll etc.

De sakkunniga bör ha frihet att ta upp även andra aspekter på frågan om användning av straffprocessuella tvångsmedel i fall där skyddet för meddelares anonymitet kan komma i fara. Jag tänker här t. ex. på frågan om det föreligger behov av särskilda regler om att husrannsakan skall få verkställas bara av polispersonal i högre tjänsteställning. Jag vill vidare påpeka att anonymitetsskyddet enligt TF avser inte bara meddelare utan också författare. Eventuella särbestämmelser till skydd för meddelares anonymitet vid beslag och husrannsakan bör givetvis ges sådan utformning att även författares anonymitet får motsvarande skydd.

En ytterligare typ av tvångsmedel som kan bli aktuell i sammanhanget är telefonavlyssning. Riksdagen har förordat en samlad översyn av lagstiftningen om telefonavlyssning (JuU 1973:18, rskr 1973:121). Jag räknar med att en utredning härom kommer att tillsättas inom de närmaste månaderna. Den speciella frågan om förstärkt anonymitetsskydd vid telefonavlyssning bör lämpligen tas upp i samband därmed.

Vid utredningsarbetet bör de sakkunniga samråda med massmedieutredningen (Ju 1970:59).

1.2 Utredningens arbete

Utredningen har i enlighet med direktiven samrått med massmedieutredningen (Ju 1970:59). Samråd har också förekommit med telefonavlyssningskommittén (Ju 1974:08).

Utredningen har avgett yttrande över

1. massmedieutredningens betänkande (SOU 1975:49) Massmediegrundlag
2. 1973 års fri- och rättighetsutrednings betänkande (SOU 1975:75) Medborgerliga fri- och rättigheter.

I sitt arbete har utredningen samrått med företrädare för åklagarväsendet och massmedierna. Utredningen har gjort studiebesök hos vissa tidningar, Tidningarnas Telegrambyrå och Sveriges Radio. I viss fråga har utredningen haft samråd med Pressens samarbetsnämnd och Allmänhetens Pressombudsman.

2 Meddelarskydd och rätt till anonymitet inom yttrandefrihetslagstiftningen

2.1 Allmän bakgrund

Författare till tryckt skrift har tidigt tillerkänts viss rätt att vara anonym. År 1766 utfärdades som grundlag förordning angående skriv- och tryckfriheten. Enligt denna kunde författaren kräva att vara "onämnd". I sådant fall var boktryckaren ansvarig för skriftens innehåll. Författaren kunde dock bli ansvarig, om boktryckaren önskade freda sig och förmådde styrka, vem som var författare.

I den tryckfrihetsförordning som utfärdades 1812 upptogs bestämmelser som beträffande periodiska skrifter lade ansvaret på en enda person, nämligen utgivaren. Detta medförde att författaren hade rätt till anonymitet. Rätten till anonymitet enligt 1812 års förordning gällde däremot inte meddelare.

År 1912 framlade sakkunniga förslag till "tryckfrihetsordning". Förslaget ledde dock inte till lagstiftning.

Sedan sakkunniga tillkallats med uppgift att revidera tryckfrihetslagstiftningen, lade dessa år 1947 fram förslag till tryckfrihetsförordning.

Den nya tryckfrihetsförordningen (TF) antogs år 1949 och trädde i kraft följande år.

2.2 Gällande rätt i huvuddrag

De bestämmelser beträffande beslag och husrannsakan, som kan finnas erforderliga till skydd för författares, annan upphovsmans och meddelares rätt till anonymitet måste naturligen utgå från de grundläggande reglerna därom. Behandlingen av lagstiftningen om beslag och husrannsakan bör därför föregås av en redogörelse för nämnda regler. Dessa har emellertid uttömmande behandlats av andra utredningar, som haft yttrandefrihetslagstiftningen till föremål för sitt arbete. Utredningen begränsar sig därför till en kortfattad översikt. För en närmare redogörelse vill utredningen hänvisa till offentlighetskommitténs betänkande (SOU 1966:60) Offentlighet och sekretess, offentlighets- och sekretesslagstiftningskommitténs betänkande (SOU 1975:22) Lag om allmänna handlingar och senast massmedieutredningens betänkande (SOU 1975:49) Massmediegrundlag.

2.2.1 *Tryckfrihetsförordningen*

Enligt TF skall det i princip stå varje svensk medborgare fritt att i tryckt skrift yttra sina tankar och åsikter (1 kap. 1 § andra stycket). Envar skall också ha rätt att fritt meddela uppgifter och underrättelser i vilket ämne som helst, under förutsättning att det sker för offentliggörande i tryckt skrift, således i publiceringssyfte (1 kap. 1 § tredje stycket). Meddelandet skall dock lämnas till en i lagen särskilt angiven adressat, nämligen skriftens författare eller utgivare eller, om för skriften finns en särskild redaktion, till denna eller till företag för yrkesmässig förmedling av nyheter till periodiska skrifter. – Jämför 2.3.2.

Med tryckt skrift enligt TF avses skrift som framställs i tryckpress (1 kap. 5 §). Beträffande skrifter som mångfaldigats genom stencilering eller fotokopiering se avsnitt 2.3.2.

Att yttrande och meddelande av uppgifter skall kunna ske fritt innebär att det skall kunna ske utan påföljd. Denna frihet sammanhänger med att ansvaret för missbruk av yttrandefriheten enligt TF lösts på ett särskilt sätt, genom ett s. k. formalansvar. Ansvaret utkrävs av en enda person med viss bestämd funktion. I fråga om tidningar och tidskrifter – periodiska skrifter – svarar den ansvarige utgivaren. I fråga om andra skrifter – icke-periodiska – svarar författaren i den mån han framträder. Om den primärt ansvarige personen av något skäl inte kan åtalas, övergår ansvaret till en annan som står närmast i den s. k. ansvarskedjan.

Den som är författare till det tryckta är genom de anförda ansvarighetsreglerna, när det gäller periodisk skrift, skyddad utan undantag och, när det gäller icke-periodisk skrift, om han väljer att inte framträda.

Den som enligt 1 kap. 1 § tredje stycket TF lämnat ett meddelande för publicering, är med den angivna ordningen i princip skyddad från ansvar. Från denna s. k. meddelarfrihet gäller dock vissa undantag.

Med reglerna om ansvaret för tryckfrihetsbrott och meddelarfrihet sammanhänger reglerna om rätt till anonymitet.

Författare till tryckt skrift kan om han så önskar vara anonym. Han är såsom förut berörts inte skyldig att låta sätta ut sitt namn på skriften (3 kap. 1 § första stycket). Boktryckare, förläggare eller annan som har att ta befattning med skrifts tryckning eller tryckt skrifts utgivning får inte mot författarens vilja uppenbara vem denne är, om inte sådan skyldighet är föreskriven i lag (3 kap. 1 § andra stycket). – Jämför 3 kap. 3 § TF i prop. 1975/76:204 (2.3.2).

I tryckfrihetsmål, dvs. i huvudsak mål om ansvar för tryckfrihetsbrott, får fråga om någons författarskap till periodisk skrift aldrig väckas (3 kap. 2 och 3 §§ TF). När det gäller icke-periodisk skrift sammanhänger författarens möjlighet att vara anonym med att han inte är skyldig att sätta ut sitt namn på skriften.

I fråga om annat brott än tryckfrihetsbrott torde vid brottsutredningen, med hänsyn till innehållet i 23 kap. 13 § andra stycket RB, den ovan berörda skyldigheten enligt lag att röja om viss person är författare eller meddelare föreligga när förundersökningen fortskridit så långt att någon skäligen kan misstänkas för brottet. I dylikt fall torde hinder inte föreligga att ta i anspråk vittnesplikten gentemot en skrifts utgivare. Ett uttalande av departementschefen i prop. med förslag till tryckfrihetsförordning m. m. (1948:230 s.

144) berör det särskilda fall att allmänt brott begåtts genom ett meddelande. Enligt departementschefen är i detta fall, om misstanken riktas mot viss person, skriftens utgivare vid vittnesförhör skyldig att uttala sig i frågan om den misstänkte lämnat meddelandet. Enligt departementschefen är däremot i samma fall utgivaren inte skyldig att uttala sig om vem som eljest lämnat de offentliggjorda uppgifterna.

Konflikt med anonymitetsskyddet kan emellertid uppkomma även i annat fall under brottsutredningen, nämligen då de brottsbekämpande myndigheterna önskar att komma i besittning av handlingar. Detta förekommer vid de straffprocessuella tvångsmedlen beslag och husrannsakan enligt 27 och 28 kap. RB. I sådana fall torde enligt gällande rätt anonymiteten kunna brytas.

Vad som gäller om författares anonymitet har motsvarande tillämpning i fråga om den som, utan att vara författare, lämnat meddelande för offentliggörande i tryckt skrift (3 kap. 4 § första stycket).

2.2.2 *Radioansvarighetslagen*

Regler om yttrandefriheten och ansvar i radio och TV ges i radioansvarighetslagen (1966:756), RAL.

Lagen upptar regler om ansvar, meddelarskydd och anonymitet i rundradioverksamhet. Regleringen står mycket nära vad som gäller för tryckt skrift enligt TF. Det råder sålunda även på radions område ett formalansvar. För varje radioprogram skall finnas en programutgivare. Denne är i princip ensam ansvarig för yttrandefrihetsbrott i det program, för vilket han är förordnad.

Den som lämnat meddelande för offentliggörande i radioprogram är fri från ansvar, när ansvarsfrihet skulle ha förelegat om meddelandet under motsvarande förhållanden lämnats för offentliggörande i tryckt skrift (5 § andra stycket RAL).

I mål om ansvar eller skadestånd eller om förverkande av egendom eller annan särskild rättsverkan på grund av yttrandefrihetsbrott i radioprogram får fråga ej väckas om vem som, utan att vara ansvarig för brottet eller skadeståndsskyldig enligt RAL, författat eller framställt programmet, framträtt i detta eller lämnat meddelande för offentliggörande i programmet (7 § tredje stycket RAL).

Programutgivare, tjänsteman hos programföretaget eller annan som har att ta befattning med radioprogram eller med nyhetsmeddelande för sådant program får ej avslöja vem som författat eller framställt program, framträtt i detta eller lämnat meddelande för offentliggörande däri. Detta gäller dock ej om den vars namn avslöjas samtyckt till detta eller om skyldighet att avslöja hans namn föreligger enligt lag. Brott mot paragrafen är belagd med straff (9 § RAL).

I betänkandet Filmen – censur och ansvar har filmcensurutredningen i förslag till filmansvarighetslag upptagit bestämmelser om meddelarskydd och anonymitetsrätt som motsvarar reglerna i RAL.

2.3 Arbetet på en ändrad lagstiftning

År 1960 tillsattes en utredning för översyn av lagstiftningen om allmänna handlingars offentlighet och därmed sammanhängande frågor, offentlighetskommittén. Utredningen avgav 1966 betänkande "Offentlighet och sekretess" (SOU 1966:60). Betänkandet innehöll förslag till nya regler i fråga om förhållandet mellan handlingssekretess och tystnadsplikt, å ena sidan, och TF:s regler om meddelarskydd, å andra sidan.

Offentlighetskommitténs förslag ledde inte till lagstiftning. År 1969 tillsattes en ny utredning om offentlighet och sekretess beträffande allmänna handlingar m. m., offentlighets- och sekretesslagstiftningskommittén, OSK. Utredningen hade bl. a. att ta upp frågor om avvägning mellan tystnadsplikt och meddelarskydd samt om anonymitetsskydd.

År 1970 tillsattes utredning om enhetlig reglering i grundlag av yttrandefriheten i massmedier m. m., massmedieutredningen, MMU. I MMU:s uppdrag ingick att göra en allmän översyn av reglerna om yttrandefriheten i massmedier. I direktiven angavs att principiella ställningstaganden i de ovannämnda frågor som OSK hade att utreda borde ske även från MMU:s sida.

Utredningen om anonymitetsskydd vid beslag och husrannsakan tillsattes våren 1974. I utredningens direktiv, liksom i tilläggsdirektiv till MMU, redovisas en skrivelse den 31 oktober 1973 från Pressens samarbetsnämnd – som är ett organ för samarbete mellan Publicistklubben, Svenska tidningsutgivareföreningen och Svenska journalistförbundet – vari framfördes förslag om förstärkning av anonymitetsskyddet och skyddet för meddelare. Anonymitetsskyddet borde enligt skrivelsen förstärkas genom begränsning av vittnesplikten. Vad gällde husrannsakan på redaktion föreslogs vissa restriktiva regler.

Förhållandet mellan tystnadsplikt och meddelarskydd kom i nytt läge genom den nya RF. Enligt denna är tystnadsplikt en inskränkning i den allmänna yttrandefriheten. Denna frihet kan begränsas endast genom lag. Dock kan enligt 8 kap. 7 § andra stycket regeringen efter bemyndigande i lag genom förordnande meddela föreskrifter om förbud att röja sådant som någon har erfarit i allmän tjänst eller under utövande av tjänsteplikt.

I betänkande (SOU 1975:22) "Lag om allmänna handlingar" har OSK föreslagit bl. a. en bestämmelse som förbjuder den som tar del av hemlig handling att obehörigen offentliggöra eller eljest yppa dess innehåll. Att förbudet är infogat i en lag bör dock enligt kommittén inte få som automatisk effekt att meddelarskyddet bryts. MMU har föreslagit att den som meddelar uppgifter för publicering i olika medier och därigenom åsidosätter en tystnadsplikt som åligger någon enligt lag eller annan författning skall kunna fällas till ansvar i fall som anges i en särskild tillämpningslag. Tystnadspliktskommittén har i betänkande (SOU 1975:102) "Tystnadsplikt och yttrandefrihet" utarbetat förslag till sådan lag.

2.3.1 *MMU:s förslag till massmediegrundlag*

MMU lade genom betänkande (SOU 1975:49) fram förslag till massmediegrundlag (MGL). Förslaget behandlas i det följande främst i vad rör be-

stämmelserna om meddelarfrihet och rätt till anonymitet.

Förslaget utgår från de grundläggande principerna i TF. MGL är liksom TF tillämplig på tryckta skrifter men därutöver även på stencilerade och därmed jämförliga skrifter samt på radio, television och film, som visas offentligt.

Vad gäller ansvar för yttrandefrihetsbrott har de nuvarande reglerna i TF och RAL i huvudsak överförts till förslaget. I fråga om meddelarfrihet och rätt till anonymitet har MMU bibehållit och i vissa avseenden förstärkt det nu gällande skyddet.

Liksom enligt gällande rätt skall enligt MMU:s förslag meddelarfrihet och rätt till anonymitet i princip tillkomma alla andra än den som enligt MGL är formalansvarig för en publicerad framställning, sålunda alla som i övrigt medverkar till framställning som offentliggjorts eller är avsedd att offentliggöras i något av de medier som avses i lagen. Detta gäller alltså oavsett på vilket sätt och i vilken egenskap de medverkat och oavsett om framställningen blivit offentliggjord eller ej. I meddelarfriheten och anonymitetsrätten skall enligt förslaget också inbegripas det normala anskaffandet av en uppgift, som lämnas för publicering.

Från meddelarskyddet görs i MGL (8 kap. 2–5 §§) liksom i TF vissa undantag, då en meddelare kan åtalas och straffas.

Det allmänna stadgandet om anonymitetsrätt upptas i 8 kap. 8 § MGL. Det är av följande lydelse.

Den som har tagit befattning med tillkomsten eller offentliggörandet av framställning i tryckt skrift, radio eller film eller som i övrigt har varit verksam inom företag för sådant offentliggörande eller inom företag för yrkesmässig förmedling av nyheter och andra meddelanden till periodiska skrifter eller radio får röja vad han därvid har erfarit om vem som är författare eller annan upphovsman eller har lämnat meddelande enligt 1 §, endast om

1. denne har samtyckt därtill;
2. fråga därom får väckas enligt 7 §;
3. vid vittnesförhör eller förhör med part under sanningsförsäkran rätten av hänsyn till allmänt eller enskilt intresse finner det vara av synnerlig vikt att uppgift därom lämnas; eller
4. fråga är om brott som angives i 2 § eller annat brott mot rikets säkerhet som avses i 5 § andra stycket.

Kretsen av de personer som enligt TF och RAL har att iaktta anonymitetsrätten har angivits i det föregående (2.2.1 och 2.2.2). I det förut nämnda förslaget till filmansvarighetslag utgörs motsvarande krets av filmutgivare eller annan som har att ta befattning med film. I MMU:s förslag har den angivna personkretsen utvidgats. Den omfattar enligt 8 § generellt inte bara dem som har att ta befattning med den framställning som är i fråga utan alla som är verksamma inom de medieföretag som anges i förslaget, däri inbegripet TT och andra företag för yrkesmässig förmedling av nyheter och andra meddelanden till periodiska skrifter eller radio. Vidare framgår av förslaget att skyldigheten att respektera anonymitetsrätten kvarstår även sedan dylik verksamhet upphört. Skyldighet att respektera anonymitetsrätten föreligger således inte bara för enskild författare och för dem som direkt tagit befattning med framställnings offentliggörande utan också för alla som varit verksamma inom redaktion eller eljest inom tidnings- eller

programföretag eller nyhetsbyrå eller inom bokförlag eller företag för tryckning eller mångfaldigande i annat fall av skrifter. Bestämningen att vederbörande varit verksam inom företaget tar främst sikte på personer som är eller varit anställda inom detta. Bestämningen bör emellertid enligt MMU också inbegripa personer som, utan att ett direkt anställningsförhållande förelegat, på grund av verksamhet inom företaget fått kännedom om en författares eller annan medverkandes identitet. Rätt till anonymitet tillkommer enligt paragrafen var och en som är författare eller annan upphovsman till framställning eller faller under begreppet meddelare.

Från bestämmelserna om anonymitetsrätt enligt 8 § upptas däri vissa undantag. Dessa undantag har fått nära motsvarighet i 3 kap. 3 § TF 1–5 i prop. 1975/76:204 (2.3.2).

Förslag om utvidgning av anonymitetsskyddet lades fram av offentlighetskommittén (SOU 1966:60 s. 123–127). Enligt förslaget borde anonymitetsrätten i de flesta fall gälla också vid vittnesförhör. I brottmål skulle företrädet för vittnesplikten bara gälla i fråga om sådant brott för vilket meddelare kan straffas särskilt eller annat brott som kan föranleda högre straff än fängelse i två år samt dessutom rätten av hänsyn till allmänt eller enskilt intresse finner det vara av synnerlig vikt att vittnesförhöret hålls. Bestämmelsen skulle enligt förslaget intas som en ny paragraf i 36 kap. RB.

I den tidigare nämnda skrivelsen från Pressens samarbetsnämnd (2.3) anförde nämnden att starka skäl fanns att gå längre än vad offentlighetskommittén föreslagit. Nämnden föreslog att det borde ankomma på överrätt att från fall till fall besluta om en till skydd för anonymiteten stadgad tystnadsplikt till förmån för vittnesplikten skulle hävas.

MMU tog också upp frågan om ett ökat anonymitetsskydd. Utredningen avvisade emellertid en ordning som innebär att frågan löses genom allmänna begränsningar i rättegångsbalkens bestämmelser om vittnesplikt. De begränsningar, som kunde komma i fråga, borde enligt MMU i stället inriktas på att försöka hindra att fråga om vem som är författare eller meddelare väcks när det inte är påkallat för målets avgörande eller när intresset av anonymitet väger över utredningskravet, t. ex. att därigenom erforderlig utredning kan erhållas på annat sätt. Bestämmelserna borde därför gå ut på att skapa en ordning som innebär att för att dylik fråga skall kunna väckas skall gälla särskilda förutsättningar. Domstolen skall särskilt pröva om anonymitetsrätten skall vika. Så skall ske om det är påkallat av synnerliga skäl från allmän eller enskild synpunkt. Denna lösning upptogs i undantaget under punkt 3 i 8 §.

Beträffande rättegången i yttrandefrihetsmål föreslog MMU att sådana mål skall koncentreras till en enda domstol, yttrandefrihetsdomstolen, knuten till Stockholms tingsrätt.

Enligt MMU borde yttrandefrihetsdomstolen även utnyttjas för att avgöra mera allmänna frågor som berörde MGL:s tillämplighet och räckvidd.

2.3.2 *Proposition angående partiell reform av tryckfrihetsförordningen*

I mars 1976 framlades proposition (1975/76:204) om ändringar i grundlagsregleringen av tryckfriheten. Förslaget bygger till större delen på förslag

som har förts fram av MMU. Reformen berör tre huvudområden: TF:s tillämpning på olika skrifter, meddelar- och anonymitetsskydd samt tillsyn över förordningens efterlevnad.

I propositionen föreslås att TF skall tillämpas, förutom på tryckta skrifter, också på skrifter som har mångfaldigats genom stencilering, fotokopiering eller liknande förfarande. För att en sådan skrift skall få tryckfrihetsrättsligt skydd krävs dock som huvudregel att den är försedd med uppgifter som i ett sammanhang anger att skriften är mångfaldigad, vem som har mångfaldigat den och vilket år och på vilken ort det har skett (5 §).

Friheten att lämna meddelanden till bl. a. tidningsredaktion för offentliggörande i tryckt skrift föreslås utvidgad och preciserad. Enligt förslaget skall meddelandet fritt kunna lämnas till författare eller annan som är att anse som upphovsman till framställning i skriften, till skriftens utgivare eller, om för skriften finns särskild redaktion till denna eller till företag för yrkesmässig förmedling av nyheter eller andra meddelanden till periodiska skrifter (1 kap. 1 § tredje stycket). Vidare skall skyddet i princip gälla också anskaffande av uppgift för publicering i tryckt skrift (1 kap. 1 § fjärde stycket). Undantag gäller dock för det fall att själva tillvägagångssättet vid anskaffandet är straffbelagt, t. ex. vid inbrott (1 kap. 9 § punkt 3).

Liksom enligt TF och MMU:s förslag föreslår propositionen vissa undantag från principen om meddelares ansvarsfrihet.

Anonymitetsskyddet enligt 3 kap. TF föreslås – i nära anslutning till MMU:s förslag – bli förstärkt i tre hänseenden. För det första utvidgas den krets av personer som inte får röja författares eller meddelares identitet. För det andra skärps villkoren för att skyldigheten att inte röja vem som är författare eller meddelare skall vika vid vittesförhör eller förhör under sanningsförsäkran. För det tredje införs ett straffsanktionerat förbud för myndighet eller annat allmänt organ att forska efter anonym författare eller meddelare, när TF inte tillåter ingripande mot denne.

MMU:s förslag till 8 kap. 8 § MGL motsvaras i propositionen av 3 kap. 3 § TF, som har följande lydelse:

Den som har tagit befattning med tillkomsten eller utgivningen av tryckt skrift eller med framställning som var avsedd att införas i tryckt skrift och den som har varit verksam inom företag för utgivning av tryckta skrifter eller inom företag för yrkesmässig förmedling av nyheter eller andra meddelanden till periodiska skrifter må icke röja vad han därvid erfarit om vem som är författare eller har lämnat meddelande enligt 1 kap. 1 § tredje stycket eller är utgivare av skrift som ej är periodisk, om ej

1. denne har samtyckt därtill;
2. fråga därom får väckas enligt 2 § första stycket;
3. fråga är om brott som angives i 7 kap. 3 § första stycket 1;
4. fråga är om brott enligt 7 kap. 2 § eller 3 § första stycket 2 eller 3 och rätten finner det erforderligt att vid förhandling uppgift lämnas, huruvida den som är tilltalad eller skäligen misstänkt för brottet har lämnat meddelandet eller medverkat till framställningen;
5. rätten av hänsyn till allmänt eller enskilt intresse finner det vara av synnerlig vikt att uppgift i saken lämnas vid vittesförhör eller förhör med part under sanningsförsäkran.

I motiven till den föreslagna lagtexten framhåller departementschefen att skyldigheten att respektera anonymitet gäller oberoende av om publi-

cering kommer till stånd och hur detta sker. En förutsättning är att det gäller framställning eller meddelande som avses för tryckt skrift eller för annan skyddad skrift. Den som är införstådd med att ett meddelande har lämnats för offentliggörande i grundlagsskyddad skrift är alltså skyldig att bevara uppgiftslämnarens anonymitet, även om han själv vidarebefordrar uppgiften på annat sätt än genom grundlagsskyddad skrift.

Inskränkningarna i skyldigheten att bevara anonymiteten ansluter till innehållet nära till MMU:s förslag. *Punkten 2* hänvisar till bestämmelserna i 3 kap. 2 § första stycket TF i föreslagen lydelse. Bestämmelserna innebär att fråga om vem som är författare eller utgivare till icke-periodisk skrift i vissa fall kan komma att behandlas i mål som rör tryckfrihetsbrott. Detta gäller beträffande icke-periodisk skrift, om författare eller utgivare har angetts på skriften med namn eller med pseudonym eller signatur, som enligt vad allmänt är känt åsyftar bestämd person, eller någon i skriftlig förklaring erkänt sig vara författaren eller utgivaren eller inför domstol i målet självmant avgett sådant erkännande. *Punkten 3* upptar undantag för grova brott mot rikets säkerhet som kan bestraffas även när de begås genom meddelande för offentliggörande i tryckt skrift. Dessa brott är angivna i 7 kap. 3 § första stycket punkten 1 i föreslagen lydelse. De brott det gäller är högförräderi, uppror, landsförräderi, landssvek, spioneri, grovt spioneri, grov obehörig befattning med hemlig uppgift eller försök, förberedelse eller stämpling till sådant brott. Befrielsen från skyldigheten att respektera anonymiteten enligt denna punkt förutsätter ej beslut av domstol. I *punkten 4* har tagits in föreskrifter om när anonymitetsrätten får vika vid misstanke om brott av meddelare enligt 7 kap. 3 § i andra fall än som avses i föregående punkt. Det gäller meddelande som innefattar oriktigt utlämnande av allmän handling som ej är tillgänglig för envar eller tillhandahållande av sådan handling i strid med myndighets förbehåll vid dess utlämnande, när gärningen är uppsåtlig (7 kap. 3 § första stycket 2). Vidare avses meddelande som innebär uppsåtligt åsidosättande av tystnadsplikt i de fall som anges i särskild lag (7 kap. 3 § första stycket 3). Den föreslagna lösningen ansluter sig enligt propositionen nära till MMU:s ståndpunkt och till gällande rätt. Av bestämmelsen framgår att tystnadsplikten får åsidosättas endast vid förhandling inför domstol, efter beslut av rätten. Det är alltså inte tillåtet att röja meddelare vid polisförhör. Den som har att respektera anonymitetsrätten får endast uttala sig om huruvida viss utpekad person är identisk med meddelaren eller ej. Han får däremot inte upplysa om vem som eljest är meddelare. Den som utpekas skall vara antingen tilltalad eller också skäligen misstänkt under förundersökningen. Däremot uppställs inte något allmänt krav på att fråga skall vara om vittnesförhör. Detta förklaras av att mål mot den ansvarige publicisten och mot meddelaren skall kunna handläggas samtidigt. I sådant fall kan publicisten inte höras som vittne angående meddelarens identitet. Han bör det oaktat kunna tillfrågas och uttala sig i saken under huvudförhandlingen. – Vad som har sagts nu om meddelare gäller också författare och annan som åtnjuter anonymitetsskydd men som kan ådra sig ansvar enligt bestämmelserna i 7 kap. 3 § TF. – Ytterligare upptas under *punkten 4* fall som avses i 7 kap. 2 § TF. Det gäller här meddelanden vars straffbarhet inte framgår omedelbart för en läsare. Det föreslås i propositionen att skyldighet att respektera anonymitet i princip skall gälla men

att den begränsas enligt vad som sagts angående meddelanden som är straffbara enligt reglerna i 7 kap. 3 § första stycket 2 eller 3.

De situationer som ovan berörts har enligt propositionen gällt meddelanden som är straffbara trots att de varit avsedda för offentliggörande i tryckt skrift. Sådant meddelande skulle, om ej annat var föreskrivet, utgöra tryckfrihetsbrott. Ett meddelande för tryckt skrift kan emellertid vara straffbart också i annat hänseende än som ett missbruk av tryckfriheten, t. ex. som bedrägeri. Det kan finnas behov av att under förundersökning och rättegång fråga tidnings- eller förlagsanställda m. fl. om vem som har lämnat ett sådant meddelande. För dessa fall viker skyldigheten att respektera anonymitetsrätten endast vid vittnesförhör och förhör under sanningsförsäkran enligt den föreslagna allmänna regeln i punkt 5.

Enligt propositionen får anonymitetsrätten enligt den föreslagna *punkt 5* brytas vid vittnes- eller partsförhör endast om det är av verklig betydelse i målet att uppgift om meddelare eller författare lämnas och bevisningen inte lämpligen kan föras på annat sätt. Att dessa villkor är uppfyllda kan emellertid inte utan vidare tas till intäkt för att skyldigheten att respektera anonymitet bör vika. I brottmål bör hänsyn tas till hur pass allvarligt det brott är som avses med åtalet. Under i övrigt likartade förhållanden måste det ligga närmare till hands att medge bevisning som bryter anonymiteten, om bevisningen kan antas vara till en tilltalads förmån än om motsatsen är fallet. Sammanfattningsvis understryks i propositionen att beslut om att hänsynen till anonymiteten skall få vika får fattas endast om mycket starka skäl kan åberopas.

Ett led i MMU:s förslag angående anonymitetsskydd och vittnesplikt var att fråga, huruvida vittnesplikt eller sanningsförsäkran skulle få försteg framför den anonymitetsgrundande tystnadsplikten, i tveksamma fall skulle kunna hänskjutas till yttrandefrihetsdomstolen. I propositionen läggs emellertid ej förslag fram om att inrätta en sådan domstol.

3 Förundersökning och tvångsmedel

Beslag och husrannsakan ingår bland övriga straffprocessuella tvångsmedel, och har liksom dessa i väsentliga hänseenden utformats mot bakgrunden av de allmänna regler, som gäller för förundersökning i brottmål. En kort översikt över dessa regler bör därför föregå den redogörelse för reglerna om beslag och husrannsakan som skall lämnas i det följande.

3.1 Förundersökning

Förundersökning är den utredning om brott som företas av polis och åklagarmyndighet och som, även om den formellt räknas som ett led i rättegången, föregår den egentliga rättegången i brottmål. Förundersökning skall bilda den materiella grundvalen för åklagarens åtalsbeslut samt utgöra en förberedelse för huvudförhandlingen i målet. Den omfattar två stadier: dels det till polisverksamheten hörande förberedande spanings- och efterforskningsarbete, som syftar till att fastställa om brott förövats och skäl till misstanke föreligger mot någon, dels den utredning som sker sedan misstankarna sålunda koncentrerats till viss person. Reglerna om förundersökning finns i 23 kap. RB samt i förundersökningskungörelsen (1947:948; FUK).

Förundersökning skall inledas, så snart det på grund av angivelse eller eljest förekommer anledning, att brott, som hör under allmänt åtal, har förövats (1 §). Under förundersökningen skall utredas om brott förövats, vem som skäligen kan misstänkas för brottet och om tillräckliga skäl föreligger för åtal mot honom. Härutöver skall målet beredas så att bevisningen vid kommande huvudförhandling kan förebringas i ett sammanhang (2 §). Förundersökningen inleds av polismyndighet eller åklagaren. Har den inletts av polismyndighet och är saken ej av enkel beskaffenhet skall ledningen övertas av åklagaren, så snart någon skäligen kan misstänkas för brottet. Åklagaren skall också i andra fall överta ledningen, när det är påkallat av särskilda skäl (3 §).

Under förundersökningen kan förhör hållas med var och en som kan antas kunna lämna upplysningar av betydelse för utredningen (6 §). Förhöret kan inom vissa gränser framtvingas genom hämtning och kvarhållande för

förhör under viss kortare tid. Ett önskemål är att ett av undersökningsledaren anmodat trovärdigt vittne är närvarande vid förhöret. Huruvida någon i övrigt skall få närvara vid förhör avgör i regel förundersökningsledaren (10 §).

Vägrar någon som i händelse av åtal är vittnesskyldig att yttra sig under förhör kan redan under förundersökningen vittnesförhör hållas med honom inför rätten. Också i andra fall kan vittnesförhör med vittnespliktig person hållas inför domstol. Som förutsättning gäller dock i båda fallen att förundersökningen fortskridit så långt att någon skäligen kan misstänkas för brottet (13 §). Förklaringen till detta är att man dessförinnan inte kan avgöra om den som skall höras över huvud taget får höras som vittne.

En pågående förundersökning är i princip hemlig såväl i förhållande till den misstänkte som i förhållande till allmänheten. Sekretessen är betingad av hänsyn både till allmänna intressen och till den misstänkte och omfattar såväl muntliga som skriftliga inslag i förundersökningen.

Förundersökningen skall bedrivas objektivt. Inte bara omständigheter som talar mot den misstänkte utan även de som är gynnsamma för honom skall beaktas. Bevis som är till hans förmån skall tas till vara. Undersökningen skall också bedrivas enligt hänsynsprincipen, dvs. ingen skall onödigt utsättas för misstanke eller få vidkännas kostnad eller olägenhet. Undersökningen skall bedrivas så skyndsamt som omständigheterna medger. Föreligger inte längre skäl till dess fullföljande skall den läggas ned (4 §).

3.2 Tvångsmedel

Under förundersökning får tillgripas olika tvångsmedel. Vissa av dessa är riktade mot person, personella, såsom häktning och reseförbud, och andra mot egendom, reella, såsom kvarstad och beslag. Användandet av tvångsmedlen är ingående reglerat i 24–28 kap. RB. Regleringen präglas av den avvägning, som måste göras mellan intresset av att kunna bekämpa brottslighet å ena sidan och det nödvändiga hänsynstagandet till den enskildes rättssäkerhet å andra sidan.

När rätten beslutar om tvångsmedel är den enligt 1 kap. 3 § RB domför med en lagfaren domare, dvs. utan nämnd.

Beslag regleras i 27 kap. och husrannsakan i 28 kap. RB. Bestämmelser om beslag och husrannsakan finns dock även utanför RB. I detta sammanhang är särskilt att nämna lagen (1952:98) med särskilda bestämmelser om tvångsmedel i vissa brottmål (särskilda tvångsmedelslagen), vilken lag innehåller specialbestämmelser vid misstanke om bl. a. spioneri. Bestämmelser om beslag finns vidare i ett stort antal specialförfattningar, bl. a. i jakt-, fiske- och rusdryckslagstiftningen. RB:s reglering bildar dock underlag för bestämmelserna utanför balken.

Vissa med beslag och husrannsakan enligt RB jämförliga åtgärder som upptas i bevissäkringslag för skatte- och avgiftsprocessen (SFS 1975:1027) berörs under särskilda frågor (7.2).

3.2.1 *Beslag*

Beslag är ett reellt tvångsmedel. Det är perdurerande, dvs. det löper tills det genom ett särskilt beslut av myndighet bringas att upphöra. Beslag kan tjäna både exekutions- och utredningssyften.

Beslag avser enligt 27 kap. 1 § RB "föremål", varmed även jämställs "skriftlig handling". Särskilda regler gäller dock för skriftliga handlingar i vissa fall.

För att beslag skall få ske krävs misstanke om att ett brott blivit begånget. Detta krav framgår inte annat än indirekt av lagtexten, men torde få anses vara självklart. Däremot kan tvekan råda i vilken utsträckning misstanken skall vara grundad. Det är antagligt att kravet får sättas relativt lågt. I litteraturen har uttalats att det skall vara fråga om "skälig misstanke". Då beslag aktualiseras, måste förundersökning ha inletts beträffande brottet.

Misstanken om att ett brott begåtts behöver inte vara riktad mot viss person. Beslag kan äga rum såväl hos en person som är misstänkt som hos vem som helst annan. Vidare saknar det betydelse vem som är ägare till förmålet.

Vid vissa tvångsmedel stipuleras som förutsättning för att de skall få företas att det brott, om vilket misstanke föreligger, är av en viss svårhetsgrad. Så är enligt huvudregeln inte fallet i fråga om beslag (27 kap. 1 § första stycket). Beslag kan förekomma även om misstanken avser brott som ej kan medföra mer än böter. I vissa fall när det gäller beslag av skriftliga handlingar krävs dock att brottet är grövre.

För att beslag skall få äga rum krävs vidare att endera av tre särskilda förutsättningar är uppfylld (27 kap. 1 § första stycket). Fråga skall vara om föremål som har "betydelse för utredning om brott", är "genom brott någon avhänt" eller är "på grund av brott förverkat". Någon hög grad av sannolikhet för att det förhåller sig som nu nämnts krävs inte. Det räcker med att "det skäligen kan antagas" att förutsättningen är uppfylld.

I fråga om skriftliga handlingar gäller som tidigare nämnts vissa specialregler.

Beslag får inte läggas på skriftlig handling, om dess innehåll är sådant att befattningshavare eller annan, som avses i 36 kap. 5 § RB ej må höras som vittne därom (27 kap. 2 § första punkten). De personkategorier som avses är bl. a. – förutom ämbets- och tjänstemän – advokater, läkare och kuratorer. Den tystnadsplikt som åligger andra än tjänstemän och motsvarande viker dock för skyldighet att vittna, när det gäller brott av viss svårhetsgrad, nämligen brott för vilket inte är stadgat lindrigare straff än fängelse i två år. Beslagsförbudet gäller endast om handlingen innehas antingen av den tystnadspliktige själv eller av den till vars förmån tystnadsplikten gäller.

Enligt 36 kap. 3 § RB, är vissa personer som står en part nära – bl. a. nära släktingar – befriade från skyldighet att avlägga vittnesmål. I överensstämmelse härmed får beslag inte läggas på skriftligt meddelande mellan den misstänkte och honom närstående enligt 36 kap. 3 § eller mellan sådana närstående inbördes (27 kap. 2 § andra punkten). Ett villkor för beslagsförbudet är dock att handlingen befinner sig antingen hos den misstänkte själv eller den honom närstående. Skulle handlingen finnas hos någon an-

nan, föreligger inte längre hinder för beslag. Är fråga om brott med straffminimum på fängelse i två år kan dock beslag ske.

Enligt 3 § särskilda tvångsmedelslagen får beträffande brott som där avses beslag läggas å skriftligt meddelande enligt 27 kap. 2 § andra stycket, även om det är stadgat lindrigare straff än fängelse i två år för brottet.

Handlingar i post- eller televerkets vård får tas i beslag endast om det gäller brott av viss svårhetsgrad, nämligen brott för vilket är stadgat fängelse i ett år eller däröver (27 kap. 3 §). Vidare krävs att försändelsen hos mottagaren skall vara underkastad beslag. Det sista innebär bl. a. att beslag inte får läggas på försändelse som enligt ovannämnda specialregler för skriftliga handlingar skulle vara undantagen från beslag om den avlämnats till mottagaren.

Huvudregeln är att beslut om beslag skall fattas av undersökningsledaren eller åklagaren (27 kap. 4 §). Sedan beslut fattats, kan undersökningsledaren respektive åklagaren själv verkställa beslaget eller uppdra åt underordnad polisman att vidta åtgärden.

Annan än undersökningsledaren eller åklagaren kan dock företa beslag. Sålunda har den som med laga rätt griper eller anhåller misstänkt eller verkställer häktning, husrannsakan eller kroppsvisitation rätt att beslagta föremål, som därvid påträffas (27 kap. 4 § första stycket). Bestämmelsen har främst avseende på polisman, men gäller även enskild person som griper misstänkt. Vidare har polisman rätt att utan beslut av åklagare eller undersökningsledare företa beslag då det föreligger "fara i dröjsmål" (27 kap. 4 § andra stycket). Detta gäller dock inte i fråga om försändelse i post- eller televerkets vård.

För det fall beslag verkställs av annan än undersökningsledaren eller åklagaren och denne inte har fattat beslut därom, skall anmälan skyndsamt göras hos undersökningsledaren eller åklagaren som har att pröva om beslaget skall bestå (27 kap. 4 § tredje stycket).

Rätten kan förordna om beslag av "föremål som företes vid rätten eller eljest är tillgängligt för beslag" (27 kap. 5 § första stycket). Sistnämnda uttryck betyder enligt den av Gärde m. fl. författade kommentaren till RB att rättens beslut ej kan avse föremål för vars framskaffande erfordras anlitande av annat tvångsmedel, t. ex. husrannsakan.

Fråga om beslag kan tas upp av rätten på yrkande av undersökningsledaren eller åklagaren (27 kap. 5 § andra stycket). I sådant fall skall förhandling äga rum inför rätten.

Den som drabbas av beslag kan alltid begära rättens prövning av åtgärden (27 kap. 6 §). I praktiken torde det emellertid vara sällsynt såväl att rätten primärt beslutar om beslag som att fråga om beslag underställs rättens prövning.

Försändelse hos kommunikationsanstalt – post, tele, järnväg etc. – kan kvarhållas hos anstalten efter beslut av rätten (27 kap. 9 §). När en försändelse har kvarhållits, skall anstaltens föreståndare göra anmälan härom hos undersökningsledare eller åklagare. Denne har då att omedelbart pröva, om beslag skall äga rum.

RB uppställer inte något krav på att den, hos vilken beslag sker, är närvarande då åtgärden vidtas. Är han inte närvarande skall han emellertid utan dröjsmål underrättas om beslaget (27 kap. 11 §). Undantag gäller i

fråga om försändelse hos vissa kommunikationsföretag. I detta fall skall mottagaren och avsändaren, om denne är känd, underrättas om åtgärden så snart det kan ske utan men för utredningen.

Enskilda handlingar som tas i beslag får inte närmare undersökas och brev eller annan sluten handling får inte öppnas av annan än rätten, undersökningsledaren eller åklagaren. Sakkunnig eller annan som anlitas för utredning angående brottet får dock efter anvisning av myndigheten företa undersökning (27 kap. 12 § första stycket).

Över beslag skall föras protokoll (27 kap. 13 §). I protokollet skall ändamålet med beslaget anges och beslagtaget föremål noga beskrivas. Vidare stadgas att den som drabbats av beslag har rätt att på begäran erhålla bevis om beslaget. Beviset skall innehålla uppgift om det brott som misstanken avser. I kommentaren av Gärde m. fl. anges i anslutning till 27 kap. 13 § att protokoll rörande beslag inte behöver föras särskilt, utan att det räcker med en anteckning om beslaget i förundersökningsprotokoll eller protokoll rörande husrannsakan.

3.2.2 *Husrannsakan*

Husrannsakan regleras i 28 kap RB. Det är ett momentant tvångsmedel, dvs. det upphör när de åtgärder vari tvångsmedlet består, har utförts. Det kan riktas mot person, personell husrannsakan, eller mot egendom, reell husrannsakan. Husrannsakan tjänar i allmänhet som ett hjälpmedel för att genomföra andra tvångsmedel, t. ex. beslag. Det avser vanligen situationer då myndighet tränger in i "hus, rum eller slutet förvaringsställe" (28 kap. 1 §).

Med hus avses inte bara bostadshus, utan även alla andra slags byggnader, t. ex. fabriker. Med rum avses även t. ex. kontors- och lagerlokaler. Myndighets inträngande i hus eller rum är att betrakta som husrannsakan, oavsett om utrymmet i fråga är låst eller ej. Som exempel på slutet förvaringsställe nämns i lagmotiv och litteratur bl. a. stängd bil eller flygmaskin, kassafack i bank, kassaskåp, låst portfölj eller resväska.

Om anledning förekommer att brott förövats, på vilket kan följa fängelse, får husrannsakan ske för att eftersöka föremål som är underkastat beslag eller eljest till utrönande av omständighet, som kan äga betydelse för utredning om brottet (28 kap. 1 § första stycket). Husrannsakan hos annan än den som skäligen kan misstänkas för brottet får ske endast om brottet förövats hos honom eller den misstänkte gripits där eller eljest synnerlig anledning förekommer, att genom rannsakningen föremål som är underkastat beslag skall anträffas eller annan utredning om brottet vinnas (28 kap. 1 § andra stycket).

För eftersökande av den som skall gripas, anhållas eller häktas eller hämtas till förhör eller till inställelse vid rätten får husrannsakan företas hos honom. Hos annan får husrannsakan ske endast om det förekommer synnerlig anledning att den sökte uppehåller sig där (28 kap. 2 §).

Förordnande om husrannsakan skall enligt huvudregeln meddelas av undersökningsledaren, åklagaren eller rätten. Om husrannsakan kan antas bli av stor omfattning eller medföra synnerlig olägenhet för den, hos vilken åtgärden företas, bör åtgärden inte vidtas utan rättens förordnande. Detta

gäller dock inte om det är fara i dröjsmål (28 kap. 4 § första stycket). I lagmotiven anges som exempel på fall då rättens beslut i regel bör inhämtas husrannsakan i större affärslokaler, kontor eller hotell. Att husrannsakan beslutas av rätten är sällsynt.

Sedan undersökningsledaren eller åklagaren beslutat om husrannsakan, äger han själv verkställa husrannsakan eller överlämna åt underordnad polisman att företa åtgärden.

I vissa fall har polisman rätt att företa husrannsakan utan förordnande enligt 4 §. Detta gäller i två grupper av fall. Den första gruppen utgör situationer då någon skall gripas, anhållas, häktas eller hämtas. Den andra gruppen utgör fall när fara är i dröjsmål. Som exempel härpå nämner lagen husrannsakan för att "verkställa beslag å föremål som å färsk gärning följts eller spårats" (28 kap. 5 §).

Vid husrannsakan skall såvitt möjligt ett av förrättningsmannen anmodat trovärdigt vittne närvara (28 kap. 7 § första stycket).

Den, hos vilken husrannsakan företas, eller, om han inte är närvarande, hans "hemmavarande husfolk" skall få tillfälle att övervara förrättningen samt att tillkalla vittne. Detta får dock endast ske, om undersökningen inte därigenom uppehålls. Har ingen av de nämnda personerna varit närvarande, skall den hos vilken husrannsakan företas underrättas om åtgärden. Detta skall ske så snart det är möjligt utan men för utredningen (8 kap. 7 § andra stycket).

Enskild handling som anträffas vid husrannsakan får inte undersökas och ej heller får brev eller annan sluten handling öppnas i annan ordning än som angivits under beslag (28 kap. 8 §).

Över husrannsakan skall föras protokoll. I protokollet skall anges ändamålet med beslaget och vad därvid förekommit. Den hos vilken husrannsakan företagits har rätt att på begäran få bevis om detta. Beviset skall innehålla uppgift om det brott misstanken avser (28 kap. 9 §).

4 Utländsk rätt

4.1 Danmark, Finland och Norge

I dansk, finsk och norsk rätt tillgodoses behovet av skydd för anonymiteten i tryckfrihetssammanhang genom regler om befrielse från vittnesplikt.

För Danmarks del stadgas i 172 § retsplejeloven (RpL) följande:

"Redaktører, redaktionssekretærer og journalister ved et her i riget trykt periodisk skrift har ikke pligt til at afgive vidneforklaring om, hvem der er forfatter eller kilde til en i skriftet optaget unavngiven artikel eller meddelelse. Det samme gælder andre, der i kraft af deres tilknytning til vedkommende skrift, trykkeri, nyhedsbureau eller forlag har fået kendskab til forfatterens eller kildens identitet.

Stk. 2. Angår sagen en forbrydelse, der kan medføre højere straf end hæfte, eller angår den brud på tavshedspligt, som påhviler nogen i offentlig tjeneste eller hverv, og vidneforslen findes nødvendig af hensyn til sagens opklaring, kan retten dog pålægge de i stk. 1 nævnte personer vidnepligt, såfremt hensynet til vægtige offentlige eller private interesser afgørende taler derfor."

Den angivna befrielsen från skyldigheten att vittna avser i princip alla slags mål, såväl brottmål som tvistemål. Undantag gäller dock vid vissa brott. Härvid kan särskilt nämnas i § 7 lov om pressens brug angivna brott, begångna genom periodisk skrift, vilka faller under lagens allmänna ansvarighetsregler. Det är här bl. a. fråga om brott mot statens inre och yttre säkerhet. (Jfr 7 kap. 3 § den svenska TF.)

För Finlands del finns tryckfrihetsreglerna i tryckfrihetslagen av år 1919. De regler om anonymitet, som finns i denna, kompletteras med bestämmelser i rättegångsbalken (17 kap. 24 §) om begränsning i vittnesplikten för personer med viss verksamhet inom press och radio beträffande vem som är författare eller meddelare. Från denna regel gäller undantag för det fall att fråga är om vissa grövre brott eller brott mot straffsanktionerad tystnadsplikt. Det förutsätts enligt förarbetena till lagstiftningen att domstolen i varje särskilt fall skall pröva om det finns tillräckliga skäl för att avkräva vittnet de berörda uppgifterna.

Även i Norge har hänsynen till tryckfrihetsrättslig anonymitet lett till begränsningar i vittnesplikten. De fall, i vilka vittne dock skall kunna avkrävas uppgifter, är inte på samma sätt som i Danmark och Finland knutna till brott av viss grovlek. Skyldigheten att vittna skall i stället i regel bero av en domstolens avvägning av de intressen som står emot varandra (177 §

straffeprosessloven).

Regler om inskränkning i möjligheten att företa beslag och husrannsakan med hänsyn till anonymiteten finns inte i vare sig dansk, finsk eller norsk rätt. Om husrannsakan och beslag för att komma i besittning av handling, innehållande uppgift om meddelares identitet har förekommit i praktiken har inte närmare undersökts av utredningen. Från Finland kan dock nämnas ett fall, det s. k. budgetläckagefallet i slutet av 1960-talet. En stor dagstidning i Helsingfors hade publicerat en artikel, innehållande uppgifter om statsverkspropositionens innehåll, innan uppgifterna hade offentliggjorts. Justitiekanslern i statsrådet fick i uppdrag att utreda vem som var den skyldige till läckan. Under undersökningens gång aktualiserades frågan om förrättande av husrannsakan vid tidningens redaktion. Justitiekanslern vägrade dock tillstånd därtill.

I ett norskt betänkande "Instilling om rettergangsmåten i straffesaker" som avgavs år 1969 har dock hithörande problem berörts. I betänkandet har föreslagits att skriftliga handlingar, som innehavaren inte utan beslut av rätten är skyldig att yttra sig om, inte heller skall kunna tas i beslag hos honom utan rättens tillstånd. Denna regel tar bl. a. sikte på begränsningen av vittnesplikten för personer knutna till tidningsföretag. I den särskilda motiveringen kommenteras bestämmelsen sålunda: "Hvor forklaringsplikt er betinget av særskilt pålegg fra retten, bør beslag uten rettens beslutning være betinget av at slikt pålegg er gitt. Om beslag skal tillates, må vurderes på tilsvarende måte som om vitneplikt skal pålegges. Har retten pålagt vitneplikt, kan det ikke være grunn til at bare retten skal kunne beslutte beslagleggelse av de angjeldende dokumenter." Förslaget har ännu ej lett till lagstiftning.

4.2 Västtyskland

Utredningen har uppmärksammat att frågan om anonymitetsskyddet vid beslag och husrannsakan till viss del reglerats i västtysk rätt. Skyddet för det fria informationsflödet och den därmed sammanhängande rätten till anonymitet beaktas genom regler om rätt att vägra vittna. Till dessa regler är sedan knutna bestämmelser om förbud mot beslag. Sammanfattningsvis gäller att beslag och husrannsakan är otillåtna i den mån det föreligger en rätt att vägra vittna.

Enligt särskilt stadgande föreligger en rätt till vittnesvägran för pressmedarbetare (§ 53 st. 1 nr 5 Strafprozessordnung, StPO). Stadgandet har följande lydelse i utredningens översättning:

> Berättigade att vägra att avge vittnesmål är vidare
>
> . . .
>
> 5. redaktör, förläggare, utgivare, tryckare och annan som medverkat vid framställning eller offentliggörande i en periodisk skrift, så vitt gäller vem som är författare, insändare eller meddelare till framställning med straffbart innehåll, om en redaktör straffas eller är straffbar för det som offentliggjorts.

I § 53 st. 1 nr 6 StPO ges en i väsentliga delar likartad reglering för medverkande i radio.

I ett uppmärksammat fall år 1962 (den s. k. Spiegelaffären) visade det sig att reglerna om rätt till vittnesvägran kunde kringgås genom husrannsakan och beslag på en tidningsredaktion. Fallet ledde till lagändring (§ 97 st. 5 StPO), enligt vilken beslag förbjöds då syftet med beslaget var sådant att det förelåg rätt till vittnesvägran och handlingen innehades av den berättigade. Nämnda stadgande återges här i sin helhet:

I syfte att utröna vem som är författare, insändare eller meddelare till offentlig framställning eller utsändning med straffbart innehåll, får beslag ej ske av skriftliga handlingar som finns hos den som enligt § 53 st. 1 nr 5 och 6 är berättigad att vägra att avge vittnesmål.

Enligt ett framlagt förslag har rätten till vittnesvägran för medarbetare vid press och radio på visst sätt vidgats. Därvid har en motsvarande begränsning skett i möjligheterna att företa beslag.

Någon uttrycklig föreskrift om förbud mot husrannsakan i samma omfattning som förbud mot beslag har inte bedömts vara behövlig. Enligt vissa bestämmelser i StPO är husrannsakan i syfte att beslagta föremål tillåten endast, då föremålen är underkastade beslag. Detta har ansetts innebära att beslagsförbudet utan något särskilt stadgande medför förbud mot husrannsakan.

5 Nuvarande förhållanden m. m.

Utredningen har under sitt arbete tagit olika kontakter med företrädare för åklagarväsendet och massmedierna för att få information och synpunkter beträffande olika praktiska frågor och problem av betydelse för utredningens arbete. Utredningen har företagit studiebesök hos följande tidningar och tidskrifter: Arbetaren, Arbetet, Expressen, Folket, Folket i Bild/Kulturfront, Se och Upsala Nya Tidning, samt Tidningarnas Telegrambyrå, Malmö, och Sveriges Radio, Stockholm.

Vid sammanträffandena och studiebesöken har förekommit diskussioner med redaktionsledningar och medarbetare.

5.1 Konflikter mellan tvångsmedlen och anonymitetsskyddet

I en enkät i början av år 1975 till landets länsåklagarmyndigheter och åklagardistrikt har utredningen ställt bl. a. frågan om beslag eller husrannsakan kommit i konflikt med anonymitetsskyddet enligt TF eller RAL. För förekommande fall har medtagits frågan om tidpunkten och huruvida det rört sig om beslag eller husrannsakan eller om båda dessa tvångsåtgärder.

Svar inkom från samtliga tillfrågade. Av svaren framgår att konflikt mellan de straffprocessuella tvångsmedlen och anonymitetsskyddet är en sällsynt företeelse. Endast fyra svar innehåller uppgift om fall som kan sägas innefatta konflikt av aktuellt slag. Ett av fallen är den s. k. IB-affären som behandlas särskilt under avsnitt 5.1.1. Övriga tre fall refereras här nedan.

A. En tidningsman misstänktes i början av 50-talet för att ha förfalskat kollegors namn på växlar. Förrättning som skulle kunna betecknas som husrannsakan på en tidningsredaktion förekom. Åtgärden avsåg att få fram prov på originalnamnteckningar. Förrättningen skedde i samråd med redaktionens personal, som själv tog fram det material som erfordrades. Någon fara för kränkning av uppgiftslämnares anonymitetsskydd uppstod ej.

B. År 1972 företogs husrannsakan i en villa hos en person, misstänkt för skattebedrägerier. Förrättningsmannen anträffade ett manuskript som

den misstänkte hade skrivit. Det innehöll reflektioner rörande "vinsthandelsproblematik". Den misstänktes försvarare gjorde invändning om "författarskydd". Enligt försvararen skulle manuskriptet tjäna som underlag för en tidningsartikel. Förrättningsmannen ansåg emellertid att manuskriptets innehåll ej var av litterär art, utan att det rörde sig om dagboksanteckningar. Handlingen togs i beslag. Besvär anfördes ej.

C. År 1974 utannonserades i en dagstidning gods till försäljning. Godset härstammade med stor sannolikhet från ett inbrott. Vid förfrågan från åklagarmyndighetens sida förklarade sig tidningen ej kunna lämna ut annonsörens namn. Detta hade i och för sig varit värdefullt från utredningssynpunkt. Oaktat enligt 23 kap. 13 § RB och 3 kap. 1 § TF viss möjlighet ansågs föreligga att genom vittnesförhör med tidningsutgivaren erhålla önskade uppgifter, gjordes inte från åklagarmyndighetens sida någon framställning om sådant förhör. Lämpligheten av en sådan åtgärd bedömdes som tveksam och förfarandet som alltför omständligt.

5.1.1 *Den s. k. IB-affären*

Av särskilt intresse för utredningens överväganden beträffande regler om beaktande av anonymitetsrätten vid beslag och husrannsakan är den husrannsakan som den 22 oktober 1973 företogs inom tidskriften Folket i Bild/Kulturfronts redaktionslokaler. En kortfattad redogörelse för bakgrunden till nämnda förrättning och förfarandet i samband med denna lämnas i det följande. Underlaget är hämtat från rikspolisstyrelsens säkerhetsavdelnings förundersökningsprotokoll den 3 december 1973 jämte bilaga F med komplement, MMU:s betänkande (SOU 1975:49) och yttrande den 12 september 1975 av justitieombudsmannen Gunnar Thyresson, Dnr 3002 och 3208/1973.

I maj och september 1973 publicerades i tidskriften Folket i Bild/Kulturfront artiklar och reportage om den s. k. informationsbyrån, IB. Som författare var angivna två journalister knutna till tidskriften. Sistnämnda månad utkom en bok "IB och hotet mot vår säkerhet", författad av den ene av journalisterna. Det framkom att en tidigare medarbetare vid IB hade lämnat vissa upplysningar till artikelförfattarna.

Sedan vederbörande chefsåklagare inlett förundersökning angående spioneribrott, beslöt han den 19 oktober 1973 att anhålla artikelförfattarna och uppgiftslämnaren såsom misstänkta för sådant brott.

Angivna dag sammanträdde åklagaren med den för förundersökningen ansvariga utredningspersonalen. Åklagaren har därom – enligt vad som framgår av justitieombudsmannens ovannämnda yttrande – bl. a. uppgivit: Vid sammanträdet redogjorde åklagaren för sitt anhållningsbeslut. Det bestämdes att detta skulle verkställas den 22 oktober och att man samtidigt skulle göra husrannsakan och beslag. Bl. a. skulle husrannsakan företas på den ene av artikelförfattarnas arbetsplats på Folket i Bild/Kulturfronts redaktion. Order om husrannsakan gavs muntligen. Åklagaren framhöll att det var angeläget att särskilt kvalificerad personal verkställde tvångsåtgärderna på tidningsredaktionen. Vidare framhöll han vikten av att polisen inte sökte efter annat än föremål och handlingar av betydelse för misstanken om spio-

neri. Beträffande ingripandet på tidningsredaktionen erinrade han om att polisen endast fick befatta sig med det arbetsområde inom lokalerna som disponerades av artikelförfattaren. Enligt åklagaren saknades det grund för att begära rättens tillstånd i fråga om husrannsakan på tidningsredaktionen. Han menade att denna husrannsakan visserligen var en ovanlig åtgärd men han antog att den inte skulle bli av särskilt stor omfattning eller förorsaka någon speciell olägenhet. Det saknades enligt åklagarens mening vidare anledning att misstänka att anonymitetsrätten skulle trädas för när.

Enligt särskild anteckning i förundersökningsprotokollet skulle undersökningen på redaktionen enligt direktiv av åklagaren begränsas till att omfatta artikelförfattarens tjänsterum, eller, om han inte disponerade eget tjänsterum, hans skrivbord och de övriga utrymmen i dess närhet som disponerades av honom.

Anhållningsbeslutet beträffande den av artikelförfattarna som hade sin arbetsplats på ovannämnda redaktion verkställdes genom att denne greps på morgonen den 22 oktober 1973 i Lund. Han fördes i bil till kriminalavdelningen i Stockholm. Förhör med honom hölls samma dag kl. 16.15.

Husrannsakan på redaktionen påbörjades kl. 07.45. Som förrättningsmän fungerade ett flertal polismän. Vid förrättningen var artikelförfattaren inte närvarande. Två personer med anknytning till redaktionen var däremot närvarande. Vid förrättningen genomsöktes bl. a. artikelförfattarens skrivbord. Föremål togs i beslag ur detta, en papperskorg och ett glasskåp samt från en hylla. Även redaktionens fotoarkiv togs i beslag. Beslaget omfattade ett stort antal skriftliga handlingar.

Över husrannsakan och beslag fördes protokoll. Detta skrevs på därför avsett formulär med bilagor. Av protokollet framgår ej när förrättningen avslutats eller när protokollet har uppsatts. De beslagtagna föremålen har i protokollet beskrivits med angivande av var de anträffats.

Åklagaren fastställde den 25 oktober 1973 verkställda beslag beträffande vissa föremål och hävde beslagen på vissa andra. Den 30 oktober och den 3 december 1973 hävde åklagaren beslagen beträffande ytterligare föremål.

Enligt 27 kap. 11 § första punkten och 28 kap. 7 § andra punkten RB skall den hos vilken husrannsakan företas eller beslag sker, om han ej är närvarande vid åtgärden, så snart ske kan underrättas om denna. Enligt protokollet skedde underrättelse till "Medarb. å FiB/K".

Folket i Bild/Kulturfront begärde sedermera att Stockholms tingsrätt skulle pröva verkställt beslag. Det yrkades att beslaget måtte hävas enär laga grund saknats för den husrannsakan som föregått beslaget. Stockholms tingsrätt, trettonde avdelningen, lämnade efter beslagsförhandling den 30 oktober 1973 genom beslut samma dag ansökningen utan bifall.

5.2 Det anonymitetsskyddade materialet hos medieföretag

Utredningen har, såsom angivits under avsnitt 5.1, besökt vissa medieföretag. Vid dessa besök har utredningen sökt bilda sig en uppfattning om olika praktiska frågor av betydelse för utredningens arbete.

Information till ett nyhetsorgan kan flyta in på många olika vägar. Det kan ske genom insändare eller andra skriftliga meddelanden och genom

muntliga samtal mellan medarbetare vid nyhetsorganet och andra personer samt genom olika tekniska överföringsmetoder. Detta medför att inom ett medieföretag handlingar som lämnar upplysning om upphovsmans eller meddelares identitet kan vara av många olika slag. De kan vara upprättade utanför medieföretaget men de kan också ha tillkommit inom företaget.

Om meddelares eller upphovsmans namn finns utsatt på handlingen ger denna en direkt upplysning om dennes identitet. Men även om namnet inte är utsatt kan handlingen genom sitt innehåll eller sin utformning ändock i vissa fall ge motsvarande upplysning.

När en medarbetare på en tidning erhåller nyheter eller andra meddelanden vid muntligt samtal, per telefon eller vid personligt sammanträffande, resulterar detta ofta i att ett internt material upprättas. Det är naturligt att medarbetaren i sådant fall gör anteckning om meddelandet. Denna anteckning kan vara mer eller mindre formaliserad. I sin enklaste form kan den bestå av ett par rader på en papperslapp. Anteckningen kan vara försedd med uppgift om meddelares identitet. Men denna kan också framgå på annat sätt.

Det primärmaterial som kommer in till t. ex. en tidningsredaktion bearbetas av olika medarbetare vid tidningen. Denna bearbetning kan vara så omfattande att slutprodukten helt framstår som resultatet av medarbetarnas insatser. I bearbetat skick tar materialet formen av ett manuskript. Utredningen har iakttagit att det ingår i vissa tidningars rutiner att alltid förse manuskriptet med uppgift om vem som är författare. Detta gäller oavsett om avsikten är att publicering skall ske i signerad eller osignerad form.

Utredningen har iakttagit ytterligare typer av handlingar som innehåller upplysningar av det slag varom nu är fråga. Det är inte ovanligt att journalister har mer eller mindre fast kontakt med vissa bestämda personer som kan lämna upplysningar inom särskilda områden. Uppgifter om dessa personers namn och telefonnummer antecknas på olika sätt, t. ex. i kortregister eller i privata anteckningsböcker. Det är uppenbart att beslag av t. ex. en anteckningsbok som innehåller sådana uppgifter kan medföra att uppgiftslämnares identitet röjs.

Handlingar som kan förmedla upplysning om upphovsman eller meddelares identitet tillkommer dock inte endast i redaktionellt sammanhang. Då en utomstående person har lämnat en upplysning till en tidning förekommer att tidningen utbetalar ersättning härför. Gången är därvid vanligen den att den som har tagit emot meddelandet fyller i en betalningsanvisning. Denna upptar som regel uppgiftslämnarens namn, adress och personnummer samt ersättningens storlek och det "tips" ersättningen avser. Anvisningen överlämnas till tidningens administrativa avdelning i och för utbetalning av ersättningen. Handlingen arkiveras sedan som verifikation på den skedda utgiften. Från anonymitetssynpunkt känsliga uppgifter finns därmed också bland företagets kamerala handlingar, som annars kan särskiljas från handlingar inom den redaktionella verksamheten.

Massmediernas medarbetare avvisar bestämt alla försök att få reda på källorna till artiklar och reportage. Utredningen har också funnit att ansträngningar görs att förvara anonymitetsskyddat material på sådant sätt att detta inte kommer i obehörigas händer. Av det föregående torde emel-

lertid framgå att en i alla lägen helt säker förvaring i praktiken är svår att genomföra. De handlingar som kan förmedla uppgifter om skyddad identitet måste ofta finnas tillgängliga för flera medarbetare. Det är också fråga om handlingar och uppgifter av mycket växlande karaktär och betydelse.

Arbetsförhållandena vid de olika medieföretagen är också mycket olika. Arbetet sker inte sällan under hård tidspress. Det är under sådana förhållanden inte möjligt att vid varje tillfälle förvara allt anonymitetskänsligt material på ett särskilt sätt. Arbetet måste därför i stort sett ha som förutsättning att direkta försök att kränka anonymitetsrätten inte görs. En annan ordning skulle innebära en stark begränsning i de fria arbetsformer som är väsentliga i medieföretagens verksamhet. Trots dessa förutsättningar förvaras dock, när så är påkallat, anonymitetsskyddat material på ett mycket säkert sätt.

Av det anförda följer emellertid att ett ingripande på ett medieföretag, exempelvis i form av husrannsakan, kan innebära särskilda risker för att skyddad identitet röjs. Detta gäller framför allt om ingripandet riktar sig mot handlingar.

5.3 Anonymitetsskyddet från massmediernas synpunkt

Vid de överläggningar som utredningen har haft med företrädare för massmedieföretag har illustrerats hur behovet av anonymitet gör sig gällande i olika sammanhang. Det har genomgående understrukits att det är av väsentlig betydelse för informationsflödet i stort att anonymitetsskyddet upprätthålls konsekvent.

Det är en yrkesetisk regel av hög dignitet att medarbetare i press och radio inte röjer sina källor. Det förekommer att försök görs att få reda på vem som har lämnat uppgifter som underlag till en artikel eller ett reportage. Sådana förfrågningar avvisas bestämt. Några problem uppstår härvid i praktiken sällan. De som frågar känner i allmänhet inte till anonymitetsreglerna. Sedan de upplysts om dessa, accepterar de det negativa svaret. Att befattningshavare vid myndigheter gör förfrågningar tillhör sällsyntheterna.

Av avsnitt 5.2 har framgått att det med hänsyn till det sätt på vilket arbetet måste bedrivas inom ett massmedieföretag ofta är ofrånkomligt att anonymitetskänsligt material finns förhållandevis lättillgängligt hos företaget, t. ex. på en redaktion. En väsentlig del av skyddet för materialet i allmänhet ligger som en följd av detta däri att andra än medarbetare inom företaget normalt inte har tillträde till lokalerna. Risken för att den som företar husrannsakan kommer i kontakt med skyddat material blir emellertid under sådana förhållanden stor.

De tjänstemän som företar husrannsakan och beslag är underkastade tystnadsplikt. Det material som de omhändertar är sekretessbelagt. Materialet förvaras regelmässigt på betryggande sätt. Från massmediernas sida har dock framhållits att detta inte nämnvärt kan begränsa skadeverkningarna av ett ingrepp. Personer som anonymt lämnar uppgifter till ett massmedieorgan räknar med att inga obehöriga – polis- och åklagarmyndigheter inräknade – vinner kunskap om deras identitet. De utgår från att en husrannsakan och ett beslag äventyrar den anonymitet de eftersträvar. De känner sig därför

osäkra om de i fortsättningen vågar lämna några uppgifter. Det rör sig dessutom inte sällan om personer som av olika skäl känner oro för vad som kan bli följden, om deras identitet röjs. Skadeverkningarna kan därför kvarstå även för framtiden.

Vid de diskussioner som förts har framhållits att en naturlig utgångspunkt för övervägandena i hithörande frågor bör vara att medieföretagen inte skall behöva räkna med att ingripanden av det slag som husrannsakan representerar skall förekomma. Denna principiella inställning har dock i allmänhet förklarats inte utesluta undantag. Detta gäller främst i fall då det skulle kunna hävdas att ett medieföretags särställning utnyttjas som skydd vid brottslighet som inte har samband med företagets verksamhet som medieföretag, t. ex. vid narkotikabrott. Om det inte är möjligt att undanta medieföretag och personer som eljest utövar publicistisk verksamhet från åtgärderna, bör dock den nämnda utgångspunkten beaktas. Det har därför understrukits att regler bör utformas som tar hänsyn såväl till förefintliga skyddsintressen som till de faktiska förhållanden under vilka verksamheten måste bedrivas. I sistnämnda hänseende har särskilt påpekats angelägenheten av att förfarandet vid husrannsakan utformas så att även vid åtgärdens genomförande garantier finns för att anonymitetsskyddet i görligaste mån blir beaktat. Vidare har framhållits att endast särskilt kvalificerad personal bör få verkställa åtgärden. (Jämför av Pressens samarbetsnämnd i skrivelse den 31 oktober 1973 avgivna förslag, omnämnda i utredningens direktiv, se avsnitt 1.1.)

Av de medieorgan utredningen besökt är Folket i Bild/Kulturfront det enda som i praktiken utsatts för tvångsåtgärder. Genom vad som framförts från tidningens sida har understrukits de synpunkter som sammanfattningsvis redovisats i det föregående. Tidningens medarbetare har särskilt framhållit de bestående skadeverkningar som blir följden av husrannsakan och beslag på en redaktion.

5.4 Anonymitetsskyddet från åklagarsynpunkt

Vid de överläggningar som utredningen haft med företrädare för åklagarväsendet har behandlats de olika problem som uppkommer vid genomförandet av straffprocessuella tvångsåtgärder om åtgärden kommer i konflikt med anonymitetsskyddet.

Åklagaren har ansvar för att inom ramen för gällande bestämmelser och tillgängliga resurser brottsbekämpningen bedrivs på ett effektivt sätt. Åklagaren har därvid att i olika situationer ta hänsyn till motstående intressen.

Vid överläggningarna har anförts att det hör till sällsyntheterna att vid användningen av tvångsmedel konflikt uppkommer med anonymitetsskyddet. Detta har också bekräftats av den enkät som utredningen gjort (5.1). I vissa situationer kan dock finnas anledning att överväga om ett anonymitetsintresse föreligger. Från åklagarens sida är inställningen i sådana situationer att detta intresse i görligaste mån respekteras. Detta torde i många fall ske därigenom att förundersökningen bedrivs så att någon konflikt inte behöver uppstå. Det kan bl. a. i vissa fall vara möjligt att avstå från en i och för sig tänkbar tvångsåtgärd. Möjlighet härtill ges om de upplysningar

som skulle kunna vinnas genom åtgärden kan erhållas på annat sätt, t. ex. genom muntligt förhör med viss person. I det fall en åtgärd inte kan undvikas, torde den inte sällan kunna genomföras på ett sådant sätt att anonymitetsskyddet inte bryts.

Då det gäller möjligheterna att genom särskilda regler förstärka skyddet för anonymiteten har framhållits att eventuella skyddsregler inte bör vara sådana att – då en tvångsåtgärd verkligen är påkallad – möjligheterna till en effektiv brottsbekämpning försvåras. Särskilt måste beaktas att under en förundersökning det ofta är nödvändigt att en åtgärd kan vidtas utan dröjsmål. Det är därför från åklagarsynpunkt angeläget att regler om förfarandet lämnar utrymme för ett skyndsamt handlande, när omständigheterna påkallar detta.

Vid överläggningarna har yppats tveksamhet till möjligheten att anknyta regler till skydd för anonymiteten till vissa lokaliteter eller personer, t. ex. redaktioner och medarbetare vid vissa medieföretag. Det har betonats att det i sådant fall måste tillses att det inte uppkommer ett privilegierat område, som kan utnyttjas vid brottslighet i allmänhet. Särskild tveksamhet har uttalats i frågan om möjligheten att utsträcka särskilda regler till att gälla även s. k. frilansar. Om så sker skulle det, när en tvångsåtgärd övervägs, i vissa fall kunna bli svårt att avgöra om särskilda regler skall tillämpas eller ej. De praktiska olägenheterna kan antas bli särskilt framträdande, om begreppet tryckt skrift väsentligt skulle komma att utvidgas.

Vid de förda överläggningarna har berörts även möjligheten att i anonymitetsfallen i princip kräva att tvångsåtgärd skall beslutas av domstol. Därvid har framhållits att detta från åklagarsynpunkt förutsätter att handläggningen hos domstolen kan ske snabbt samt att huvudregeln inte utesluter att en åtgärd kan vidtas utan domstolsbeslut, om fara är i dröjsmål.

6 Överväganden och förslag

6.1 Gemensamma frågor

6.1.1 *Behovet av lagstiftning*

Insikten om tryckfrihetens betydelse och vikten av att de rättigheter som den innefattar respekteras är allmän inom svenskt samhällsliv. Detta visar sig också i situationer, då fråga uppkommer om att hävda rätten till anonymitet gentemot annat intresse. Motsättningarna drivs vanligen inte till sin spets och i sista hand tas som regel hänsyn till anonymitetsintresset. Till att så sker medverkar också det förhållandet att de personer som är verksamma inom press, radio och annan nyhetsförmedling har stark vilja och förmåga att upprätthålla anonymitetsskyddet. Dessa förhållanden medför att behovet av särregler till skydd för anonymiteten i allmänhet inte är framträdande. Om intresset av anonymitet hävdas mot samhällets behov av att kunna utreda brott kan emellertid inträffa att konflikten inte kan upplösas. Detta har också förekommit. Det är då inte självklart att det ena intresset generellt skall ges företräde framför det andra. Tvärtom talar starka skäl för att en intresseavvägning bör ske. De skäl som talar för att erforderliga utrednings- eller tvångsåtgärder bör få vidtas bör vägas mot anonymitetsintresset. En sådan avvägning bör så långt det är möjligt grundas på bestämmelser i lag.

Konfliktsituationer av det slag som ovan berörts aktualiseras bl. a. i samband med beslag och husrannsakan. Så blir fallet exempelvis om beslaget avser skriftlig handling som kan ge upplysning om uppgiftslämnare, eller om husrannsakan sker på tidningsredaktion under sådana förhållanden att skyddsvärt material berörs.

Behov av regler för beaktande av anonymiteten vid beslag och husrannsakan finns enligt det anförda i första hand beträffande den avvägning mellan motstående intressen som kan behöva ske. Men även frågan om vem som i olika fall skall kunna besluta om åtgärderna är av betydelse och bör uppmärksammas. Detsamma gäller olika delar av förfarandet i ärendena och därvid särskilt möjligheterna att bevaka anonymitetsintresset. Det är också av vikt att det beträffande husrannsakan finns regler som anger hur åtgärden skall genomföras.

Att antalet redovisade fall då anonymitetsintressen aktualiserats vid beslag och husrannsakan är litet får såsom framhållits ovan ses som ett tecken

på respekt för dessa intressen. De regler som utredningen föreslår syftar till och bör också medföra att denna respekt stärks genom en ökad uppmärksamhet på situationer i vilka risk finns för att upphovsman eller meddelare röjs. Genom utredningens förslag införs också ett särskilt förfarande i dessa fall. Utredningen vill därvid understryka att tillkomsten av särskilda regler självfallet inte får utgöra motiv för att åtgärderna tillgrips i situationer då man hittills har avstått därifrån.

6.1.2 *Allmänna utgångspunkter för en reglering*

Då det gäller att på det straffprocessuella området lösa frågan om skydd för den tryckfrihetsrättsliga anonymitetsrätten bör eftersträvas en lösning som täcker hela området och som är samordnad. Huvudskälet härför är att värderingarna beträffande skyddsintresset bör ges giltighet inom hela området. Skyddsregler som införs för vissa delar av området kan också i praktiken bli av ringa eller intet värde om de inte har motsvarighet på andra. Om möjligheten att komma åt vissa uppgifter genom beslag och husrannsakan försvåras eller utesluts, kan detta i verkligheten bli ett dåligt skydd om möjlighet står öppen att erhålla samma uppgifter genom vittnesförhör. Exempel på en samordning av ovan angivet slag finns när det gäller hänsynstagande till vissa tystnadsplikter vid vittnesförhör och vid beslag enligt 36 kap. 5 § och 27 kap. 2 § RB. Bestämmelserna går ut på att man inte hos den som har tystnadsplikt beträffande vissa uppgifter, t. ex. läkare, och hos den till förmån för vilken tystnadsplikten gäller skall kunna ta i beslag handling, som innehåller de skyddade uppgifterna.

Husrannsakan kan emellertid medföra skaderisker från anonymitetsskyddssynpunkt, som inte har motsvarighet vid andra åtgärder. Dessa behöver då särskilt beaktas.

Gällande rätt innehåller inte några särregler till skydd för anonymitet vid vittnesförhör. Utredningen har inte heller för egen del haft att gå in på sådana regler. Utredningen har emellertid, som senare kommer att framgå, funnit det vara möjligt att anknyta skyddet för anonymiteten vid beslag och husrannsakan till ett motsvarande skydd vid vittnesförhör.

Mellan beslag och husrannsakan finns en skillnad, som är av betydelse när det gäller behovet och utformningen av regler för beaktande av anonymiteten vid tvångsmedel.

Vid beslag berörs vanligen endast de uppgifter som finns i den handling som beslaget avser. I vissa fall kan det, beroende av arten av uppgifterna eller vem som har lämnat dem, vara av mycket stor betydelse att uppgifternas ursprung inte röjs. I andra fall åter kan den skada som åtgärden kan medföra bli förhållandevis ringa. Själva genomförandet av beslagsåtgärden, när handlingen finns tillgänglig för beslag, torde vanligen kunna ske utan beaktansvärda sidoverkningar.

När det gäller husrannsakan är det inte endast, och kanske inte ens i första hand, de uppgifter som finns i den eftersökta handlingen som är av betydelse från anonymitetssynpunkt. Vad som träder i förgrunden är möjligheten av insyn i annat anonymitetsskyddat material, som finns där husrannsakan företas, t. ex. på en tidningsredaktion. Verkningarna från yt-

trandefrihetssynpunkt kan därmed bli allvarliga. Husrannsakan kan ibland inte heller ske genom ett enkelt förfarande. Därmed uppkommer anonymitetsskyddsproblem som direkt anknyter till formerna för åtgärdens genomförande.

Utredningen har emellertid funnit att skillnaderna mellan beslag och husrannsakan inte bör lägga hinder i vägen för en i huvudsak gemensam reglering av skyddet. Härför talar även det nära samband mellan åtgärderna, som ofta finns i praktiken.

I det föregående har mera allmänt förutsatts att särskilda regler bör gälla vid beslag och husrannsakan i fall då upphovsamans eller meddelares identitet kan komma att röjas. En förutsättning för en särreglering bör emellertid också vara att enligt tryckfrihetsrättens regler ett anonymitetsskydd i princip gäller till förmån för upphovsmannen eller meddelaren.

6.1.3 *Fall då anonymitetsskydd aktualiseras*

Föremålet för beslag och husrannsakan

I ärenden angående beslag och husrannsakan är behovet av skyndsamhet framträdande. Ingripande måste ibland kunna ske omedelbart. Detta för med sig en förenklad prövnings- och handläggningsordning. Det totala antalet ärenden är också mycket stort. Antalet fall i vilka anonymitet kan komma att äventyras är däremot erfarenhetsmässigt litet. Skydd för anonymiteten förutsätter emellertid att särskilda regler kan tillämpas i sistnämnda fall. Frågan om möjligheten att avskilja anonymitetsfallen från det stora antalet fall av beslag och husrannsakan blir under sådana förhållanden av stor praktisk betydelse.

Beslag kan enligt 27 kap. 1 § RB avse "föremål". Vad som stadgas om föremål skall emellertid om inte annat föreskrivs, gälla även i fråga om skriftlig handling. Den tekniska utvecklingen har medfört att de tryckfrihetsrättsliga principerna fått betydelse för nya medier. Vid dessa utnyttjas fonetiska och andra upptagningar vid sidan av och i stället för skriftliga handlingar. Vad som i förevarande sammanhang sägs om skriftliga handlingar bör under sådana förhållanden anses tillämpligt också på nyssnämnda upptagningar.

Det torde höra till sällsyntheterna att vanliga föremål kan ge upplysning om vem som är upphovsman eller meddelare. Beslag av föremål i allmänhet bör också enligt utredningens uppfattning kunna verkställas utan att anonymitetsskyddat material behöver beröras av åtgärden. Vid beslag som avser skriftliga handlingar är det däremot naturligt att tänka sig att genom åtgärden röjs vem som i ett visst fall är upphovsman eller meddelare. I fråga om beslag föreligger följaktligen från anonymitetsskyddssynpunkt en skillnad mellan beslag av vanliga föremål och beslag av skriftliga handlingar.

Även husrannsakan, som inte sker för att eftersöka skriftlig handling utan vanliga föremål, exempelvis inbrottsverktyg eller stöldgods, bör enligt utredningens mening regelmässigt kunna genomföras utan att anonymitetsintressen träds för nära.

Vad som har anförts nu talar för att en reglering av skyddet för anonymiteten vid beslag och husrannsakan borde kunna inriktas på fall då

fråga är om åtgärder beträffande skriftliga handlingar och vad som i detta sammanhang skall jämställas med sådana. Utredningen har därför övervägt att begränsa tillämpligheten av särskilda anonymitetsregler till fall då fråga är om att ta i beslag eller att vid husrannsakan eftersöka skriftlig handling. En sådan begränsning skulle kunna medföra stora praktiska fördelar. Utredningen har emellertid med hänsyn främst till vissa situationer, som kan uppstå vid husrannsakan, exempelvis på en tidningsredaktion, avstått från att föreslå en sådan begränsning. Vad som har anförts beträffande skillnaden mellan vanliga föremål och skriftliga handlingar bör dock enligt utredningens uppfattning kunna få betydelse i praktiken, när det gäller att ta ställning till om ett anonymitetsfall skall anses föreligga eller ej.

Skyddsområdet

Anonymitetsskyddet har till ändamål att främja en fri förmedling av åsikter och informationer genom olika medier. Uppgifter om vem som är upphovsman eller meddelare bör då vara skyddade just hos personer och företag som är verksamma för att offentliggöra vad upphovsmän eller meddelare lämnar för publicering. Detta kommer till uttryck bl. a. i det förbud att röja sådana uppgifter som gäller för personer som har att göra med offentliggörandet. Skyddet för samma uppgifter bör, när de finns exempelvis i en skriftlig handling, enligt utredningens mening ges en motsvarande omfattning. Skydd bör sålunda ges, när handlingen förekommer i sammanhang där förbud gäller mot att lämna ut uppgifterna. Detta innebär att frågan huruvida särskilda regler till skydd för anonymitet skall tillämpas vid beslag eller husrannsakan bör bli beroende av var föremål finns tillgängligt för beslag och var husrannsakan skall ske.

När det gäller att närmare bestämma i vilka sammanhang särskilda regler för beslag och husrannsakan bör tillämpas har utredningen funnit det vara naturligt att utgå från MMU:s förslag till 8 kap. 8 § MGL (2.3.1). Detta stadgande anger vissa personer som i princip ej får röja vem som är författare, annan upphovsman eller meddelare. Det gäller den som har tagit befattning med tillkomsten eller offentliggörandet av framställning i tryckt skrift, radio eller film eller som i övrigt har varit verksam inom företag för sådant offentliggörande eller inom företag för yrkesmässig förmedling av nyheter och andra meddelanden till periodiska skrifter eller radio. Det är således inte fråga bara om personer som är direkt sysselsatta med framställning eller publicering utan också om andra till ett medieföretag knutna personer, t. ex. sådana som sysslar med distribution eller lokalvård.

Utredningen anser till en början att det är naturligt att regler för beslag och husrannsakan tar sikte på skyddsvärt material, som finns hos personer, som har att ta befattning med tillkomsten eller offentligförandet av en framställning. Det kan däremot ifrågasättas om särregler skall göras tillämpliga även beträffande material som finns hos övriga personer som enligt det nämnda förslaget inte får röja uppgift om upphovsman eller meddelare. Det är emellertid enligt utredningens mening konsekvent att låta så bli fallet.

Såsom berörts i det föregående torde skyddsvärt material i huvudsak ut-

göras av skriftliga handlingar. När det gäller frågan huruvida en handling finns i någons besittning bör tillämpas samma bedömningsgrunder som i andra sammanhang. Om en person disponerar särskilda utrymmen, bör för att handlingar som finns där skall anses vara i personens besittning krävas, att han har tillgång till handlingarna och har rimliga möjligheter att förhindra att de inte är åtkomliga för obehöriga.

I det föregående har talats om handlingar som finns hos vissa personer. Vad som åsyftas är en lösning som innebär att en särskild reglering görs tillämplig i sammanhang där behov av skydd för anonymiteten typiskt sett föreligger. Detta leder enligt utredningens uppfattning till att området för tillämpningen bör vidgas till att omfatta även de fall då åtgärder övervägs mot medieföretag. Om en skriftlig handling, som kan förmedla uppgift om upphovsmans eller meddelares identitet, finns inom ett sådant företag, bör således de särskilda reglerna gälla oavsett om det kan anses att någon viss person, som har att respektera anonymiteten, har handlingen i sin besittning eller ej.

Risken för att skyddad identitet röjs

Det anförda ger en vid ram för tillämpningen av särskilda regler för beslag och husrannsakan. Det är emellertid uppenbart att reglerna dock måste utformas så, att inte i praktiken alla fall av ingripanden hos de förut nämnda personerna eller hos medieföretag kommer att omfattas av en särreglering.

Utanför regleringens tillämpningsområde bör därför föras de fall i vilka någon risk inte finns för att skyddade uppgifter röjs. Någon sådan risk bör inte antas föreligga om husrannsakan sker för att gripa någon. Detsamma får emellertid anses gälla om husrannsakan avser sådana utrymmen eller är inriktad på sådana föremål att man inte behöver räkna med att skyddsvärt material kommer att beröras. Exempel utgör fall då husrannsakan avser källarutrymmen där handlingar inte förvaras eller sker för att ta i beslag spritflaskor eller inbrottsverktyg.

En reglering kommer således främst att få betydelse beträffande skriftliga handlingar. Den torde emellertid inte utan vidare böra avse alla handlingar. Det är nämligen inte anledning att tillämpa särskilda regler beträffande en handling som finns hos de nämnda personerna och företagen, om handlingen inte är av det slag att den kan antas ge upplysning om uppgiftslämnare, t. ex. reklammaterial, vissa typer av räkenskapshandlingar och olika tryckalster. Full visshet om en handlings art torde dock i många fall inte kunna vinnas förrän handlingen omhändertagits, vilket normalt förutsätter beslag. Gränsdragningen mellan vanliga fall av beslag och de fall då skydd för anonymitet aktualiseras måste därför bygga på en bedömning från beslagsmyndighetens sida av förhållandena i det enskilda fallet. Detta bör kunna uttryckas så, att en anonymitetssituation föreligger om det kan antas att genom åtgärden kommer att röjas uppgift om vem som är upphovsman eller meddelare. Naturlig försiktighet vid bedömningen hos beslagsmyndigheten bör enligt utredningens uppfattning resultera i att alla beaktansvärda anonymitetsfall kommer att föras in under regleringen.

Uppgift om upphovsman eller meddelare i en handling, som finns hos

person som förut nämnts, är skyddad endast om vederbörande erhållit uppgiften i samband med yrkesverksamhet. Att så skett torde normalt vara fallet. Har han emellertid erhållit uppgiften på annat sätt, tillerkänns den formellt inte något skydd. Enligt utredningens förslag skall handlingen ifråga då inte heller särbehandlas vid beslag och husrannsakan. Därmed upprätthålls sambandet med vad innehavaren av handlingen inte får röja enligt tryckfrihetsrättsliga regler. Det kan emellertid bli svårt att bedöma om innehavaren av en handling får röja uppgift, som finns i denna, eller inte. Det vanliga torde emellertid vara att handlingen har samband med hans yrkesverksamhet. Den försiktighet i bedömningen hos beslagsmyndigheten som ovan berörts torde också här i praktiken leda till att ett anonymitetsfall antas föreligga.

Även när fråga är om åtgärd hos de ovannämnda företagen bör sambandet med skyldigheten att inte röja uppgift om upphovsmän eller meddelare i princip upprätthållas. Sådan skyldighet bör då beträffande aktuellt material förbindas med någon hos företaget. När det gäller ett medieföretag bör man dock regelmässigt kunna utgå ifrån att det alltid finns någon med anknytning till företaget som har att beakta anonymitetsskyddet.

Anonymitetsfallen

Särskilda regler skall alltså enligt utredningen gälla vid beslag och husrannsakan hos nämnda personer och företag när det kan antas att genom åtgärden kommer att röjas vad person som här avses i sin verksamhet har erfarit om vem som är upphovsman eller meddelare. Dessa fall, anonymitetsfallen, är sålunda de som omfattas av utredningens förslag.

6.1.4 *Förutsättningarna för åtgärden*

Utredningen har i det föregående (6.1.3) försökt ange i vilka situationer det kan anses berättigat att låta särskilda regler bli gällande till skydd för anonymiteten vid beslag och husrannsakan. Det skall vara fråga om ingripande hos personer som tagit befattning med tillkomsten eller offentliggörandet av framställning eller som har varit verksamma inom medieföretag eller om åtgärder hos sådana företag. Omständigheterna skall vidare vara sådana att det kan antas att genom åtgärden kommer att röjas vad person som nyss nämnts i sin verksamhet erfarit om vem som är upphovsman eller meddelare.

Anonymitetsskyddets omfattning

När det gäller utformningen av de nämnda reglerna har utredningen i överensstämmelse med vad som anförts i direktiven kommit till uppfattningen att det inte är möjligt att införa en ordning enligt vilken beslag och husrannsakan över huvud taget inte skulle kunna förekomma i strid mot ett anonymitetsintresse. En sådan ordning skulle enligt utredningen föra alltför långt. Den skulle medföra att i vissa fall svårartad brottslighet inte skulle kunna effektivt bekämpas. Skyddet kan med andra ord inte göras absolut.

Såsom redan antytts i det föregående bör enligt utredningens uppfattning en särreglering i stället ta sikte på en avvägning mellan behovet av att kunna företa åtgärden å ena sidan och betydelsen av att upphovsmans eller meddelares identitet inte röjs å den andra sidan.

Allmänna förutsättningar för åtgärden

Beslag kan enligt de allmänna förutsättningarna för åtgärden i 27 kap. 1 § RB företas på ganska svaga grunder. Det krävs för beslag av ett föremål inte mer än att detta "skäligen kan antagas äga betydelse för utredning om brott". För vissa speciella situationer inskränks dock möjligheten till beslag. Så är fallet bl. a. beträffande skriftliga handlingar enligt 27 kap. 2 § (3.2.1). Med hänsyn till vissa motstående intressen får enligt detta lagrum beslag i allmänhet ske endast vid misstanke om brott av viss svårhetsgrad.

Husrannsakan kan enligt de allmänna förutsättningarna i 28 kap. 1 § RB ske, om anledning förekommer att brott, på vilket kan följa fängelse, har begåtts. Åtgärden kan företas för att söka efter föremål, som är underkastat beslag eller eljest för att utröna omständighet, som kan ha betydelse för brottet. Hos annan än den som skäligen kan misstänkas för brottet får dock husrannsakan företas endast om brottet förövats hos honom eller om den misstänkte gripits där eller eljest synnerlig anledning förekommer, att man skall anträffa föremål, som är underkastat beslag eller vinna annan utredning genom brottet.

För att eftersöka person som skall gripas, anhållas eller häktas eller skall hämtas till förhör eller inställelse vid rätten får husrannsakan ske hos honom. Hos annan får åtgärden företas om synnerlig anledning förekommer att den sökte uppehåller sig där.

Utformningen av särskilda förutsättningar i anonymitetsfallen

När det gäller att ange särskilda förutsättningar för åtgärderna i situationer då anonymitetsskyddet kan komma att genombrytas finns olika möjligheter. En naturlig lösning är att i anonymitetsfallen uppställa särskilda krav på grovleken eller arten av den brottslighet som skall föreligga för att åtgärderna skall få vidtas. Möjlighet finns också att skärpa kraven på ingripandets betydelse för utredningen.

Utredningen har prövat olika alternativ att bestämma en strafftidsgräns för tillåtligheten av åtgärderna. Möjligheterna att på denna väg åstadkomma en lämplig avvägning mellan motstående intressen i olika lägen är dock begränsade. Detta sammanhänger bl. a. med att strafflatituderna för många brott är vida. Vissa s. k. trappstegseffekter kan heller inte undvikas. Delvis motsvarande svårigheter uppkommer vid en gränsdragning som utgår från att åtgärden endast skall få företas när fråga är om brottslighet av viss art. Utredningen har därför kommit till att förutsättningarna för åtgärderna i vart fall inte enbart bör bygga på bestämningar av nu angivet slag. Möjlighet bör också finnas att i vissa fall väga den aktuella brottsligheten mot anonymitetsintresset. En bedömning i det enskilda fallet är också erforderlig, om hänsyn skall tas till åtgärdens betydelse för utredningen.

Sambandet med tryckfrihetsrätten

Utredningen har vid det samråd som förekommit med MMU tagit del av de förslag beträffande rätt till anonymitet, som sedermera redovisats i MMU:s betänkande. Den reglering av meddelar- och anonymitetsskyddet som upptas i prop. (1975/76:204) om ändringar i grundlagsregleringen av tryckfriheten bygger i huvudsak på nämnda förslag. Regleringen överensstämmer i sina grunddrag med den lösning som ovan skisserats. Propositionen upptar vissa undantag från anonymitetsskyddet. Undantagen omfattar dels vissa fall som grundas på allmänna överväganden (3 kap. 3 § 1–4 TF) och dels det fall att anonymiteten efter en intresseavvägning i det enskilda fallet finnes böra vika (3 kap. 3 § 5 TF).

Till de fall där skyddet begränsas på grund av allmänna överväganden hör de då samtycke har lämnats av den som skyddet avser. Vidare hör hit de fall då denne kan göras ansvarig för framställningen eller meddelandet. Slutligen hör hit de fall då fråga är om vissa angivna brott, bl. a. brott mot rikets säkerhet.

Att anonymitetsskyddet blir beroende av en intresseavvägning i det enskilda fallet inträffar, om den som ej äger röja vem som är författare, meddelare eller utgivare av icke-periodisk skrift skall höras som vittne eller under sanningsförsäkran. Därvid skall gälla att sådan persons identitet inte får röjas om ej rätten av hänsyn till allmänt eller enskilt intresse finner det vara av synnerlig vikt att uppgift i saken lämnas.

Utredningen har utgått från att det tryckfrihetsrättsliga anonymitetsskyddet kommer att regleras i huvudsaklig överensstämmelse med propositionen. Utredningen har också vid sina överväganden förutsatt att en motsvarande reglering blir gällande beträffande radio och TV.

Enligt utredningens uppfattning bör den ovannämnda regleringen också bilda underlag för en lösning då det gäller att beakta anonymitetsrätten vid beslag och husrannsakan. Därmed finns även förutsättningar för att få till stånd det samordnade skydd för anonymiteten vid straffprocessuella åtgärder som utredningen inledningsvis framhållit vara ett önskemål. Utredningen har därför stannat för att beträffande förutsättningarna för beslag och husrannsakan i anonymitetsfallen söka åstadkomma en gränsdragning mot normalfallen som svarar mot den tryckfrihetsrättsliga regleringen. Om uppgift om författare eller meddelare inte kan erhållas vid vittnesförhör, bör man i princip inte heller kunna erhålla den genom beslag eller husrannsakan. I de situationer åter, där anonymitetsintresset inte tillerkänns skydd vid vittnesförhör, är det enligt utredningens mening inte heller motiverat att ge det en särställning vid de aktuella tvångsmedlen.

Allmän begränsning av skyddet

Vad beträffar den begränsning av anonymitetsskyddet, som bygger på allmänna överväganden torde endast den begränsning som anknyter till vissa angivna brott kunna ge anledning till diskussion. Utredningen har emellertid inte funnit anledning till erinran mot den brottsbestämning som skett i propositionen. Den angivna avgränsningen bör därför direkt kunna överföras till en reglering beträffande beslag och husrannsakan.

Intresseavvägning i det enskilda fallet

Då det gäller att vid beslag och husrannsakan utforma en intresseavvägning i det enskilda fallet kan däremot de angivna reglerna avseende vittnesförhör inte direkt överföras till en reglering beträffande de nämnda tvångsåtgärderna. Detta sammanhänger med att det i utredningshänseende finns en skillnad mellan möjligheterna att få uppgifter genom muntligt förhör och möjligheterna att få motsvarande uppgifter genom skriftlig handling.

Den nämnda skillnaden kan illustreras med det fall att åklagaren endast är intresserad av de sakuppgifter som en meddelare lämnat men inte av vem meddelaren är. Vid vittnesförhör med en tidningsman finns möjlighet för denne att lämna ut de sakuppgifter, som är av intresse, utan att röja vem som är meddelare. Endast i det fall att meddelarens identitet är av direkt betydelse uppkommer en konflikt mellan brottsutredningsintresset och anonymitetsintresset. Vid den intresseavvägning som domstolen då skall göra kommer att stå emot varandra just intresset att få vetskap om vem meddelaren är och dennes intresse av att få förbli anonym.

När det gäller skriftlig handling, som innehåller uppgift om upphovsman eller meddelare, föreligger från utredningssynpunkt en särskild situation. Åklagaren kan vilja få tillgång till en handling endast för att få del av sakinnehållet. Om han får tillgång till handlingen får han emellertid genom denna också upplysning om vem som är uppgiftslämnare. Hans intresse av att erhålla sakuppgifterna kan därmed inte tillgodoses utan att uppgiftslämnarens identitet röjs. Intresset av att sakuppgifterna blir tillgängliga får följaktligen ställas mot anonymitetsintresset. Därmed uppkommer en annan konfliktsituation än vid vittnesförhör, där vittnet kan redogöra för sakuppgifterna utan att röja källan. Om uppgiftslämnarens identitet är av betydelse och åklagaren vill få tillgång till handlingen just för att få reda på vem uppgiftslämnaren är, föreligger däremot en konflikt av samma slag som kan uppkomma vid vittnesförhör med den som inte får röja meddelare.

När det gäller husrannsakan, exempelvis på en tidningsredaktion, föreligger dessutom en särskild situation. Därvid kan komma att beröras handlingar och uppgifter i dessa som inte har samband med åtgärden.

Med hänsyn till vad som har anförts nu måste vid utformningen av regler för en intresseavvägning i det enskilda fallet vid beslag och husrannsakan beaktas att åtgärden kan påkallas av andra skäl än att få kunskap om upphovsmannens eller meddelarens identitet. Enligt utredningen bör utgångspunkten då vara att åtgärden endast får ske om intresset av att den kan vidtas är så betydande att det överväger anonymitetsintresset.

Grunderna för intresseavvägningen

Vad härefter angår de grunder enligt vilka avvägningen av motstående intressen skall ske i det enskilda fallet anges i de ovannämnda tryckfrihetsrättsliga bestämmelserna att anonymitetsintresset skall vika, om det med hänsyn till allmänt eller enskilt intresse finnes vara av synnerlig vikt att uppgift kan erhållas om vem som är upphovsman eller meddelare. Uttrycket allmänt eller enskilt intresse som är av synnerlig vikt innefattar en intres-

sebestämning med allmän räckvidd. Den kan inte direkt överföras till anonymitetsfallen vid beslag och husrannsakan. Det gäller i stället att med de nämnda bestämmelserna som utgångspunkt precisera den intressesituation, som skall föreligga för att anonymitetsintresset skall vika.

De skäl som skall kunna åberopas gentemot anonymitetsintresset måste rymmas inom de allmänna förutsättningarna för åtgärderna. De bör anknyta till ändamålet med åtgärden och det föreliggande utredningsbehovet. Ändamålet med åtgärden bör enligt utredningen bedömas på grundval av grovleken och arten av den brottslighet som misstanken avser. Det kunde ligga nära till hands att beträffande grovleken av den aktuella brottsligheten ange en straffgräns. Att så inte skett sammanhänger med det sätt på vilket intressebestämningen skett i den tryckfrihetsrättsliga regleringen och det samband som bör finnas mellan reglerna vid vittnesförhör och reglerna vid beslag och husrannsakan. Förhållandena i enskilda fall kan också vara mycket olika. En gränsdragning som emellertid är av intresse är den som gäller i olika sammanhang och som tar sikte på att fråga skall vara om brott, för vilket ej är stadgat lindrigare straff än fängelse i två år. Även den påföljd som faktiskt kan väntas följa på den aktuella brottsligheten bör emellertid kunna beaktas.

I fråga om utredningsbehovet bör ifrågasättas om de uppgifter som man vill erhålla genom åtgärden är nödvändiga från utredningssynpunkt. Vidare bör beaktas möjligheterna att erhålla erforderlig utredning på annat sätt.

Utredningen har i olika sammanhang framhållit att anonymitetsintresset som sådant, oberoende av omständigheterna i det enskilda fallet, är av stor vikt. När det gäller utformningen av bestämmelsen i 3 kap. 3 § 5 TF ger denna intryck av att intresset vid tillämpningen av bestämmelsen i alla sammanhang bör anses som givet. Enligt utredningens mening torde dock vara att beakta att bestämmelsen avser en bedömning i ett enskilt fall. I det aktuella fallet kan man inte komma ifrån att tyngden av anonymitetsintresset påverkar bedömningen av det motstående intresset. Detta blir särskilt framträdande vid de av utredningen behandlade tvångsmedlen. Exempel utgör det fall att verkningarna av en husrannsakan på en tidningsredaktion kan antas bli förödande från yttrandefrihetssynpunkt. För att åtgärden i ett sådant fall skall medges måste kraven uppenbarligen ställas mycket högt.

Förslag till en regel

Reglerna för den nämnda intresseavvägningen har av utredningen utformats så att åtgärden i de berörda fallen skall få företas endast om det med hänsyn till brott varom är fråga och övriga omständigheter är av synnerlig vikt att åtgärden vidtas.

6.1.5 *Domstolsprövning*

Såsom har framgått av det föregående (6.1.4) går utredningens förslag ut på att beslag och husrannsakan skall kunna företas endast under särskilda förutsättningar, i de fall då risk finns för att upphovsmans eller meddelares identitet röjs.

Att avgöra om de särskilda förutsättningarna föreligger ställer särskilda krav på den myndighet som beslutar om åtgärden skall företas. Denna bör därför ha erforderlig kompetens. En lämplig lösning är därvid enligt utredningens uppfattning att låta prövningen ankomma på rätten.

I många fall kan beslag och husrannsakan behöva genomföras snabbt om ändamålet med åtgärden skall kunna tillgodoses. Förhållandena kan därvid vara sådana att det ej finns utrymme för en föregående domstolsprövning. Enligt utredningens uppfattning blir man med hänsyn härtill nödsakad att i vissa fall göra undantag från regeln att åtgärderna skall föregås av domstolsbeslut. Kravet på domstolsprövning bör då tillgodoses genom att åtgärden underställs rätten.

Vilka undantag som bör medges sammanhänger med hur förfarandet är utformat och kan tillämpas i praktiken. Därvidlag finns betydelsefulla skillnader mellan beslag och husrannsakan. Undantagen behandlas därför i särskilda avsnitt i det följande (6.2.2 och 6.3.2).

6.1.6 *Bevakningen av anonymitetsintresset*

Allmänt om intressebevakningen

De straffprocessuella tvångsmedlen tjänar på olika sätt syftet att säkerställa genomförandet av det straffrättsliga förfarandet. Kravet på att en åtgärd skall kunna ske snabbt blir ofta framträdande. Behovet av skyndsamhet och möjlighet till omedelbart ingripande i vissa situationer leder till att den som åtgärden riktar sig mot eller som eljest berörs av den kommer i ett besvärligt läge. Han har ofta inte möjlighet att innan åtgärden är ett faktum komma till tals eller eljest hävda sin rätt på samma sätt som kan förekomma i andra sammanhang. Motsvarande gäller beträffande företrädare för särskilda intressen, som kan beröras av åtgärden. Vad som har sagts nu om tvångsmedel i allmänhet gäller inte minst om beslag och husrannsakan såväl i anonymitetsfallen, som i övriga fall, normalfallen.

Verkningarna av åtgärden

Mellan normalfallen och anonymitetsfallen finns en skillnad när det gäller de verkningar som ett beslag eller en husrannsakan kan få för den som berörs av åtgärden. I normalfallen begränsar sig de omedelbara verkningarna ofta till att den som åtgärden riktas mot måste vara av med det föremål som eftersöks eller tas i beslag. Om beslaget upphävs på grund av överklagande eller om den som berövats föremålet får detta tillbaka, uppkommer kanske inte någon skada. Om skada uppkommer går den inte sällan att reparera. Möjligheten till överprövning kan därmed bli av faktiskt värde för den enskilde trots att det omedelbara ingripandet inneburit att verkställighet genast skett.

I anonymitetsfallen är situationen inte sällan den, att den skada som det omedelbara ingripandet har medfört inte går att reparera. Om upphovsmans eller meddelares identitet röjs genom beslaget eller i samband med husrannsakan, har i många fall möjligheten att få rättelse genom ett

överklagande inte något faktiskt värde. Skadan är redan skedd. Undantag utgör dock sådana fall, då enligt de regler som gäller för förundersökningsmaterial åklagaren inte lämnar ut uppgiften om vem som är upphovsman eller meddelare. Detta kan i vissa fall få särskild betydelse. För den som lämnat upplysningar om ett företag eller en myndighet för publicering kan det sålunda vara av stort värde om, trots beslaget eller husrannsakan, källan till upplysningarna inte kommer till företagsledningens, myndighetens eller allmänhetens kännedom. I sådana situationer får även i anonymitetsfallen möjligheten till överklagande faktisk betydelse. Även om någon skada inte skett i det enskilda fallet återstår de allmänna verkningarna av beslag och husrannsakan i alla sammanhang, där risk finns för att upphovsmans eller meddelares identitet röjs.

Intressebevakningen i samband med beslut

Den hos vilken beslag eller husrannsakan sker får i regel vetskap om ingripandet, när det verkställs eller snart därefter. Han får därmed också möjlighet att utöva partsbefogenheter i förfarandet. Därvid kan han bl. a. genom överklagande få åtgärden underställd rättens prövning.

Den till förmån för vilken anonymitetsskyddet gäller har vanligtvis inte motsvarande möjligheter. Detta beror på att han inte får kännedom om att åtgärden vidtagits. När det gäller beslag av handling, som innehåller uppgift om upphovsman eller meddelare, torde förfarandet i denna del kunna förbättras genom en föreskrift att den som berörs skall underrättas om åtgärden. Omständigheterna kan emellertid ofta vara sådana att underrättelse inte kan ske. Vid husrannsakan torde detta vanligen bli fallet. Om husrannsakan exempelvis sker på en tidningsredaktion kan åtgärden från anonymitetsskyddssynpunkt få betydelse för en obestämd krets av personer. De praktiska möjligheterna att i ett sådant fall tillämpa ett underrättelseförfarande är ytterst begränsade. Härtill kommer att en upphovsman eller meddelare ofta inte vill framträda genom ett överklagande. Till skillnad från vad som gäller beträffande den mot vilken åtgärden direkt riktas har han därför starkt begränsade möjligheter att hävda sin rätt även efter det verkställighet har skett.

Intressebevakningen vid verkställigheten

När det gäller verkställigheten av åtgärderna torde det faktiska förfarandet vid beslag vanligen vara förhållandevis enkelt. Vid husrannsakan kan däremot föreligga särskilda förhållanden, som bör uppmärksammas. Förfarandet kan medföra risk för att anonymitetsskyddade uppgifter röjs i större omfattning än som föranleds av ändamålet med åtgärden. I det nämnda exemplet med husrannsakan på en tidningsredaktion kan eftersökandet av vissa handlingar föranleda genomgång även av annat material. Det sätt på vilket husrannsakan verkställs blir under sådana förhållanden av stor betydelse från anonymitetsskyddssynpunkt. Därmed finns också ett särskilt behov av att bevaka, att förfarandet sker så att skyddsvärda uppgifter inte röjs i vidare mån än som är oundgängligen nödvändigt. De till förmån

för vilka anonymitetsskyddet gäller har dock som regel inte några möjligheter att åstadkomma en sådan bevakning.

Bevakning av anonymitetsintresset i samband med bevakning av andra intressen

I anonymitetsfallen riktar sig åtgärderna mot en person eller ett företag som har att beakta skyddet för upphovsman och meddelare. Man kan därför räkna med att personen eller företaget vid beslag och husrannsakan i regel bevakar anonymitetsintresset. Det torde dock inte vara möjligt att utgå från att anonymitetssynpunkter alltid blir tillräckligt beaktade i samband med bevakning av andra intressen.

Särskild bevakning av anonymitetsintresset

Utredningen har i det föregående funnit att särskilda förutsättningar bör gälla för åtgärderna och att de i princip bör beslutas av domstol. Om detta genomförs, får de ofullkomligheter i förfarandet som har berörts i det föregående minskad betydelse. Att särskild bevakning av anonymitetsintresset i praktiken inte kan ske är dock enligt utredningens uppfattning en allvarlig brist. Detta gäller inte minst i betraktande av de verkningar som åtgärderna kan få. Behovet av en bevakning på ett tidigt skede av förfarandet är också framträdande. Härtill kommer att beträffande husrannsakan behov finns av en bevakning även på verkställighetsstadiet. Med hänsyn till anonymitetsskyddets vikt bör därför enligt utredningens uppfattning en särskild reglering beträffande beslag och husrannsakan utformas så, att anonymitetsintresset kan särskilt bevakas.

Det mest naturliga är att uppgiften att bevaka anonymitetsintresset läggs på den hos vilken ingripandet sker. Denne tillhör i anonymitetsfallen regelmässigt den krets av personer som i sin verksamhet har att beakta skyddet. Såsom framgått av det föregående kan mot en sådan lösning anföras att det inte torde vara möjligt att generellt utgå ifrån, att skyddet blir tillräckligt beaktat i samband med bevakning av andra intressen.

Om särskild bevakning av anonymitetsintresset skall ske, synes också med hänsyn till intressets betydelse önskvärt att bevakning sker genom en företrädare som har särskilda kvalifikationer för uppgiften. Enligt utredningens uppfattning bör därför övervägas möjligheten att ge anonymitetsskyddet vid beslag och husrannsakan en särskild företrädare.

En särskild bevakning av anonymitetsintresset bör utformas på ett sådant sätt att den går att förena med förfarandet i övrigt och så att frågan om ställföreträdarskapet får en lämplig lösning. Av betydelse blir då såväl antalet anonymitetsfall som de krav som bör ställas på en särskild företrädare.

Beträffande antalet anonymitetsfall visar de undersökningar som utredningen gjort att det hittills endast har förekommit ett fåtal sådana fall. Detta torde sammanhänga med att anonymitetsintressen särskilt beaktas redan vid tillämpningen av nuvarande regler. Om utredningens förslag genomförs markeras anonymitetsintressets betydelse. Detta kan antas komma att bidra till att antalet anonymitetsfall även framdeles blir mycket litet. Samtidigt är dock att framhålla att även genombrytandet av anonymitetsskyddet i

ett enstaka fall kan få stora verkningar.

Såsom berörts i det föregående måste de aktuella tvångsåtgärderna ofta kunna genomföras skyndsamt. Man kan därigenom tvingas att avstå från en föregående domstolsprövning. Särskilt torde detta gälla beslag. Kravet på skyndsamhet medför att utrymmet för särskild intressebevakning minskas. Det torde därför få lov att accepteras att de insatser som en särskild företrädare för anonymitetsintresset kan göra främst kommer att inriktas på ett efterföljande domstolsförfarande. Detta utesluter inte att det i vissa fall bör kunna vara möjligt att låta verkställigheten anstå i avvaktan på domstolsprövning. Särskilt gäller detta i fall, som från anonymitetssynpunkt kan antas vara av särskild betydelse, ex. husrannsakan på en tidningsredaktion. Vid husrannsakan bör också medverkan av en företrädare på verkställighetsstadiet eftersträvas.

Det anförda leder till att bevakningen av anonymitetsintresset genom en särskild företrädare för detta inte kan föranleda mera omfattande arrangemang. Vidare är att beakta att företrädaren skall finnas tillgänglig trots att lång tid kan förflyta mellan de tillfällen då hans insats påkallas. Krav måste samtidigt ställas på förtrogenhet med tryckfrihetsrättsliga frågor och straffprocess. Anonymitetsskyddet avser från praktisk synpunkt till väsentlig del meddelare. Därmed får också erfarenhet av frågor som rör förhållandet mellan press och allmänhet särskild betydelse.

6.1.7 *Företrädare för anonymitetsintresset*

Val av företrädare

Att behov av insatser från en särskild företrädare för anonymitetsintresset kan väntas uppträda endast sporadiskt gör att en ordning med ett flertal särskilda företrädare, eventuellt förordnade för olika delar av landet eller för vissa domstolar inte är någon tänkbar lösning. En väsentlig begränsning av antalet företrädare måste i stället ske. Utredningen har därvid stannat för att föreslå att uppgiften anförtros åt en särskilt förordnad företrädare för hela landet.

En sådan lösning är administrativt enkel. Den innebär också att det blir lättare att finna en företrädare, som har de kvalifikationer som angetts i det föregående. Vad som kan tala emot en sådan ordning är att det kan inträffa att företrädaren, när ett tvångsmedelsärende uppkommer, kanske inte har möjlighet att uppträda i detta. Sådana situationer bör dock kunna bemästras, om den som förordnats ges rätt att sätta annan i sitt ställe. Det kan för övrigt vara av värde att företrädaren kan uppdra åt exempelvis en advokat på den ort, där ärende uppkommer, att agera.

Därmed kan också kravet på skyndsamhet i förfarandet tillgodoses. Kontakter mellan åklagaren eller rätten och företrädaren och mellan denne och ett utsett ombud bör kunna ske telefonledes. Praktiska handläggningsproblem bör då kunna lösas. Den särskilde företrädarens uppfattning om hur hithörande ärenden bör bedömas kan också hävdas på ett enhetligt sätt med den föreslagna ordningen.

Den särskilde företrädaren och en ersättare för denne bör enligt utredningen förordnas av regeringen för viss tid. Det bör också ankomma på

regeringen att meddela närmare bestämmelser om ersättning till företrädaren och andra särskilda frågor.

Förutsättningarna för den särskilde företrädarens verksamhet samt de kvalifikationer som han bör ha gör att urvalet av lämpliga personer för uppgiften blir begränsat även med utredningens förslag. Utredningens överväganden i denna del har emellertid lett fram till ett förslag till en lösning som enligt utredningens uppfattning tillgodoser högt ställda krav. Den innebär att den person som är Allmänhetens Pressombudsman, PO, anförtros uppdraget att vara företrädare för anonymitetsintresset.

PO är anställd av en stiftelse som för ändamålet grundats av Publicistklubben, Svenska Journalistförbundet och Svenska Tidningsutgivareföreningen. PO har till uppgift att på eget initiativ eller efter anmälan påtala avvikelser från god publicistisk sed i periodisk skrift. Han har därvid möjlighet att direkt hänvända sig till vederbörande tidning. Om han finner skäl därtill, kan han hänskjuta ärendet till Pressens Opinionsnämnd. Till PO skall enligt utfärdad instruktion utses en person med särskilda insikter inom området för pressetik. Härvid skall även tas hänsyn till vederbörandes journalistiska erfarenheter. Det finns således inte något formellt krav på att PO skall vara jurist. Den nuvarande innehavaren av befattningen är dock jurist. Det kan också antas att framtida innehavare av befattningen kommer att ha kvalifikationer, som gör honom lämplig som företrädare för anonymitetsintresset.

Den ovan skisserade lösningen förutsätter att såväl Pressens samarbetsnämnd, som är PO:s huvudman, som PO själv, kan finna uppdraget förenligt med PO:s ställning och arbetsuppgifter och även eljest kan acceptera förslaget. Utredningen har därför på ett tidigt stadium presenterat sina överväganden för samarbetsnämnden och PO. Dessa har därvid ställt sig positiva till den nämnda ordningen. Utredningen vill därför föreslå att denna genomförs.

Företrädarens ställning

Att ett skydd för upphovsmäns och meddelares anonymitet upprätthålls är av väsentlig betydelse för en fri åsiktsbildning och ett fritt nyhetsflöde. Den som skall företräda anonymitetsintresset bör därför enligt utredningens mening uppfattas såsom företrädare för ett allmänt medborgarintresse. Därmed följer att han också bör ges en självständig ställning i förfarandet. Han bör således inte ses såsom en representant för den eller de personer som direkt berörs av den aktuella åtgärden. Att deras intresse som regel kommer att bli tillvarataget genom företrädarens åtgärder är dock naturligt.

Företrädaren bör inte betraktas endast som ett medborgarvittne. Han bör i stället enligt utredningens uppfattning ges befogenheter, som kan jämställas med en parts. Han bör sålunda beredas tillfälle att yttra sig beträffande den aktuella åtgärden. Att han därvid skall uppmärksamma verkningarna av denna från anonymitetssynpunkt ligger i sakens natur. Han skall emellertid också kritiskt granska de skäl som åberopas för att åtgärden bör vidtas. Såsom har berörts i föregående avsnitt kan det i vissa fall finnas möjlighet att uppnå syftet med åtgärden, utan att uppgift om upphovsman eller meddelare röjs. Sådana möjligheter bör då påvisas.

Av särskild betydelse är enligt utredningens mening att företrädaren får rätt att överklaga rättens beslut. Även om verkställighet skett eller hinner ske, kan verkningarna av åtgärden i vissa fall begränsas, om beslutet upphävs. Det kan också från principiell synpunkt vara av vikt att beslutet överprövas. Genom rätten att överklaga markeras också betydelsen av att företrädaren intar en självständig ställning.

Anonymitetsombudet

En särskild fråga är om företrädaren bör ges en särskild benämning. Något uttalat behov därav i förfarandet torde inte finnas. En särskild benämning skulle dock kunna vara till fördel i vissa sammanhang, när man vill hänvisa till företrädaren och dennes uppgifter. Det har emellertid visat sig svårt att finna en i utredningens tycke helt lämplig benämning. Utredningen har därför ansett sig i lagtexten böra använda det neutrala uttrycket offentligt ombud. När det gäller löpande text har utredningen däremot stannat för benämningen anonymitetsombudet.

6.1.8 *Förfarandet*

Det är enligt utredningens förslag normalt undersökningsledaren eller åklagaren som vid ifrågasatt beslag prövar om det föreligger ett anonymitetsfall eller ej. Vid denna prövning torde det som regel inte vara möjligt att låta anonymitetsombudet komma till tals. Det får förutsättas att förrättningsmannen vid tveksamhet behandlar ärendet som ett anonymitetsfall och därigenom låter särregleringen komma till tillämpning. Sedan saken bedömts som ett anonymitetsfall, måste emellertid möjligheterna till bevakning av anonymitetsintresset beaktas vid den fortsatta handläggningen.

Enligt utredningen bör frågan om beslag och husrannsakan i anonymitetsfallen prövas av rätten. Utredningen har emellertid förutskickat att det i vissa fall måste accepteras att ingripande sker utan en föregående domstolsprövning. Även i dessa fall skall dock prövas om de särskilda förutsättningar, som skall gälla i anonymitetsfallen, är för handen. Det ligger därvid i sakens natur att utrymmet för särskilda förfaranderegler blir litet. Utredningen föreslår därför inte några andra handläggningsregler än sådana som erfordras för att en överprövning av ingripandet skall kunna ske av rätten. Dessa regler behandlas i de avsnitt som rör de särskilda åtgärderna.

Beträffande förfarandet hos rätten blir allmänna handläggningsregler gällande. Behov av komplettering av dessa torde inskränka sig till bestämmelser som tar sikte på anonymitetsombudets möjligheter att agera i ärendet.

Verkställigheten av åtgärderna kan innefatta åtgärder som är mer eller mindre ingripande. Det sätt på vilket verkställigheten sker kan därmed få betydelse för anonymitetsskyddet. Särskilt gäller detta vid husrannsakan. En komplettering av nuvarande regler bör med hänsyn härtill ske med avseende på vem som får verkställa åtgärden.

När det gäller ett intresse av det slag som anonymitetsintresset representerar föreligger alltid svårigheter att genom formella regler åstadkomma

att hänsyn tas till intresset på det sätt som är avsett. Även utan närmare regler kan dock ett långtgående hänsynstagande åstadkommas om olika möjligheter härtill tas till vara i förfarandet. Utredningen vill därvid hänvisa till vad utredningen anfört om att brottsutredningsintresset inte sällan kan tillgodoses genom alternativa åtgärder eller genom praktiska arrangemang.

Utredningen vill också understryka betydelsen av att kontakterna mellan åklagarmyndigheterna och företrädaren för anonymitetsintresset bör ske så att anonymitetsskyddssynpunkter kan föras in i förfarandet på ett tidigt stadium.

6.2 Beslag

6.2.1 *Förutsättningarna för åtgärden*

De särskilda förutsättningar som bör gälla för beslag och husrannsakan i anonymitetsfallen har behandlats i avsnittet gemensamma frågor (6.1.4). Enligt vad som har anförts där skall åtgärderna kunna företas då enligt de tryckfrihetsrättsliga reglerna anonymiteten inte tillerkänns skydd på grund av allmänna överväganden. De skall vidare kunna företas, om vid en prövning i det enskilda fallet intresset av att åtgärden kan företas finnes vara så stort att anonymitetsintresset bör vika. Beträffande de undantag från anonymitetsskyddet, som sålunda kan förekomma, hänvisas till vad som har anförts under gemensamma frågor.

Vid beslag riktar sig åtgärden just mot det föremål, vanligen en skriftlig handling, som innehåller de skyddsvärda uppgifterna. Beslag skiljer sig sålunda från husrannsakan där det, exempelvis på ett medieföretag, kan vara svårt att i förväg bedöma vilket skyddsvärt material som kan komma i farozonen vid åtgärden.

Det är anledning att framhålla att det när beslag övervägs inte sällan bör finnas möjlighet att tillgodose ändamålet med åtgärden utan att anonymitetsintresset träds för nära. Det har förut framhållits att den föreslagna regleringen i princip utgår från att uppgift som med hänsyn till det tryckfrihetsrättsliga anonymitetsskyddet inte kan erhållas vid vittnesförhör inte heller skall kunna erhållas genom beslag eller husrannsakan och vice versa. Detta bör enligt utredningen särskilt beaktas i praktiken. Syftet med åtgärden kan vara begränsat till att få tillgång till de sakuppgifter som finns i en handling. Om så är fallet, bör övervägas möjligheten att, i stället för att ta handlingen i beslag, höra den som innehar handlingen som vittne. Denne kan därvid ges möjlighet att redogöra för innehållet utan att avslöja vem som är upphovsman. Om det är angeläget att handlingen tas om hand, exempelvis om det finns risk att den förstörs, torde den i vissa fall kunna tas i beslag i förseglat skick. I nyssnämnda fall kan därefter vittnesförhör hållas med den som innehaft handlingen eller med annan som känner till dess innehåll. I andra fall, när det endast är fråga om att få tillgång till sakuppgifter, bör den som innehar handlingen kunna ges möjlighet att avskilja uppgift om upphovsman eller meddelare.

6.2.2 *Domstolsprövning*

Utredningen har i det föregående (6.1.5) intagit ståndpunkten att det i princip bör ankomma på domstol att pröva frågan om beslag i fall då skydd för upphovsmans eller meddelares anonymitet aktualiseras. Vilka fall som bör hänföras till denna kategori, anonymitetsfallen, har tidigare utvecklats (6.1.3).

Hänsynstagandet till anonymitetsintressen vid beslag bör inte leda till större ingrepp i det vanliga förfarandet än som är nödvändigt. Det bör därför övervägas om kravet på domstolsprövning alltid måste upprätthållas eller om undantag kan ske. Därvid kommer först i fråga om prövningens art i alla fall är sådan att den behöver ske av rätten. Behov av undantag aktualiseras emellertid också i de från praktisk synpunkt viktiga fall då fara är i dröjsmål.

Utredningen behandlar till en början möjligheten att avstå från domstolsprövning med hänsyn till prövningens art. Möjligheten härtill sammanhänger med de förutsättningar som utredningen funnit böra gälla för beslag i anonymitetsfallen.

De fall då anonymitetsskyddet enligt utredningens förslag skall kunna genombrytas omfattar *dels* sådana då skydd inte medges på grund av allmänna överväganden (3 kap. 3 § 1–4 TF, prop. 1975/76:204, se avsnitt 2.3.2) och *dels* det fall då skydd inte medges efter en intresseavvägning i det enskilda fallet (3 kap. 3 § 5 TF).

Beträffande förstnämnda fall märks först den situation att person, till förmån för vilken anonymitetsskyddet gäller, för sin del samtycker till att beslag sker. Att sådant samtycke föreligger torde inte behöva konstateras av domstol. Enligt utredningen bör det därför inte krävas att beslut om beslag i ett sådant fall skall fattas av domstol.

Vad gäller övriga situationer då anonymiteten bryts på grund av allmänna överväganden är förhållandena annorlunda. Det är här fråga om att skydd för anonymiteten inte medges i speciella fall som har samband med de tryckfrihetsrättsliga ansvarsreglerna och i fall då fråga är om vissa angivna brott, bl a brott mot rikets säkerhet. Förstnämnda fall innefattar kvalificerade bedömningar. Endast sistnämnda fall torde därför kunna vara av intresse i detta sammanhang. Det torde i vissa av dessa inte vara förenat med några svårigheter att bedöma de omständigheter som har betydelse för brottsmisstanke och brottsrubricering. I många fall kan emellertid situationen vara svårbedömd. Under sådana förhållanden bör enligt utredningens mening huvudregeln om domstolsprövning gälla.

I de fall då beslag skall kunna medges efter en prövning i det enskilda fallet, skall intresset att bekämpa brott vägas mot anonymitetsintresset. Den prövning som därvid skall ske är sådan att den bör ankomma på rätten.

Utredningen återkommer härefter till de fall då ingripande kan behöva ske utan dröjsmål.

Behov av att kunna ingripa skyndsamt kan uppkomma i alla slags anonymitetsfall. Under sådana förhållanden bör enligt utredningen kravet att någon form av domstolsprövning alltid skall förekomma inte efterges under hänvisning till att fara är i dröjsmål. Vad som kan övervägas är att avstå från kravet att prövningen alltid skall föregå åtgärden. Om åtgärd undan-

tagsvis får företas utan ett föregående domstolsförordnande bör åtgärden genom anmälan omedelbart underställas rättens prövning.

Enligt 3 kap. 3 § 4 och 5 TF (2.3.2) skall den prövning, som där avses ske av rätten. Vad angår de fall som avses i 3 kap. 3 § 4 skiljer sig den prövning som aktualiseras vid beslag och husrannsakan inte från motsvarande prövning enligt TF. Vad som gäller enligt TF bör då också gälla vid de nämnda tvångsmedlen. Det bör därför ej medges att domstolsprövning sker först i efterhand. När det gäller de fall som avses i 3 kap. 3 § 5 TF är fråga om en intresseavvägning i det enskilda fallet. Denna har vid beslag och husrannsakan, där fråga är om skriftliga handlingar, måst ges en annan utformning än vid vittnesförhör, enligt det nämnda lagrummet. Hithörande fall kan inte heller närmare avgränsas. Om undantag inte medges från kravet på att domstolsprövning skall föregå åtgärden, får detta vid beslag och husrannsakan stora praktiska verkningar, som inte har motsvarighet när det gäller vittnesförhör. Detta gör att det under vissa förhållanden bör medges att domstolsprövning sker först i samband med att företagen åtgärd underställs rätten.

De fall för vilka undantag från föregående domstolsprövning på grund av fara i dröjsmål fortsättningsvis diskuteras är alltså sådana som har motsvarighet i 3 kap. 3 § 2, 3 och 5 TF.

Undantag från förhandsprövning

Först bör uppmärksammas de situationer som avses i 27 kap. 4 § första stycket RB. Enligt detta stadgande får den som med laga rätt griper eller anhåller misstänkt eller verkställer häktning, husrannsakan eller kroppsvisitation lägga beslag på föremål, som därvid påträffas. Att för dessa fall uppställa krav på en föregående domstolsprövning skulle vara förenat med betydande praktiska svårigheter. Anonymitetsskyddssynpunkter torde som regel inte heller göra sig gällande här. Undantagsvis synes detta dock kunna bli fallet vid beslag i samband med husrannsakan. Vid husrannsakan kommer emellertid enligt utredningens förslag att gälla särskilda regler till skydd för anonymiteten.

Föremål som eljest påträffas får enligt 27 kap. 4 § andra stycket i normalfallen tas i beslag efter beslut av undersökningsledaren eller åklagaren. För anonymitetsfallens del innebär den ståndpunkt som utredningen har intagit, att beslut i stället bör fattas av rätten. Är fara i dröjsmål får enligt samma stycke polisman, även utan föregående beslut av undersökningsledaren eller åklagaren, vidta beslagsåtgärd. Detta gäller dock inte försändelse i post- eller televerkets vård. Praktiska hänsynstaganden gör att det även i anonymitetsfallen är nödvändigt att medge undantag från den eljest gällande beslutsordningen, när fara är i dröjsmål. Det ligger därvid nära till hands att kräva att åtgärden endast skall få företas av förundersökningsledaren eller åklagaren. Med hänsyn till att krav på skyndsamhet kan göra sig gällande i mycket olikartade situationer och med varierande styrka bör emellertid en sådan begränsning inte uttryckligen föreskrivas. När beslut av rätten inte kan avvaktas, bör dock åtgärden vidtas av förundersökningsledaren eller åklagaren, om förhållandena medger detta.

Det bör i detta sammanhang anmärkas att de förutsättningar som gäller

för beslag i anonymitetsfallen skall tillämpas även vid prövning som inte sker av rätten.

Efterhandsprövning

Att man av nu anförda skäl nödgas medge att beslag sker utan föregående domstolsprövning innebär såsom anförts inte att man bör avstå från kravet på sådan prövning över huvud taget. En domstolsprövning i efterhand bör under alla förhållanden ske. Utredningen föreslår därför att beslag som skett utan föregående domstolsbeslut i anonymitetsfallen skall underställas rättens prövning.

När beslag verkställs av annan än undersökningsledaren eller åklagaren, skall anmälan skyndsamt göras hos honom. Denne har då att pröva om beslaget skall bestå. Anser han beslaget böra bestå skall han i anonymitetsfallen göra anmälan om åtgärden till rätten. Anmälan skall också göras om undersökningsledaren eller åklagaren själv har vidtagit åtgärden.

Då anmälan har inkommit till rätten bör denna skyndsamt pröva om verkställt beslag skall bestå. Det förhållandet att beslag skett medför som regel att anonymiteten bryts. Ofta får emellertid endast ett begränsat antal personer del av beslagtagen handlings innehåll. Beträffande förundersökningsmaterial gäller vidare regler om tystnadsplikt. Om domstolens prövning medför att beslaget hävs, kan därför de omedelbara verkningarna av åtgärden från anonymitetsskyddssynpunkt bli begränsade. Kravet på skyndsamhet blir med hänsyn härtill av särskild betydelse i anonymitetsfallen.

6.2.3 *Bevakningen av anonymitetsintresset*

Bevakningen av anonymitetsintresset har i det föregående behandlats från olika utgångspunkter under gemensamma frågor (6.1.6). Vad som har anförts där har tillämpning också beträffande beslag.

Möjligheterna till en god bevakning av anonymitetsintresset sammanhänger i hög grad med i vilken utsträckning domstolsprövning kan föregå åtgärden. När det gäller beslag torde oftare än vid husrannsakan kunna förekomma att ett domstolsbeslut inte kan avvaktas utan att ändamålet med åtgärden äventyras. Även i sådana fall kan emellertid finnas möjlighet att bereda anonymitetsombudet tillfälle att yttra sig. Det är enligt utredningens uppfattning angeläget att möjligheten härtill tas till vara. Därigenom blir ombudet i tillfälle att anföra synpunkter, som kan inverka på åklagarens bedömning. Ombudet kan också genom påpekanden om alternativa vägar att tillgodose utredningsintresset medverka till att skyddsvärda uppgifter inte behöver röjas. Detta är av särskild betydelse om situationen är sådan att bevakningsinsatser efter verkställigheten inte fyller någon uppgift.

Genom beslaget kan omedelbart bli allmänt känt vem som är upphovsman eller meddelare. Någon bevakning av anonymitetsintresset aktualiseras därvid inte i samband med rättens prövning. Att beslag verkställs behöver emellertid inte alltid medföra att upphovsmans eller meddelares indentitet blir allmänt känd. Behov av skydd för anonymiteten kan alltjämt kvarstå. Bevakning av anonymitetsintresset aktualiseras då i samband med att rätten

prövar om beslaget skall bestå. Anonymitetsombudet skall av rätten beredas tillfälle att yttra sig i ärendet. Ombudet kan därvid göra förut nämnda invändningar och påpekanden. Det bör också beaktas att vid tidpunkten för rättens prövning ändamålet med beslaget kan ha blivit tillgodosett. Så kan vara förhållandet om åklagaren endast varit intresserad av sakinnehållet i handlingen och han redan har hunnit ta del av detta. Beslaget bör då kunna hävas. Förutsättningarna härför bör också självständigt övervägas av åklagaren så snart det kan ske.

Möjligheten till överklagande av rättens beslut har förut berörts (6.1.7).

Själva verkställigheten vid beslag är vanligen ett enkelt förfarande som inte möjliggör särskilda insatser för bevakning av anonymitetsintresset. Detta behöver dock inte alltid vara fallet. Undantagsvis kan finnas möjlighet att förfara på olika sätt. Det grundläggande beslutet kan möjliggöra ett omfattande beslag av handlingar. Vid verkställigheten kan sedan finnas utrymme för närmare överväganden beträffande vad som bör omhändertas. En bevakning av anonymitetsintresset kan därvid bli av betydelse. När omständigheterna motiverar det, bör därför anonymitetsombudet också beredas tillfälle att yttra sig beträffande verkställigheten eller att närvara vid denna.

6.2.4 *Förfarandet*

Förfarandet har allmänt behandlats under gemensamma frågor (6.1.8). Även i avsnitten om bevakning av anonymitetsintresset (6.1.6 och 6.2.3) har berörts olika frågor med anknytning till förfarandet. Olika möjligheter att tillgodose ändamålet med åtgärden utan att skyddsvärda uppgifter röjs har tidigare berörts (6.2.1).

I 27 kap. 5 § andra och tredje styckena regleras formerna för väckande av talan vid rätten om beslag och för förfarandet inför rätten. Dessa regler bör gälla även i anonymitetsfallen. Detta innebär bl. a. att sedan fråga väckts om beslag, skall förhandling äga rum vid rätten. De särskilda regler som kan behöva meddelas avser att det offentliga ombudet skall beredas tillfälle att yttra sig. Formerna för detta bör bero av omständigheterna.

Själva verkställigheten innefattar vid beslag vanligen ett enkelt förfarande. Med hänsyn härtill har utredningen inte funnit det påkallat att föreslå särskilda regler för verkställigheten i anonymitetsfallen. Utredningen hänvisar emellertid till vad som anförts beträffande bevakningen av anonymitetsintresset (6.2.3).

6.3 Husrannsakan

6.3.1 *Förutsättningarna för åtgärden*

De särskilda förutsättningar som bör gälla för beslag och husrannsakan i anonymitetsfallen har behandlats under avsnittet gemensamma frågor (6.1.4). Utredningens förslag innebär att samma förutsättningar skall gälla i fråga om båda tvångsmedlen. Beträffande husrannsakan kan därför hänvisas till vad som har anförts under gemensamma frågor samt inledningsvis om beslag (6.2.1).

Husrannsakan är ett tvångsmedel av mer vidsträckt karaktär än beslag. Det kan ha till syfte att eftersöka ett bestämt eller obestämt antal föremål eller skriftliga handlingar som är underkastade beslag. Husrannsakan kan emellertid även eljest ha till syfte att utröna omständighet av betydelse för utredning om brott, t. ex. att söka efter fingeravtryck e. d. Vilket syftet än är, kan under förrättningen komma att genomsökas skriftliga handlingar som saknar betydelse med hänsyn till ändamålet med åtgärden. Dessa handlingar kan innehålla uppgifter om vem som är upphovsman eller meddelare.

I vissa fall när det gäller husrannsakan hos en enskild person kan situationen i mycket likna den vid beslag. I andra fall kan dock skillnaden bli markant. Detta kan exempelvis bli fallet vid husrannsakan på en tidningsredaktion. Utredningen hänvisar i detta hänseende till vad som anförts under allmänna överväganden (6.1.4).

6.3.2 *Domstolsprövning*

Enligt 28 kap. 4 § RB meddelas förordnande om husrannsakan av undersökningsledaren, åklagaren eller rätten. Förordnande av rätten bör enligt stadgandet föreligga om husrannsakan kan antas bli av stor omfattning eller medföra synnerlig olägenhet för den hos vilken åtgärden företas. Utredningens förslag innebär att i anonymitetsfallen förordnande om husrannsakan skall meddelas av rätten.

Liksom beträffande beslag är vid husrannsakan anledning att överväga om undantag bör medges från regeln att åtgärden skall beslutas av rätten. Utredningen hänvisar i detta hänseende till vad som anförts beträffande beslag (6.2.2). Undantag kan sålunda aktualiseras när fråga är om prövning av enkel beskaffenhet eller när fara är i dröjsmål.

När det gäller prövningens beskaffenhet är först att nämna de undantag från det tryckfrihetsrättsliga anonymitetsskyddet som bygger på allmänna överväganden. 3 kap. 3 § 1–4 TF, prop. 1975/76:204 (2.3.2). I dessa fall bör enligt utredningens uppfattning liksom vid beslag kravet på domstolsprövning inte gälla vid husrannsakan, om den som skyddet avser har samtyckt till åtgärden. Husrannsakan torde emellertid vanligen beröra anonymitetsskyddet för ett obestämt antal personer. Samtycke krävs då från samtliga. Möjligheterna att erhålla sådant samtycke torde vara små. Det nu behandlade undantaget får därmed knappast praktisk betydelse vid husrannsakan.

I fråga om övriga allmänna undantag från det tryckfrihetsrättsliga anonymitetsskyddet skulle det, vad gäller prövningens art, kunna övervägas att efterge kravet på domstolsprövning i de fall då fråga är om vissa angivna brott. På samma skäl som anförts vid beslag (6.2.2) anser emellertid utredningen att prövningen i dessa fall bör ankomma på domstol. Denna skärpning av nuvarande bestämmelser får bl. a. betydelse för husrannsakan av det slag som företogs hos Folket i Bild/Kulturfront.

Vad angår de fall då husrannsakan skall kunna medges efter en intresseavvägning i det enskilda fallet – 3 kap. 3 § 5 TF prop. 1975/76:204 (2.3.2) – finns enligt utredningen inte förutsättningar för att medge undantag från domstolsprövning under hänvisning till prövningens beskaffenhet.

Utredningen återkommer härefter till de fall då fara är i dröjsmål.

Liksom vid beslag kan vid husrannsakan behov av att kunna ingripa skyndsamt uppkomma i alla slag av anonymitetsfall. Med hänsyn härtill bör inte heller vid husrannsakan kravet att någon form av domstolsprövning alltid skall förekomma efterges under hänvisning till fara i dröjsmål. Vad som kan övervägas är att medge att åtgärden får inledas utan domstols förordnande. Om detta undantagsvis medges bör åtgärden skyndsamt underställas rättens prövning. I avvaktan på denna bör vidare endast få vidtagas åtgärder som är oundgängligen erforderliga för att tillgodose ändamålet med husrannsakan.

Beträffande beslag har utredningen funnit att undantagen från en föregående domstolsprövning inte bör utsträckas till alla de fall som har motsvarighet i 3 kap. 3 § TF. Utredningen hänvisar i denna del till vad som därvid har anförts (6.2.2). Motsvarande bör gälla vid husrannsakan. De fall för vilka möjligheten att påbörja husrannsakan utan föregående domstolsprövning fortsättningsvis diskuteras är således de som har motsvarighet i 3 kap. 3 § 2, 3 och 5.

Undantag från förhandsprövning

Enligt 28 kap. 5 § får polisman utan förordnande av undersökningsledaren, åklagaren eller rätten företa husrannsakan, om åtgärden har till syfte att eftersöka den som skall gripas, anhållas eller häktas eller hämtas till förhör eller till inställelse vid rätten. Han får också företa husrannsakan om syftet är att verkställa beslag av föremål som "å färsk gärning följts eller spårats", eller eljest, då fara är i dröjsmål.

Även i anonymitetsfall kan husrannsakan behöva företas utan dröjsmål. Utredningen har, när det gäller möjligheten att påbörja husrannsakan utan domstols förordnande, inte funnit anledning att frångå de förutsättningar som gäller enligt 28 kap. 4 och 5 §§. Det ligger emellertid enligt utredningens mening i sakens natur att åtgärden inte får påbörjas, om rättens förordnande kan avvaktas utan att ändamålet med åtgärden äventyras.

På samma sätt som vid beslag skall prövas att de särskilda förutsättningar, som skall gälla i anonymitetsfall, föreligger. Denna prövning ankommer i nu nämnda fall på den som företar åtgärden.

Efterhandsprövning

När fara är i dröjsmål och rättens förordnande inte kan avvaktas, bör det vara tillräckligt att vissa säkringsåtgärder kan företas omedelbart. Såsom förut har anförts bör således endast få vidtas åtgärder som är oundgängligen erforderliga för att tillgodose syftet med husrannsakan. Det kan exempelvis vara tillräckligt att undersökningsledaren, åklagaren eller polismannen omedelbart får tillträde till och kontroll över det utrymme som skall undersökas. Detta bör tills vidare kunna låsas, förseglas eller ställas under övervakning. Därigenom kan förhindras att material förstörs eller bortförs. En närmare undersökning eller genomgång får anstå till dess rättens förordnande föreligger.

Utredningen föreslår därför att husrannsakan, som i nyssnämnda fall inleds utan föregående domstolsbeslut, skyndsamt skall anmälas till rätten. Att rätten skall besluta i ärendet utan dröjsmål ligger i sakens natur. Rättens

beslut bör kunna föreligga inom sådan tid att genomgång av skyddsvärt material normalt inte behöver ske före beslutet.

6.3.3 *Bevakningen av anonymitetsintresset*

Bevakningen av anonymitetsintresset har i det föregående behandlats i avsnitten om gemensamma frågor (6.1.6) och om beslag (6.2.3). Vad som har anförts där har också tillämpning beträffande husrannsakan.

Liksom vid beslag kommer vid husrannsakan en bevakning av anonymitetsintresset främst i fråga i samband med prövning som sker vid domstol. Enligt utredningens förslag skall därvid bevakning kunna ske genom anonymitetsombudet, som enligt särskild bestämmelse skall ges tillfälle att yttra sig i ärendet.

I motsats till vad som gäller vid beslag är enligt nuvarande regler inte förutsatt att en verkställd husrannsakan skall bli föremål för en efterföljande prövning från rättens sida. Enligt utredningens förslag (6.3.2) införs emellertid en prövning av rätten, när husrannsakan undantagsvis får inledas utan föregående domstolsbeslut. Därmed uppkommer en ny situation som ger möjlighet till bevakning av anonymitetsintresset.

Anonymitetsombudet skall av rätten beredas tillfälle att yttra sig såväl när fråga om husrannsakan väcks före som när den väcks efter påbörjad verkställighet.

I fråga om anonymitetsombudets möjlighet att agera vill utredningen hänvisa till vad som anförts beträffande beslag (6.2.3).

När det gäller verkställigheten av tvångsåtgärderna kan förfarandet vid husrannsakan i vissa fall bli förhållandevis omfattande och beröra föremål och handlingar som inte är av betydelse för åtgärden. I den mån fråga är om skyddsvärt material blir därmed anonymitetsombudets bevakning av betydelse även på verkställighetsstadiet.

Anonymitetsombudet bör därför ges möjlighet att närvara vid verkställigheten. Ombudet bör vid förrättningen verka för att den skada som kan uppkomma blir så liten som möjligt. Ombudet bör sätta sig in i undersökningsledarens eller åklagarens intresse av husrannsakan i det aktuella fallet. Han bör därvid bilda sig en uppfattning om vilka åtgärder från förrättningsmannens sida som framstår såsom nödvändiga. Han bör också överväga handlingsalternativ, som kan begränsa riskerna för skyddsvärt material. Om bestämda yrkanden eller påpekanden av ombudet inte vinner beaktande från förrättningsmannens sida kan ombudet begära att förhållandet antecknas i förrättningsprotokollet.

6.3.4 *Förfarandet*

När fråga om beslag har väckts vid rätten skall enligt 27 kap. 5 § tredje stycket RB förhandling hållas. Någon motsvarande föreskrift om förfarandet inför rätten vid prövning av fråga om husrannsakan är inte meddelad. Skillnaden i regleringen mellan de båda tvångsmedlen torde sammanhänga med att någon efterföljande domstolsprövning av skedd verkställighet för närvarande inte förutsätts vid husrannsakan. Den av utredningen föreslagna ordningen vid husrannsakan som påbörjas utan föregående domstolsför-

ordnande skulle kunna motivera en föreskrift om förhandling också vid husrannsakan. Utredningen har dock inte funnit detta erforderligt. Domstolen får nämligen anses vara oförhindrad att hålla förhandling vid prövning i fråga om husrannsakan även utan särskild föreskrift. Utredningen utgår också från att denna möjlighet kommer att utnyttjas i anonymitetsfallen.

När fråga om husrannsakan har anhängiggjorts, skall anonymitetsombudet beredas tillfälle att yttra sig. Yttrandet bör kunna vara muntligt eller skriftligt. Förfarandet vid domstolen har liksom vid beslag lämnats oreglerat.

Verkställighet av husrannsakan i anonymitetsfallen kan komma att ske *dels* såsom en åtgärd i brådskande fall *och dels* för genomförande av ett föregående domstolsbeslut.

Utredningen utgår från att de förstämnda fallen blir sällsynta. I dessa fall kan åtgärden i tvingande lägen komma att företas av polisman. Enligt utredningen bör emellertid, om det är möjligt, undersökningsledaren eller åklagaren vidta åtgärden. Under alla förhållanden bör polisman som vidtagit åtgärd i anonymitetsfall, skyndsamt ta kontakt med undersökningsledaren eller åklagaren, som därigenom kan överta ansvaret för verkställigheten.

För husrannsakan i anonymitetsfall som sker på grund av domstolsbeslut föreslår utredningen i motsats till vad som gäller nu och till skillnad från vad som föreslås beträffande beslag att åtgärden bör företas av undersökningsledaren eller åklagaren. För detta kan anföras flera skäl. Husrannsakan är en tvångsåtgärd som typiskt sett är av mer ingripande karaktär än beslag. Vid husrannsakan, t. ex. på en tidningsredaktion, kan många okända uppgiftslämnares identitet komma att röjas. Avgörande för den skada som kan uppkomma sammanhänger med hur förrättningen i praktiken genomförs. Undersökningsledaren eller åklagaren har överblick över utredningsläget och har möjlighet att bedöma vilka åtgärder som är erforderliga med hänsyn till detta. Om förrättningen genomförs av denne finns särskild möjlighet att begränsa husrannsakan så att skyddsvärt material i görlig mån undantas från genomgång.

Vid husrannsakan bör de åtgärder som vidtas under verkställigheten antecknas i det protokoll som skall upprättas över förrättningen. Bl. a. bör redovisas yrkanden som framställs av anonymitetsombudet och förrättningsmannens ställningstaganden till dessa.

7 Särskilda frågor

Situationer av det slag som behandlats i det föregående beträffande beslag och husrannsakan och i fråga om vittnesförhör kan förekomma även i andra sammanhang, när särskilda samhällsintressen kommer i konflikt med anonymitetsintressen. Ett par fall med beröringspunkter till de nämnda tvångsmedlen bör enligt utredningen uppmärksammas. Det gäller bestämmelserna i 38 kap. RB om skyldighet att förete skriftlig handling såsom bevis i rättegång och bestämmelserna inom skattelagstiftningen om taxeringsrevision och bevissäkring inom skatte- och avgiftsprocessen. Tillämpningen av nämnda bestämmelser kan komma i konflikt med anonymitetsintressen. Detta motiverar enligt utredningen en översyn av bestämmelserna från samma utgångspunkter som gällt för beslag och husrannsakan. Frågan härom ligger inte inom utredningens uppdrag. Utredningen inskränker sig därför till att i korthet beröra bestämmelserna i det följande.

7.1 Editionsplikt

Enligt 38 kap. 2 § RB är den som innehar en skriftlig handling, som kan antas ha betydelse som bevis i rättegång, skyldig att förete handlingen i den rättegång där den åberopas, editionsplikt. Editionsplikten är emellertid inte oinskränkt. Den har reglerats efter i huvudsak samma principer som gäller för regleringen av parts och annans skyldighet att avge utsaga. I brottmål gäller sålunda inte editionsplikt för den tilltalade eller den som står i sådant förhållande till honom, som medför rätt att undandra sig vittnesmål. Till skydd för förtroligheten i brev och andra meddelanden mellan närstående har också gjorts det undantaget från editionsplikten att parten eller närstående till honom inte är skyldig att förete ett sådant meddelande. De begränsningar som enligt RB gäller i fråga om vittnespliktens omfattning, gäller i övrigt även beträffande företeende av skriftlig handling.

Om rätten finner att editionsplikt föreligger beträffande viss handling kan rätten förelägga innehavaren att tillhandahålla den. Därvid kan stadgas vite. Rätten kan också, om det anses lämpligare, förordna att handlingen skall tillhandahållas genom utmätningsmannens försorg.

7.2 Taxeringsrevision och bevissäkring för skatte- och avgiftsprocessen

Taxeringsrevision får ske för kontroll av deklarations- och uppgiftsskyldighet enligt taxeringslagen (1956:623). Revisionen får äga rum hos den som är deklarations- eller uppgiftsskyldig (56 § 1 mom. taxeringslagen). Beslut om taxeringsrevision meddelas av skattechefen. Revisionen skall verkställas av tjänsteman, som skattechef förordnar därtill. Revision får även uppdras åt annan i bokföring och taxering sakkunnig person som godkänts för detta av länsstyrelsen (57 § taxeringslagen).

Den som verkställer taxeringsrevision får ta del av handlingar av betydelse för revisionen utan hinder av att den, hos vilken revisionen sker, har att iaktta tystnad om deras innehåll. Om handlings innehåll är av den beskaffenhet som har sagts nu kan skatterätten, när synnerliga skäl föranleder till detta, besluta att handlingen skall undantas från revisionen (56 § 4 mom. taxeringslagen). Detta kan ske på framställning av den hos vilken revisionen företas. Sistnämnda stadgande torde innebära att redan enligt gällande rätt hänsyn kan tas till den skyldighet som enligt 3 kap. 1 § andra stycket TF åligger boktryckare m. fl. att inte röja författares eller meddelares identitet.

Reglerna om taxeringsrevision kompletteras av bestämmelser i bevissäkringslagen (1975:1027) för skatte- och avgiftsprocessen. Denna lag gäller i stort sett på hela skatte- och avgiftsområdet. De åtgärder som enligt lagen kan vidtas – säkringsåtgärder – kallas beslag, försegling och eftersökning. Förutsättning för beslag är att ett bevismedel inte tillhandahålls för granskning eller att det föreligger risk för att det kommer att undanhållas eller förvanskas (4 § bevissäkringslagen). Beslut om eftersökning i utrymme får fattas bl. a. om det finns grundad anledning att anta att den granskade ej endast tillfälligt använder utrymmet för sin verksamhet samt att risk föreligger att bevismedel kommer att undanhållas och förvanskas (6 §). Beslut om säkringsåtgärd fattas i vissa fall av granskningsledare och i andra av länsskatterätt (15 §). Åtgärden verkställs av kronofogdemyndigheten (16 §).

Den ovannämnda regeln i 56 § 4 mom. taxeringslagen har sin motsvarighet i 18 § bevissäkringslagen. Där behandlas bl. a. det fall att den granskade eller annan hos vilken verkställighet sker anser att bevismedel som är eller varit under beslag skall helt eller delvis undantas från granskningen därför att han har att iaktta tystnad om dess innehåll. Han kan då göra skriftlig framställning till länsskatterätten om undantagande.

I anslutning till den lämnade redogörelsen kan anmärkas, att, enligt vad utredningen kunnat konstatera, även de kamerala handlingarna hos ett tidningsföretag ofta innehåller uppgifter om meddelare. Detta är fallet när tidningen lämnat ersättning för uppgifter som erhållits.

Det bör anmärkas att taxeringsväsendets funktionärer är underkastade tystnadsplikt samt att handlingar till underlag för taxering åtnjuter sekretesskydd. (Jämför prop. 1955:160 med förslag till ändringar i taxeringslagen, s. 145.)

8 Lagstiftningens utformning

8.1 Ändringar i rättegångsbalken

Bestämmelser till skydd för anonymiteten vid straffprocessuella tvångsmedel skulle i och för sig kunna tas upp i en särskild lag därom. Utredningen har emellertid funnit övervägande skäl tala för att sådana bestämmelser bör ges i anslutning till de regler om tvångsmedlen som finns i 27 och 28 kap. RB. Härigenom åstadkoms bl. a. att bestämmelserna genom de hänvisningar som förekommer till nämnda regler blir tillämpliga i olika sammanhang.

8.2 Lag om offentligt ombud vid beslag och husrannsakan

Bestämmelserna om offentligt ombud vid beslag och husrannsakan bör, utom såvitt avser till domstolen riktade föreskrifter om handläggning, upptas i en särskild lag i vilken fastslås behörigheten och regleras formerna för utseende av sådant ombud m. m.

8.3 Ikraftträdande m. m.

Utredningens förslag beträffande beslag och husrannsakan har utformats med utgångspunkt från de regler om anonymitetsskydd som upptagits i prop. 1975/76:204 om ändringar i grundlagsregleringen av tryckfriheten.

Ett genomförande av utredningens förslag förutsätter därför att de regler som propositionen innehåller blir gällande rätt.

9 Specialmotivering

9.1 27 kap. RB

1 §

Av den allmänna motiveringen framgår att de allmänna förutsättningarna för beslag som finns i 27 kap. 1 § första stycket bör gälla även för anonymitetsfallen. Det särskilda skydd som utredningen funnit erforderligt i anonymitetsfallen har i stället tillgodosetts bl. a. genom de inskränkningar i möjligheten att företa beslag som följer av bestämmelserna i ett nytt andra stycke i 2 §.

Enligt den nuvarande lydelsen av 27 kap. 1 § andra stycket gäller att vad i 27 kap. stadgas om föremål skall även gälla skriftlig handling, i den mån ej annat är föreskrivet.

I 2 kap. 2 § TF ges en beskrivning av begreppet *allmän handling*. Av beskrivningen framgår att i handlingsbegreppet, utöver framställning i skrift eller bild, även innefattas upptagning, som kan läsas eller avlyssnas endast med tekniskt hjälpmedel. I överensstämmelse härmed bör enligt utredningen i förevarande stadgande sådan upptagning jämställas med skriftlig handling. Ett tillägg av denna innebörd föreslås därför till andra stycket.

2 §

Enligt utredningens förslag skall särskilda regler gälla vid beslag i vissa fall då skydd för anonymitet är påkallat. Dessa fall har av utredningen betecknats som anonymitetsfall. De särskilda reglerna innebär att speciella förutsättningar utöver de allmänna uppställs för att åtgärden skall få företas. Vidare skall det ankomma på domstol att besluta om åtgärden, om inte den som anonymitetsskyddet avser samtyckt till åtgärden. Slutligen skall vissa förfaranderegler gälla.

I det föreslagna 2 § andra stycket bestäms vad som är anonymitetsfall och anges de speciella förutsättningar som skall gälla i dessa. Beträffande den närmare innebörden av stadgandet i dessa delar hänvisas till den allmänna motiveringen (6.1.4 och 6.2.1).

Bestämningen av anonymitetsfallen bildar utgångspunkt för hänvisningen i 27 kap. 4 § fjärde stycket beträffande beslutanderätten.

Beträffande anknytningen till vissa personer och företag hänvisas till den allmänna motiveringen (6.1.3).

För att ett anonymitetsfall skall föreligga skall det enligt det föreslagna stadgandet kunna antas att genom beslaget röjs vad personer som anges i lagrummet erfarit i sin verksamhet om vem som är upphovsman eller meddelare. Genom denna avgränsning faller det stora flertalet beslag av föremål i allmänhet utanför regleringen. Detsamma blir emellertid fallet med skriftliga handlingar i vissa fall (6.1.3).

Stadgandets senare del anger i vilka fall beslag undantagsvis skall medges i anonymitetsfall. Undantagen har upptagits under särskilda punkter, som motsvarar dem som upptagits i 3 kap. 3 § TF enligt prop. 1975/76:204. Detta sammanhänger med den överensstämmelse som bör eftersträvas mellan skyddet vid muntliga uppgifter samt skyddet vid beslag och husrannsakan. Beträffande de lagrum till vilka hänvisning sker hänvisas därför till avsnitten 2.3.2 och 6.1.4 samt propositionen.

I punkterna 4 och 5 anges, till skillnad från vad fallet är i propositionen, inte att den prövning som skall förekomma skall ske av rätten. Detta sammanhänger med att enligt utformningen av 27 kap. RB frågor om beslutanderätten behandlas i senare paragrafer (27 kap. 4 och 5 §§).

Intresseavvägningen i punkten 5 har utformats på ett annat sätt än motsvarande avvägning i 3 kap. 3 § TF. Beträffande anledningen härtill hänvisas till den allmänna motiveringen (6.1.4).

4 §

I 4 § regleras vem som i olika fall kan förordna om och verkställa beslag. För anonymitetsfallens del har reglerna härom samlats i ett nytt fjärde stycke.

I stycket anges huvudregeln att beslag skall beslutas av rätten i de fall som avses i 2 § andra stycket 2–5. Detta gäller således om inte den som skyddet avser har samtyckt till åtgärden. Såsom har anförts i den allmänna motiveringen görs i vissa fall avsteg från huvudregeln på så sätt att åtgärden får företas utan föregående domstolsförordnande. Åtgärden skall då underställas rättens prövning. Undantag medges dock inte i de fall som avses i 2 § andra stycket 4. Beträffande utredningens överväganden i denna del hänvisas till den allmänna motiveringen (6.2.2).

De situationer för vilka undantag från förhandsprövning medgivits är sådana då rättens förordnande inte kan avvaktas utan att ändamålet med åtgärden äventyras. Till denna kategori har bl. a. hänförts de situationer som anges i första stycket.

Enligt första stycket har även den som med laga rätt verkställer husrannsakan beslagsrätt. Det skall observeras att utredningen också föreslår särskilda regler för husrannsakan i anonymitetsfallen. Härom hänvisas till specialmotiveringen till 28 kap. 5 § (9.2). – Genom regeln i fjärde stycket skall även åtgärd som företas enligt första stycket i efterhand bringas under rättens prövning.

Det bör anmärkas att en prövning av att förutsättningarna för beslag enligt 2 § andra stycket 2, 3 och 5 föreligger skall ske även i de fall då beslag utan föregående domstolsförordnande övervägs.

5 §

Enligt utredningens förslag skall i anonymitetsfallen finnas en särskild företrädare för anonymitetsintresset, offentligt ombud. Närmare bestämmelser om ombudet har upptagits i förslag till särskild lag om offentligt ombud vid beslag och husrannsakan.

Utredningens förslag i denna del har behandlats i den allmänna motiveringen. Utredningen hänvisar till vad som anförts där (6.1.6–7 och 6.2.3).

I 5 § tredje stycket föreskrivs att offentligt ombud skall beredas tillfälle att yttra sig i fall som avses i 2 § andra stycket 2–5. Yttrandet skall kunna vara muntligt eller skriftligt. Det är önskvärt att ombudet är närvarande vid förhandling som äger rum inför domstolen. Krav härpå har dock inte uppställts. Ombudet bör kunna handla efter omständigheterna.

Utredningen har inte heller förutsatt att ombudet skall vara närvarande vid verkställighet av beslag i ett anonymitetsfall. Såsom har framgått av den allmänna motiveringen (6.2.3) kan närvaro från ombudets sida vid verkställighet dock undantagsvis vara av betydelse. Ombudet bör därför ges möjlighet att närvara vid verkställighet, om han påkallar detta.

9 §

Då en försändelse kvarhållits på grund av ett förordnande av rätten skall enligt 9 § tredje stycket undersökningsledaren eller åklagaren underrättas därom. Han skall då enligt stadgandet ta ställning till om beslag "skall" äga rum.

Sistnämnda föreskrift har i utredningens förslag ändrats till att undersökningsledaren eller åklagaren skall pröva om beslag "bör" äga rum. Därmed avses inte någon ändring av stadgandets innebörd i fråga om beslag i allmänhet. Om undersökningsledaren eller åklagaren anser att beslag bör ske skall han följaktligen liksom hittills besluta därom. Enligt utredningens förslag skall emellertid i anonymitetsfallen beslag beslutas av rätten. Detta medför att undersökningsledaren eller åklagaren i dessa fall i stället för att själv besluta om beslag har att göra framställning till rätten.

13 §

Utredningens förslag beträffande anonymitetsfallen har föranlett utredningen att också föreslå vissa kompletteringar i 13 §. Sålunda föreskrivs att i protokoll över beslag skall anges vem som har fattat beslut om åtgärden och vilka som har varit närvarande vid verkställighet därav. Av protokollet skall således bl. a. framgå, om det offentliga ombudet har varit närvarande vid verkställigheten.

Det får anses vara ett allmänt önskemål att protokoll förs i omedelbar anslutning till åtgärden. Detta gäller särskilt i anonymitetsfallen.

De föreslagna bestämmelserna är av sådan art att de bör kunna gälla generellt och således ej begränsas till att avse endast anonymitetsfallen.

9.2 28 kap. RB

1 §

Såsom har framgått av den allmänna motiveringen (6.1.2) har utredningen funnit att reglerna om skydd för anonymiteten vid beslag respektive vid husrannsakan bör kunna samordnas. Anonymitetsfallen har definierats i det föreslagna nya andra stycket i 27 kap. 2 § RB. I detta lagrum anges också vilka förutsättningar som skall gälla för beslag i anonymitetsfallen. Enligt utredningens förslag skall samma förutsättningar gälla för husrannsakan. I dessa hänseenden hänvisas till vad som anförts i den allmänna motiveringen (6.1.4, 6.2.1 och 6.3.1).

I överensstämmelse med det anförda har i ett nytt tredje stycke i 1 § angetts att vad i 27 kap. 2 § andra stycket är stadgat om beslag skall äga motsvarande tillämpning beträffande husrannsakan.

För att ett anonymitetsfall skall anses föreligga skall det kunna antas att åtgärden medför att skyddad identitet röjs. Beträffande husrannsakan är därvid att beakta att åtgärden kan komma att beröra material som saknar samband med denna. Om husrannsakan skall ske för att eftersöka skriftlig handling, kan det ofta antas att risk för röjande av upphovsmans eller meddelares identitet föreligger. Detta torde i synnerhet gälla om husrannsakan sker på en tidningsredaktion eller liknande, t. ex. i bostaden hos en person som yrkesmässigt bedriver publicistisk verksamhet. Motsatt bedömande kan ifrågakomma exempelvis vid husrannsakan hemma hos någon som är anställd hos ett tidningsföretag och där sysslar med distribution eller lokalvård. Ytterligare situationer då någon risk för röjande inte behöver antas föreligga har berörts i den allmänna motiveringen under 6.1.3.

4 §

I 4 och 5 §§ regleras vem som beslutar om husrannsakan i olika fall. För anonymitetsfallens del har reglerna härom i vardera paragrafen samlats i ett nytt tredje respektive andra stycke.

Beträffande frågan huruvida ett anonymitetsfall föreligger eller ej hänvisas till vad som anförts vid 1 §.

I 4 § tredje stycket anges att husrannsakan i fall motsvarande dem som avses i 27 kap. 2 § andra stycket 2–5 får ske endast efter förordnande av rätten. Endast de anonymitetsfall, i vilka den som skyddet avser har samtyckt till åtgärden, har således undantagits från huvudregeln. Beträffande utredningens överväganden i dessa delar hänvisas till den allmänna motiveringen (6.1.5 och 6.3.2). Att kravet på domstolsprövning bortfaller på grund av samtycke till åtgärden torde inte vara någon praktisk situation vid husrannsakan. Detta har berörts i den allmänna motiveringen (6.3.1).

Att undantag i vissa fall medges från förhandsprövning av rätten behandlas i 5 § andra stycket.

I 4 § tredje stycket har också intagits föreskrift om medverkan hos rätten av offentligt ombud. Härom hänvisas till den allmänna motiveringen (6.1.6, 6.1.7 och 6.3.3). Ombudets medverkan vid verkställighet av husrannsakan behandlas vid 7 §.

Som har framgått av den allmänna motiveringen (6.1.8 och 6.3.4) bör

husrannsakan i anonymitetsfallen verkställas av undersökningsledaren eller åklagaren. En regel av denna innebörd har medtagits i tredje stycket.

5 §

I 5 § regleras fall då husrannsakan får företas utan att eljest erforderligt förordnande föreligger. Den nuvarande hänvisningen till 4 § har ändrats till att avse 4 § första stycket. Detta har skett som en följd av stadgandet i det nya andra stycket i 5 §.

Såsom har framgått av den allmänna motiveringen (6.1.5 och 6.3.2) har utredningen för vissa fall accepterat att avsteg görs från kravet på en förhandsprövning av rätten. Frågan om husrannsakan skall emellertid då omedelbart underställas rätten. I avvaktan på rättens prövning skall vidare endast få företas vissa säkringsåtgärder. Detta har uttryckts så att de omedelbara åtgärderna skall begränsas till vad som är oundgängligen erforderligt för att tillgodose ändamålet med åtgärden. Denna ordning har reglerats i ett nytt andra stycke i 5 §. Vid exempelvis husrannsakan på en tidningsredaktion innebär den föreslagna regeln att det omedelbara ingripandet skall inskränkas till kontroll av att ingenting av betydelse för utredningen förs bort från det utrymme som husrannsakan avser.

Liksom vid beslag medges inte undantag i fall motsvarande dem som avses i 27 kap. 2 § andra stycket 4.

Det bör anmärkas att en prövning av att de särskilda förutsättningarna för husrannsakan i anonymitetsfall föreligger skall ske även vid husrannsakan med stöd av 5 § andra stycket.

Beträffande regleringen i andra stycket hänvisas i övrigt till vad som anförts i den allmänna motiveringen (6.2.2, 6.3.2 och 6.3.4).

I detta sammanhang bör uppmärksammas 27 kap. 4 § första stycket. Enligt detta kan polisman som verkställer husrannsakan även i anonymitetsfall verkställa beslag. Detta medför att en polisman som exempelvis i ett brådskande fall företar husrannsakan enligt 28 kap. 5 § första stycket, kan ta i beslag föremål som därvid påträffas. På grund av den föreslagna regeln i 28 kap. 5 § andra stycket kan beslag dock endast accepteras om beslaget kan betraktas som oundgängligen nödvändigt för att tillgodose syftet med husrannsakan.

Beslag som i anonymitetsfallen har verkställts utan rättens förordnande skall enligt 27 kap. 4 § fjärde stycket underställas rättens prövning. Detta gäller även beslag i samband med husrannsakansåtgärder enligt 28 kap. 5 § andra stycket. Frågan om beståndet av beslaget och frågan om fortsatt husrannsakan bör naturligen prövas av rätten i ett sammanhang.

7 §

Enligt 4 § tredje stycket skall anonymitetsombudet beredas tillfälle att yttra sig vid prövning av fråga om husrannsakan i anonymitetsfall.

Såsom har framhållits i den allmänna motiveringen (6.3.3 och 6.3.4) bör emellertid ombudet även få tillfälle att vara närvarande då husrannsakan verkställs. En regel härom har intagits i ett nytt tredje stycke i 7 §.

Beträffande ombudets agerande i samband med verkställighet av hus-

rannsakan hänvisas till den allmänna motiveringen (6.3.3).

Ett särskilt problem möter vid husrannsakansåtgärder utan rättens beslut enligt 5 § andra stycket. Det torde i allmänhet inte vara möjligt att kalla ombudet att närvara vid sådana åtgärder. Så snart anmälan om vad som skett gjorts till rätten har ombudet möjlighet att i sin egenskap av företrädare för anonymitetsintresset bevaka även den påbörjade verkställigheten. Vid den fortsatta verkställigheten efter rättens beslut skall ombudet enligt den särskilda föreskriften i förevarande paragraf ges möjligheter att närvara.

9 §

Utredningens förslag beträffande anonymitetsfallen har föranlett utredningen att liksom vid beslag föreslå vissa kompletteringar av bestämmelserna om protokoll.

Enligt utredningen bör vid husrannsakan i anonymitetsfall protokoll föras i direkt samband med förrättningen.

9.3 Lag om offentligt ombud vid beslag och husrannsakan

I 1 § ges bestämmelser beträffande offentligt ombuds behörighet.

I 2 § upptas frågan om kompetenskrav. Olika skäl talar för att den som skall utses till offentligt ombud skall vara lagfaren, dvs. ha avlagt juris kandidatexamen. Utredningen har emellertid förutskickat att uppdraget som offentligt ombud skall kunna förenas med uppdraget att vara PO. Nuvarande innehavare av sistnämnda uppdrag är lagfaren. Det kan också antas att framtida innehavare av uppdraget kommer att ha motsvarande kompetens. Särskilda krav härpå gäller emellertid inte. Utredningen har därför inte ansett sig böra föreslå att ett absolut krav uppställs på att offentligt ombud skall vara lagfaren.

Frågor om tystnadsplikt har behandlats av tystnadspliktskommittén i betänkandet Tystnadsplikt och yttrandefrihet (SOU 1975:102). Offentligt ombud förutsätts bli underkastad tystnadsplikt i enlighet med kommitténs förslag.

Statens offentliga utredningar 1976

Kronologisk förteckning

1. Arbetsmiljölag. A.
2. Bakgrund till förslag om arbetsmiljölag. A.
3. Rapport i psykosociala frågor. A.
4. Internationella konventioner inom arbetarskyddet. A.
5. Säkerhetspolitik och totalförsvar. Fö.
6. Deltidsanställdas villkor. Ju.
7. Deltidsarbete 1974. Ju.
8. Regionala trafikplaner – länsvisa sammanfattningar. K.
9. Sexuella övergrepp. Ju.
10. Skolans ekonomi. U.
11. Bostadsbeskattning II. Fi.
12. Företagens uppgiftslämnande. Fi.
13. Byggnadsindex för husbyggnader och anläggningar. Fi.
14. Kårobligatorium? U.
15. Utbildning i förvaltning inom försvaret. Del 3. Fö.
16. Folkhögskolan. U.
17. Skador i arbetet. A.
18. Lokala trafikföreskrifter m. m. K.
19. Den militära underrättelsetjänsten. Fö.
20. Kultur åt alla. U.
21. Trafikbuller. Del 3. Buller från fritidsbåtar. K.
22. Sveriges export 1975–1980. Bilaga 2 till 1975 års långtidsutredning. Fi.
23. Produktansvar I. Ersättning för läkemedelsskada. Ju.
24. Internationellt patentsamarbete II. H.
25. Internationellt patentsamarbete II. Bilagor. H.
26. Bostadsverket. Samordning-decentralisering. B.
27. Den internationella bakgrunden. Bilaga 1 till 1975 års långtidsutredning. Fi.
28. Vattenkraft och miljö 3. B.
29. Verkstadsindustrins arbetsmarknad. I.
30. Använt kärnbränsle och radioaktivt avfall. Del I. I.
31. Använt kärnbränsle och radioaktivt avfall. Del II. I.
32. Spent nuclear fuel and radioactive waste. I.
33. Musiken-människan-samhället. U.
34. Arbetstidsförkortning – när? hur? A.
35. Dryckesförpackningar och miljö. Jo.
36. Anonymitet och tvångsmedel. Ju.

Statens offentliga utredningar 1976

Systematisk förteckning

Justitiedepartementet

Delegationen för jämställdhet mellan män och kvinnor. 1. Deltidsanställdas villkor. [6] 2. Deltidsarbete 1974. [7]
Sexuella övergrepp. [9]
Produktansvar I. Ersättning för läkemedelsskada. [23]
Anonymitet och tvångsmedel. [36]

Försvarsdepartementet

Säkerhetspolitik och totalförsvar. [5]
Utbildning i förvaltning inom försvaret. Del 3. [15]
Den militära underrättelsetjänsten. [19]

Kommunikationsdepartementet

Regionala trafikplaner – länsvisa sammanfattningar. [8]
Lokala trafikföreskrifter. [18]
Trafikbuller. Del 3. Buller från fritidsbåtar. [21]

Finansdepartementet

Bostadsbeskattning II. [11]
Företagens uppgiftslämnande. [12]
Byggnadsindex för husbyggnader och anläggningar. [13]
1975 års långtidsutredning. 1. Sveriges export 1975–1980. Bilaga 2 till 1975 års långtidsutredning. [22] 2. Den internationella bakgrunden. Bilaga 1 till 1975 års långtidsutredning. [27]

Utbildningsdepartementet

Skolans ekonomi. [10]
Kårobligatorium? [14]
Folkhögskolan. [16]
Kultur åt alla. [20]
Musiken-människan-samhället. [33]

Jordbruksdepartementet

Dryckesförpackningar och miljö. [35]

Handelsdepartementet

Patentpolicykommittén. 1. Internationellt patentsamarbete II. [24] 2. Internationellt patentsamarbete II. Bilagor. [25]

Arbetsmarknadsdepartementet

Arbetsmiljöutredningen. 1. Arbetsmiljölag. [1] 2. Bakgrund till förslag om arbetsmiljölag. [2] 3. Rapport i psykosociala frågor. [3] 4. Internationella konventioner inom arbetarskyddet. [4]
Skador i arbetet. [17]
Arbetstidsförkortning – när? hur? [34]

Bostadsdepartementet

Bostadsverket. Samordning-decentralisering. [26]
Vattenkraft och miljö 3. [28]

Industridepartementet

Verkstadsindustrins arbetsmarknad. [29]
Aka-utredningen. 1. Använt kärnbränsle och radioaktivt avfall. Del I. [30] 2. Använt kärnbränsle och radioaktivt avfall. Del II. [31] 3. Spent nuclear fuel and radioactive waste. [32]

Anm. Siffrorna inom klammer betecknar utredningarnas nummer i den kronologiska förteckningen

Nordisk utredningsserie (NU) 1976

Kronologisk förteckning

1. Nordiske naturgasudredninger
2. Maktstrukturer och styrelseformer inom teatern
3. Adult Education
4. Nordisk samarbeide om energisparing i byggsektoren
5. Norden och fackpressen
6. ILO og kvinner i arbeidslivet
7. Aikuiskasvatus Pohjoismaissa
8. Cooperation Agreements between the Nordic Countries
9. Medborgarskap för barn och jämlikhet vid naturalisation
10. Nordisk konvention om gränskommunalt samarbete

ISBN 91-38-02680-5
ISSN 0375-250X